

Կ. Ս. ՖԱՐԱՃԵԱՆ

ԱՅԲՈՒԲԵՆՔԻ

ԾԱԳՈՒՄՆ ՈՒ ԱՐԴԻՒՆՔԸ

ՍԵՆՆԻԿ

1935

Կ. Ս. ՖԱՐԱՃԵԱՆ

< 9

ԱՅԲՈՒԲԵՆՔԻ

ԾԱԳՈՒՄՆ ՈՒ ԱՐԴԻՒՆՔԸ

435 - ՅՈՐԵԼԻՆԱԿԱՆ ՏԱՐԻ - 1935

ԺԵ. ԴԱՐԱԴԱՐՁԻ

ԱՍՏՈՒԱԾԱՇՈՒՆԶԻ ՀԱԹԵՐԷՆ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԵԱՆ

ՍԵԼԱՆԻԿ

1935

ՄՐՏԱԶՈՆ

Աստուածաշունչի հայերէն բարգմանութեան

Հազար հինգ հարիւր ամեակին առթիւ

Սրբանկայիւստակ **ՔԱՐԴՄԱՆՉԱՅ**

, Լուսաւոյն հոյլին:

ՊԱՏՐԻԱՐԲԱՐԱՆ ՀԱՅՈՑ

ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼԻՍ

Կ.ՊՈԼԻՍ 11 Հոկ. 1935

Համար 524

. . . Կ.Ս.Ֆարանեան .

Սեյանիկ

Աստուածաշուկայի Հայերէն Քարգմանութեան հա-
գար հիմնահարիւրամեայ Յոբելեանին առթիւ **Զեր** հա-
տարակած «Այբուրենի Մագումն ու Արդիւնքը» գոր-
ծի՛ւ ինը պրակները ստացած եմ շնորհակալութեամբ:

Շատ գնահատելի կը զսնեմ **Զեր** այս ազնիւ ելոյ-
րը ի պատճառովմն Ս.Քարգմանչաց եւ Ոսկեղարու հր-
ատակի մօտկոյրին:

Արդարեւ, բաւարար հմտութեամբ, սահուն ոնով եւ
բարձր ոգիով գրուած **Զեր** այս գրեկը օգտաւտ հր-
պաստ մըն է, մանաւա՛ն լայն զանգուածին համար,
ծանօթանալու Ոսկեղարու անմահներուն սեղծագոր-
ծութեան եւ հայ դպրութեան շեղ արդիւններուն:

Օրհնելով այս առթիւ **Զեր** գործը եւ մաղբելով **Զեզ**
ամէն յաջողութիւն,

Մնամ աղօթարար

Պատրիարք Կ.Պոլսոյ

ՄԵՍՐՈՊ ԱՐԲԵՊ. ՆԱՐՈՅԵԱՆ

... 4. Ֆարանեան

Հովիւ Աւետարանական Հայոց

Աստ

Ժամանակին վառ հետաքրքրութեամբ հետեւած էի «Արեւելք» օրաթերթին մէջ, «Հայ ալլուրների ծագման և արդիւնքին» նուիրուած Ձեր պատուական. աշխատասիրութեան հրատարակումին: Նոյն զգացումով կրկին կարդացի Ձեր գործը՝ երբ զբոյնի վերածման առիթով՝ պատիւ բրիք ինձ դրկելու լոյս տեսնող պրակները:

Սրտանց կը շնորհաւորեմ Ձեզ՝ մեր նախնեաց և ի մասնաւորի մեր երջանկայիշատակ Թարգմանչաց չքնաղ մեծագործութեան նուիրուած օրհներգութեան և փառատրութեան սոյն գեղեցիկ կոթողին համար:

Առանց մտնելու հասարակ ժողովուրդի համար դժուար ըմբռնելի բացատրութիւններու մէջ՝ յաջողած էք մեղուաջան համբերութեամբ՝ մէկտեղել այն բոլոր պատմական ուշագրաւ տեղեկութիւնները և հայ ուստար հեղինակներու դատումներէն կարեւորագոյն մէջբերումները որոնք անհրաժեշտ էին Ձեր գործը դարձրնելու առինքնող, կենդանի և հայ ժողովուրդին լայն խաւերուն մատչելի՝ գնահատելի գործ մը:

Մասնաւորապէս շնորհաւորելի կը գտնեմ ձեր գործին մէջ խանդավառութեան այն ջերմ ոգին, երախտագիտութեան և ցեղային հպարտութեան այն շունչը որ կ'ոգեւորէ ձեր երկասիրութիւնը ծայրէ ծայր և որ կը համակէ ընթերցողն ալ ազգանուէր քաղցր ու զօրեղ զգացումներով:

Ձերմապէս պիտի ցանկայի որ ձեր պատուական գործը գտնուէր ամէն հայու և մանաւանդ ամէն հայ

երիտասարդի ձեռքը՝ մեր մեծ նախնիքներու հոյակապ
նուաճումներով յաւէտ խանդավառուելու և հպարտա-
նալու համար:

Եւ սրտագին պիտի մաղթէի որ Ձեր գեղեցիկ գոր-
ծի յայտնաբերած վառ զգացումները յաւէտ ոգեւորէ-
ին ու ներշնչէին բոլոր հայերս և, ինչ որ պիտի լինէր
պսակը Ձեր աշխատութեան, մեզ մզէին աւելի սիրե-
լու ինչ որ հայկական է՝ հայ լեզուն, հայ պատմու-
թիւնը, հայ մշակոյթը, հայ եկեղեցին, հայ եղբայրը
և այս բոլորը իր մէջ զօրեղապէս խտացնող ու մար-
մընացնող հայ քաղցրանուն հայրենիքը՝ պաշտելի Հա-
յաստանը:

Ջերմագին շնորհաւորութիւններով

Ձերդ
Թ. ՊՅԱՃԵԱՆ

ՎԵՂ. Տ. Տ. ԽՈՐԷՆ Ա. ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

ԽՈՐԷՆ Ա.
ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԱՊԵՏ
ԵՒ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ
ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ
ՌՅՁԱ-1932

ԽՈՐԷՆ. ԾԱՌԱՅ ՅԻՍՈՒՍԻ ՔՐԻՍՏՈՍԻ ԵՒ

ԱՆՀԱՍԱՆԵԼԻ ԿԱՄՕՐՆ ԱՍՏՈՒԾՈՅ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԱՊԵՏ
ԵՒ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ, ԾԱՅՐԱԳՈՅՆ
ՊԱՏՐԻԱՐԲ ՀԱՄԱԶԳԱԿԱՆ ՆԱԽԱՄԵՄԱՐ ԱԹՈՌՈՅ
ԱՐԱՐԱՏԵԱՆ ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ ՄԱՅՐ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ
ՍՐԲՈՅ ԿԱԹՈՂԻԿԷ ԷԶՄԻԱԾՆԻ Շնորհազարդ Տ. Սա-
հակ եւ Տ. Բաբգէն կաթողիկոսաց Տանն Կիլիկիոյ, Ա-
մենապատիւ Պատրիարքի Երուսաղէմի Տ. Թորգոմ Ար-
քեպիսկոպոսի, Ամենապատիւ Պատրիարքի Կ. Պոլսոյ
Տ. Մեսրոպ Արքեպիսկոպոսի. Առաջնորդաց, Արքեպիս-
կոպոսաց եւ Եպիսկոպոսաց, Հոգեւոր Հովուաց եւ սրբ-
բազնագործ Պաշտօնէից, Ազգային Հաստատութեանց,
Կեդրոնական Վարչութեանց եւ Հոգաբարձութեանց եւ
համայն սիրեցեալ ժողովրդեան մերում, հարազատ զա-
ւակաց Մայր Աթոռոյ ողջոյն հայրապետական եւ օրհ-
նութիւն ի Միածնաէջ Սրբոյ Տաճարէս

Ապաքեմ յայտ է Զեզ ամենեցուն սիրելեաց եղբարց

Մերոց եւ զաւակաց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցւոյս, քէ ի սոյն ամի լցաւ հազար հինգ հարիւր ամեայ տարեդարձ ոսկեդէն քարզմանութեան Սուրբ Գրոց ի հայ լեզու, միոյն ի կարեւորագոյն եւ սքանչելի գործոց յէջս պատմութեան ազգիս: Զի քարզմանութիւն Հնոյ եւ Նորոյ Կտակարանաց հիմն հաստատութեան եղել ի մեզ փառաւոր յիշատակարան դպրութեան եւ շեմարան նոխութեան դասական լեզուիս հայոց, որպէս փառասպայծառ, լուսաւորելով զհանապարհս յառաջդիմութեան եւ հոգեւոր ստեղծագործութեան դարուց ի դարս: Գիրք Սուրբ ի մայրենի լեզու աղբիւրք յորդառասք հանդիսացան ոչ միայն ի գովացումն պատեալ հոգւոց հաւատացելոց, այլ եւ նիւղաւորեցան ի նմանե վտակ կենդանարար յոռոգումն անդաստանաց Եկեղեցւոյս ի բովանդակ մտաւոր կեանս Հայկազեանս Ազգի: Որպէս առաջին երախայրիք Գիւտի Գրոց եւ ճշգրանց Ս. ՍԱՀԱԿԱՅ ՊԱՐԹԵՒԻ եւ ՄԵՍՐՈՊԱՅ ՄԱՇՏՈՅԻ եւ երանելի առակերտաց նոցա՝ եղել նա կորոյ յաւիտենական փառաց եւ պարծանք Ազգի Մերում յաջս քաղաքակիրք ազգաց, ի բանասէր գիտնոց որոց— Թագուհի Թարգմանութեանց — կոչեցաւ:

Ի ձեռն այսր եղելութեան մասչելի եղել ազգի մերում հաւատ լուսաւոր եւ վարդապետութիւն կենդանարար քրիստոնեական կրօնի, եւ որ առաւելն քնկարեցաւ ի մեզ պատկեր կենդան ի անձնաւորութեան ՏԵԱՌՆ ՄԵՐՈՅ ԵՒ ՓՐԿՁԻՆ ՅԻՍՈՒՍԻ ՔՐԻՍՏՈՍԻ, որ առաջնորդ եւ խրախոյս կենաց եղել ի դժուարին պարագայս վիճակեալս Ազգի մերում յընթացս պատմութեան, առանց յուսահատութեան եւ լքման սրտի մղելով ի սրբազան եւ ի բարձր ոլորսս կրօնական, հոգեւոր եւ մտաւոր կենաց, մասնակից առնելով յաւիտենական

բարեաց, ի մօտջենական աղբերէն կենդանութեան բռն-
խելոց:

Յանկութիւն եւ բաղձանք սրտի Մեր է սրել զգի-
տակցութիւն ժողովրդեան եւ Ազգիս յիշատակաւ մեծի
գործոյն եւ սալ առիթ վերագնահատութեան սրբազան
եւ մեծի պարգեւին Աստուծոյ, ի բանկազին ժառան-
գութեանս նախնեաց, արժարձելով գերախազ իսական
զգացմունս եւ զսէր առ մեծ երախտաւորս ազգիս, առ
երանելի դասս ա ս ե մ **ՍՐԲՈՑ ԹԱՐԳՄԱՆՉԱՆՑ**,
գլխաւորութեամբ Ս ր բ ո ջ ն **ՍԱՀԱԿԱՅ ՊԱՐԹԵՒԻ** եւ
ՄԵՍՐՈՊԱՅ ՄԱՇՏՈՑԻ:

Ուստի եւ Հայրապետական այսու կոնդակաւ յայ-
տարեմք գայս ամ ողջոյն տարի յոբելեանական, ըս-
կանալ ի սօնակատարութենէ Սրբոց **ԹԱՐԳՄԱՆՉԱՆՑ** ներ-
կայ տարւոյս մինչեւ ի նոյն տօն ի 1935 ամի, ի յիշա-
տակ քարգմանութեան Սուրբ Գրոց:

Առ ա յ ս կարգեմք զԱմենապատիւ Պատրիարքն Ս.
Սաղիմայ զՏէր Քորգոմ Արքեպիսկոպոսն որպէս գնե-
րկայացուցիչ Մեր եւ զղեկավար կազմակերպութեան
գործոյս ի մէջ հաւատացելոց ի սփիւռս արտասահմա-
նի, հաստատելով զառանձին Կեդրոնական Յանձնա-
ժողով ընդ նախագահութեամբ իւրով եւ մասնակցու-
թեամբ մի մի ներկայացուցչաց Շնորհազարդ Կաթու-
ղիկոսացն Տանն Կիլիկիոյ եւ ամենապատիւ Պատրի-
արքին Կ. Պոլսոյ, եղբարց Մերոց:

Աղօթեմք առ Բարձրեալն օրհնել զյիշատակ Սրբոց
ԹԱՐԳՄԱՆՉԱՆՑ եւ արդիւնաւորել զգործս Յանձնա-
ժողովոյն գլխաւորութեամբ Ամենապատիւ Տ. Քորգոմ
Արքեպիսկոպոսի Պատրիարքին Ս. Սաղիմայ, նուիրելոյ
ի փառաւորութիւն անուան ն ո ջ ա, ի պայծառութիւն
Սրբոյ Եկեղեցւոյ եւ ազգային դպրութեանց:

ՇՆՈՐհիք ՏԵՒՈՆԵՆ ԵՂԻԳԻ ԸՆԴ ԳՐԱԴԱՐԱՆԻ, ԳՐԱԴԱՐԱՆ:

ԽՈՐԷՆ Ա.

ԿԱԹՈՒԴՈՍԱՆ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

Ի 1-ն Հոկտեմբերի 1934 ամի

Ըստ ՏՈՒՄԱՐԻՍ ՌԵԶԵ

Ի Հայրապետութեան Մերում յԲ. ամի

Եւրոպայի Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի

Ի Վարդապետական

Թ. 1076

ԱՍՏՈՒԱԾԱՇՈՒՆԶԻ ՀԱՅԵՐԷՆ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԵԱՆ

ԺԵ. ԴԱՐԱԴԱՐՁԻ

ՏՕՆԱԿԱՏԱՐՈՒԹԵԱՆ ՊԱՇՏՕՆԱԿԱՆ ԶԵԿՈՅՑԸ

ՍԵԼԱՆԻԿ

Նորին Ս. Օծութիւն Տ.Տ. Խորէն Ա. Ամենայն Հայոց Սրբազնագոյն Կաթողիկոսի 1 Հոկտ, 1934 թուականի Առաքելադրոշմ Կոնդակին, ինչպէս նաեւ Երուսաղիմայ Պատրիարք Ամենապատիւ Տ. Թորգոմ Արքեպիսկոպոս Գուշակեանի 1 Դեկտ. 1934 թուականի շրջաբերական հրահանգին համաձայն, տեղւոյս Ս. Աստուածածին Եկեղեցւոյ Թաղական Խորհուրդը պաշտօն տըւած էր քաղաքիս երեք հայ յարանուանութեանց ըստորագրեալ հոգեւոր պետերու՝ հարկ անհրաժեշտը ընել ի կազմութիւն Յոբելինական Յանձնաժողովի:

Մեր կողմէ կատարուած աշխատութեանց իբր արդիւնք, Մայիս 26ի կիրակի օր, կ.վ. ժամը 4.30ին, Առաջնորդարանի դահլիճը ներկայ եղան Յոբելինական Յանձնաժողովի որպէս անդամ հրաւիրեալներէն 11 անձեր:

Հրաւիրեալներու մեծամասնութեան ներկայութիւնը նկատի առնելով, Առաջնորդական Փոխանորդ Տ.Սահակ Ա. Քհնյ. Հալէպլեան Տէրունական աղօթքով բացաւ ժողովը և բացատրեց նպատակը:

Գաղափարներու փոխանակութենէ վերջ դիւանի ընտրութիւնը կատարուեցաւ հետեւեալ կերպով.

Երեք յարանուանութեանց հոգեւոր պետերը՝

Տ. Սահակ Ա. Քննյ. Հալէպլեան, Մկրտիչ Մ. Վարդապետ Մուրատեան և Պատ. Կ. Ս. Ֆարաճեան, նախագահներ.

Տօրթ. Ա. Ամատունեան՝ Ատենապետ, Հայր Դեոնդ Վրդ. Քիլէրճեան՝ Ատենադպիր, Պ. Երուանդ Հէրիմեան՝ Փոխ-Ատենադպիր և Պ. Պօղոս Մորճիկեան՝ Գանձապետ:

Ժողովր, յետ երկար խորհրդակցութեան, միաձայնութեամբ որոշեց ընթացիկ տարւոյ Հոկտեմբերը, Ս. Թարգմանչաց աշնանային տօնի ամիսը, Սեւանիկի համար հռչակել Աստուածաշունչի հայերէն թարգմանութեան յորելինական հանդիսութեանց ամիս:

Թէ՛ քաղաքիս կեդրոնը ընդարձակ և յարմարագոյն սրահի մը մէջ և թէ՛ արուարձանները, ի հարկին ըլլալիք բոլոր հանդէսները տեղի պիտի ունենան երեք հոգեւոր պետերու հովանաւորութեամբ կամ նախագահութեամբ:

Յորելինական Յանձնաժողովը նշանակեց նաեւ զեղարուեստական բաժնի և ատոր յարակից աշխատանքներու համար զոյգ յանձնախումբեր:

Արդ, այս սրբազան ծեօնարկին առթիւ, ի խոր սրտէ կոչ կ'ընենք Սեւանիկի եւ արուարձաններու ամբողջ հայութեան, երեք Յարանուանութեանց, կրթական եւ մշակութային մէն մի Հաստատութեանց, բարեգործական ու բարեսիրական բոլոր Միութեանց, զոյգ Մամլոյ Խմբագրութեանց, հայ շունչով օժուել բոլոր երիտասարդ ու երիտասարդուհիներու և համօրէն պատուական ժողովուրդին, խնդրելով որ իւրաքանչիւրը բերէ իր բարոյական ու նիւթական օժանդակութիւնը Աստուածաշունչի հայերէն թարգմանութեան 15րդ Դարադարձի յորելինական հանդիսութեանց, որոնք պիտի կատարուին բոլոր գաղութներու կարգին նաեւ հոս, որոշեալ ամսուն, ի փառս և ի յարգանս մեր երջանկայիշատակ Թարգմանչաց լուսասփիւռ հոյլի անմահա-

կան գործին եւ անխոխարինելի ծառայութեան:

Աստուածաշունչ Մատենանք ժողովուրդին գիրքն է եւ ժողովուրդին որչափ իրաւունքը՝ նոյնչափ եւս պարտքն է հոծ բազմութեամբ եւ փառաւորապէս տօնել Գիրքերու Գիրքին, ինչպէս նաեւ հայկական մշակութի ստեղծագործութեան հազար հինգհարիւրամեակը:

Մեր հոգեւոր պաշտօնեայի հանգամանքով, առանց կրօնական ու քաղաքական դաւանանքի, սեռի ու տարիքի խտրութեան, կը խնդրենք, որպէսզի այս համազգային հանդէսը փառաւորապէս տօնելու համար, Սելանիկի եւ արուարձաններու ամբողջ հայութիւնը անխտիր զոհողութիւններ ընելով նուիրական պարտք սեպէ իր մասնակցութիւնը բերել անոր:

Բացառիկ բարեբախտութիւն եւ աննախընթաց առանձնաշնորհ մըն է սա, որ 1500 տարիներ վերջ. մսկեղէն Յորելեանը տօնել մեզի վիճակած է:

Գիտնանք արժեցնել զայն ու ներշնչել հայ ժողովուրդը:

Ողջունիւ սիրոյ աղօթարար՝

Ս. Ա. ՔՃ. ՀԱՂԷՊԼԵԱՆ Մ. Ծ.Վ. ՄՈՒՐԱՏԵԱՆ

Առաջն. Փոխանորդ Ժողովրդապետ Կաթ. Հյց.

Կ. Ս. ՖԱՐԱՃԵԱՆ

Հովիւ Աւետ. Հայոց

ՄԵՐ ԽՕՍՔԸ

Հայաստանեայց Ս. Եկեղեցւոյ Ընդհանրական Հայ-
րապետին — Տ.Տ. Խորէն Ա. սրբազնագոյն Կաթողիկոս
Ամենայն Հայոց — 1 Հոկ. 1934 թուակիր առաքելադր-
րոշմ կոնդակը, զոր արտատպեցինք մեր այս երկասի-
րութեան սկիզբը, խմբագրուած գրաբար յանկուցիչ
լեզուով և վեհաշուք ոճով, հայրական հրաւէր մըն է
Սփիւռքի Հայոց, որպէսզի 1934 Հոկ. 27ի Սրբոց Թարգ-
մանչաց Տօնէն մինչեւ 1935ի նոյն տօնին օրը, այսինքն
մէկ տարեկան տնտղութեան ժամանակամիջոցը նկատ-
ւի Աստուածաշունչի հայերէն թարգմանութեան 1500
ամեայ Յորելեանի տարի:

Վեհաշնորհ Կաթողիկոսը իր սրբատառ կոնդակով
հրամանագրած է երուսաղէմի Պատրիարք Ամենապատիւ
Թորգոմ Սրբազանին, որպէսզի ընտրէ յատուկ Կեղր.
Յանձնաժողով մը Կիլիկիոյ Կաթողիկոսարանէն, ինչպէս
նաեւ Կ. Պոլսոյ Պատրիարքարանէն նշանակուած մէկա-
կան ներկայացուցիչներով:

Նշանակուած Յորելինական Կեղր. Յանձնախումբի
1 Դեկ. 1934 թուակիր մասնաւոր շրջաբերականը, ի մէջ
այլոց, ժամանակին ստացաւ նաեւ մեր զաղութը: Տօնը
համահայկական է: Ուրախ ենք որ Վեհափառին կոն-
դակով ուղղուած պատուական յորդորը քերմ ընդունե-
լութիւն գտաւ Սփիւռքի Հայութենէն:

Արդարեւ, վստահ ենք թէ այս համազգային Յո-
րելեանը, Ս.Գրոց հայերէն թարգմանութեան Ժ.Ե.դ դա-
րադարձը, որպէս պատմական մեծ հանգրուան մը մի-
այն պիտի չլիշուի, այլ և որպէս հոյակապ կոթող մը,

պիտի յաւերժացնէ լուսապսակ Թարգմանչաց անմահ գործերը:

Վեհափառը սրանչելի առիթն ընծայեց մեզի, որպէսզի պանծացնենք բազմադրուագ և տինգերական Աստուածաշունչը իր իսկական արժէքով: Նոյնպէս այս յորելինական տարին պատեհ առիթ մը պիտի ըլլայ, որպէսզի, թէ՛ բնմի և թէ՛ մամուլի միջոցով, հանրութեան ընդարձակօրէն ծանօթացնենք Սրբոց Թարգմանչաց լուսեղէն հոյլը, ինչպէս նաեւ մեր ոսկեղարու ըզմայլելի գրականութիւնը իր կրօնաբարոյական և ոչ մշակոյթով:

Վերջապէս պատեհ առիթ մը պիտի ըլլայ մեզի համար, որպէսզի ընդհանուր ազգին զաղափարական ոգիին արծարծման և կրօնակրթական մակարդակին բարձրացման ոյժ տանք, և մասնաւորապէս մեր բոլոր եկեղեցիներուն մէջ, առանց դաւանանքի խտիրին, այս առիթով ստեղծուած համագործակցութեան ոգին վառ պահելով՝ ջանք թափենք անոնց մտաւոր և հոգեւոր բարձրացման: Կանոնաւորապէս և Սահակ-Մեսրոպի խոր գիտակցութեամբն ու անընկճելի եռանդովը կարդանք հոգեւոր սնունդի մշտաբուխ և կենդանաբար աղբիւր եղող հրաշալի մատեանը:

Հայ Ժողովուրդը իր մեծագոյն յարգանքի տուրքը հատուցած կ'ըլլայ այս հանդէսներուն, եթէ ուխտէ բարի սովորութիւն մը դարձնել Աստուածաշունչի հանապազօրեայ ընթերցումը ընտանեկան յարկին տակ:

Հայոց պատմութեան սրբագոյն Տօնին և մշակոյթի փառաւոր հանգրուանին, այլ խօսքով Աստուածաշունչի հայացման Ոսկեղէն Յորելեանին առթիւ մեր ըրած ուսումնասիրութեան արդիւնքը մասամբ՝ ամփոփ յօդուածաշարքով մը լոյս տեսաւ տեղոյս «Արեւել»

օրաթերթին մէջ:

Յօդուածներու այս շարքը, մօտաւոր ու հեռաւոր բարեկամներու փափաքներուն և թելադրութիւններուն վրայ, յարմար սեպեցինք աւելի ընդարձակուած ու նոխրովանդակութեամբ գրքոյկի վերածել:

Աշխատասիրութեանս նպատակն եղած է արդի Հայ Տառին ստեղծագործութեան պատմութիւնը պարզ ծեւի տակ շարայարել և ընթերցողները, ու մանաւանդ նոր սերունդը, Ոսկեդարու շրջաշուք արշալոյսին ոգիովը խանդավառել:

Ուսումնասիրութեանս պատրաստութեան առթիւ օգտուած ենք հայ և օտար զանազան աղբիւրներէ: Մեր ազնիւ ընթերցողներու օգուտին համար աշխատած ենք հեղինակաւոր անձնաւորութիւններու և անուանի բանասէրներու տեսութիւններն ամփոփել, ինչպէս նաեւ խտացնելով ընդելուզել խօսքերն ու զաղափարներն անոնց, որոնք խորապէս հետաքրքրուած են Հայ Այբուբենի խնդրով:

Ամփոփելով բազմաթիւ տուեալներ՝ խտացուցած ենք մեր խորհրդածութիւնները և աշխատած ենք գրոց գիւտին մշուշապատ պատմութիւնը հոգեբանական կերպով վերլուծել ու բացատրել: Միեւնոյն ժամանակ վեր առած ենք կեանքն ու գործը Ոսկեդարու արարչագործ երրորդութեան՝ Սահակ-Մեսրոպ-Վռամշապուհի որոնք իրարմէ անկախաբար խոկացին, հսկեցին ու վերջապէս զգացին ու յղացան գիրերու անհրաժեշտութեան գաղափարը, որը ոչ միայն իրատես հայրենասիրութեամբ, համագործակցաբար իրագործեցին, այլ և կրթարաններ հաստատեցին, մշակներ պատրաստեցին, Աստուածաշունչ Մատենան և բազմաթիւ եկեղեցական հոյակապ գործեր հայացուցին ու կերտեցին Ոսկեդարը՝ հայուն զբաղան անմահ յուշարձանը:

Այսուհանդերձ կը խոստովանինք, թէ մեր այս հա-

մնստ ուսումնասիրութիւնը շատ հեռու է կատարեալ ըլլալէ:

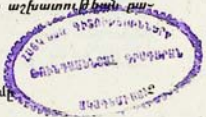
Պէտք է ճանչնանք մեր ազգին Մեծ ԶԱՒԱԿՆԵՐԸ, որոնք ծառայութեան մարմնացումը, ազգային մատենագրութեան հիմնադիրներն ու ռահվիրաները և դաժնն եւ որոնք մեր ներշնչումի անսպառ աղբիւրներն են այսօր ալ: Պէտք է ծանօթանանք մեր ազգին հերոսական անցեալին՝ իր մեծ դէպքերով, զաղափարական կեանքին՝ իր մեծ դէմքերով, որոնք յոյժ հրահանգիչ ու դաստիարակիչ են զաղութահայութեան համար:

Արդարեւ, նոր սերունդին համար ոչինչ այնքան ներշնչող ու դաստիարակող ազդեցութիւն ունի որքան մեր անցեալի հոգեւոր-մշակութային հաւաքական հրապայ շարժումներուն ազգաշէն պատմութիւնը, որ իր փառքի գազաթնակէտը հասած է Ե. դարուն: Այս ոսկեղենիկ դարու մշակոյթը ցուացնող հրատարակութիւններով պիտի կրնանք առաւելապէս օղակել նոր սերունդը մեր անցեալի այդ փառքերուն:

Կը սիրենք յուսալ թէ՛ երկասիրութեանս ընթերցումը նոր փափաք պիտի արժարժէ շատերու մէջ և պիտի մղէ զիրենք Հայ Մեակոյթի պատմութեան ո՛չ միայն ընթերցումին, այլ նաեւ ըլլալու անոր ճոխացման ու բարգաւաճման համար զօրաւոր ազդակներ:

Ուրախ պիտի ըլլանք, եթէ ազգային գրականութեան պահպանման ու մշակոյթի ճոխացման միակ միջոցը եղող աթութաներու կազմութեան այս համառօտ և հետաքրքրական պատմութիւնը, որ բանասիրական դոյզն փորձ մըն է, ընթերցողներու սրտին մէջ մեր վերոյիշեալ փափաքելի ոգին մշակելու միջոց մ'ըլլայ:

Եւ այդ պիտի նկատենք մեր աշխատութեան քաղոյական վարձատրութիւնը:

Ազգին պատմութիւնը այսօր ալ ինքզինքը կը կրկնէ նոյնութեամբ. Սահակ-Մեսրոպեան շրջանին հայերու քաղաքական ինքնուրոյն անկախութեան ազգային շէնքը տապալած էր ու ենթակայ՝ Սասանեան ռազմասէր կայսրութեան, Հայաստան բաժնուած էր Արեւելեան և Արեւմտեան մասերու, Բրիտոնէական կրօնի հասկացողութիւնը տկարացած էր ամէնէն թեթեւ հարւածին իսկ չղիմանալու աստիճան, ժողովուրդը չէր կրօնար հասկնալ Ս. Գիրքը, որովհետեւ այլացեղ կրօնականներու, ասորի և յոյն քահանաներու յանձնուած էր անոր սպասարկութիւնը, զիր ու ժողովրդական ղեպրութիւն չկար բովանդակ Հայաստանի մէջ և հայ «քաղցրահնչիւն» բարբառը այլասերելով կորսուելու դատապարտուած էր: Վերջապէս, ծախաւեր պայմաններ և դառնադառն պարագաներ ամբողջ Հայ Ազգը հասցուցած էին կորստեան քստմենլի աղէտին, անխուսափելի ահաւոր վտանգին: Այսօր շատ աւելի ծանր, աւելի երկիւղալի կացութեան մը մէջ է գաղութահայութիւնը քան որ էր վերոյիշեալ շրջանին մէջ ապրող հայութիւնը:

Այսօր Սփիւռքի բովանդակ հայութիւնը անխուսափելի, մահացու վտանգի մը առջեւ կը գտնուի: Ան ձե՛րՄԱԿ ԶԱՐԴԻ, այսինքն ծուլումի ահաւոր վտանգին ենթակայ է. ազատարարի կ'սպասէ ակնկառոյց:

Աշխարհի չորս կողմը տարտըղնուած հալումաշազգին վտիտ գոյութեան սպառնացող վտանգին այս ճակատագրական շրջանին, փրկութեան երկու ելք, երկու լաստեր կան.—

Տոհմային ինքնուրոյն մշակոյթ՝ Սփիւռքի հայոց համար,

Ներգաղթ՝ Հայաստանի վերաշինութեան ու բարգաւաճման համար:

Ինչ որ ալ ըլլայ Հայաստանի ներկայ և ապագայ

քաղաքական վիճակը, ես խորապէս համոզուած եմ թէ՛ մեր Մայր Հայրենիքին մուխը աւելի լոյս կուտայ քան թէ պանդխտութեան բոցը:

Ներկայիս՝ մենք ազգովին կը կարօտինք առաւելապէս խորհող և ծրագրող դէմքերու, ինչպէս նաեւ գործունեայ, աշխատասէր և արդիւնաբերող ժողովուրդի: Այս երկու դասակարգին առողջ դատողութեամբն ու յարատեւ աշխատանքովը պիտի կրնանք յառաջդիմել: Ասոնց համագործակցութիւնն է էականն ու անյետաձգելին: Վտարանդի, տնաւեր հայութեան մէջ, որ մօլար թափառականի ցուպը ձեռին յնաւկներ կ'որոնէ իր վտանգուած կացութիւնը երկարածգելու համար, առանց բոլորովին գոյութենէ դադարելու, դեռ կան վրտահելի կարողութիւններ, մեծ դէմքեր, որոնց կրնայ վստահիլ ժողովուրդը իր չարաքաղդ միջավայրին բերեցողութիւնը:

Այս ոսկեղէն Յորելեանը թող արթնցնէ մեզ, ազգակերտումի լուրջ գործին լծուելու համար: Թող ամէն հայ ծիթենիի կանաչագեղ ոստն ի ձեռին, հայկական համազգային խաղաղութեան սրբազան պատգամը հրնչեցնէ, մասնատրապէս այս տարի: Թող Հայաստան գաղթահայութեան նիւթական ու բարոյական աջակցութենէն քաջալերուած, ընդլայնէ իր սահմանները և քանայ դռները ընդունելու համար իր տաքուկ ծոցին մէջ զաւակներ՝ որոնք ցանուցիր, տառապակոծ, օտար քիւերու տակ ծուարած, հայրենի մտերմիկ բոյնին կարօտովը կը մաշին, և որոնց համար օտար ջուրը լեղի, գողտրիկ ծաղիկներն իսկ անհամբոյր են: Արարատի փէշերուն տակ թող բարձրանան նորանոր շէնշող, եռուն աւաններ, համախմբելու համար հոն Կիլիկիոյ երբեմնի բազմամբոխ քաղաքները, քաղաքակիրթ ազգի մը աղքատիկ, գաղթական բեկորները, որոնք փառապանծ Արարատի փէշերուն տակ ծաղ-

կող, վերաշինուող Հայրենիքին մէջ հանգիստ, խաղաղ
սան մը կը կատարին:

Դադթաշխարհի համայն հայութեան ազգապահ-
պանումի լաւագոյն միջոցը և ազգամշակումի հզօր ազ-
դակն է մեակոյթը: Մշակել, մշակութիւն, բուսարանա-
կան, հողագործական իմաստ ունի:

« Մեակութիւն կը նշանակէ երկրագործութիւն. իսկ
այլաբանօրէն կ'ընդգրկէ մտաւոր աշխատանքի զեղար-
ւեստական արդիւնքները, և այս իմաստով է որ մը-
եակոյթ բառը, որ նոյնն է մեակութեան հետ, կը կի-
րարկուի այսօր:

Ըստ Կորիւնի (էջ 24) ասուածագործ մեակութիւն
է աւետարանական արուեստի թարգմանութիւնը: Փար-
պեցին կը հետեւի Կորիւնի գործոց մեակութեան զեղե-
ցիկ բացատրութեան:

Ոսկեդարեան Դպրոցին մէջ, ուրեմն, ծ ա ն օ թ է
գործ մեակութեանը իր արդի առումով.» (1)

Եթէ կը փափաքինք Սփիւռքի հայութեան ճեր-
մակ ջարդը կասեցնել, այսինքն կլանող ծուլումը յա-
մեցնել, հարկ է որ զարկ տանք տոհմային մշակոյթին,
քանզի ազգապահպանումը առաւելապէս կախուած է
մեր մայրենի լեզուն գործածելէն: Կենդանի՝ խ օ ս ու լ ն
բարբառը, լեզուն է որ ազգային սնունդ կը ջամբէ նոր
սերունդին և կը կապէ զայն ցեղին անցեալի զրական
զանծերուն և արժէքներուն հետ:

Մեծ միտքեր կը վկայեն, թէ « Մշակոյթը ժողո-
վուրդի մը հոգեւոր ու նիւթական ստեղծագործութեան
արդիւնքն է, անոր հանճարին խտացումն է . . .

Մշակոյթը իր էութեամբ ազգային է: Առանց մը-
շակոյթի չի կայ ազգ, առանց ազգի չի կայ մշակոյթ:
Ինչպէս հողն ու ազատութիւնը, մշակոյթն ալ ազգի մը

գոյութեան ու զարգացման անհրաժեշտ պայմանն է:

Ազգային մշակոյթով ժողովուրդ մը հաղորդակից կ'ըլլայ ու կը միանայ մարդկութեան: Միեւնոյն ժամանակ, ազգային մշակոյթը կ'ամրապնդէ ու կ'ապահովէ ժողովուրդի մը անհատական գոյութեան հիմերը: Ժառը արմատով է ծառ, տունը հիմամբ է տուն և ազգը մշակոյթով է ազգ: » (1)

Սփիւռքի մէջ հայ եկեղեցիներն ու վարժարանները ունին սրբազան պաշտօններ:

« Դպրոցին պարտքն է իրեն խնամքին վստահուած թարմ սերունդը հաւատարմօրէն կրթել ու դաստիարակել՝ հայ ժողովուրդի կեանքին և գոյութեան հետ կապ ունեցող սկզբունքներու համաձայն: »

Ազգին զաւակները թանկագին աւանդներ են դպրոցին մէջ՝ դաստիարակներուն ձեռքը:

Դաստիարակներ և ուսուցիչներ պարտաւոր են գուրգուրալ անոնց, վրայ, և իրենց ուսուցանողի արւեստին մէջ դնել քարծր գիտակցութիւնը անկեղծութեան և աննենգ նուիրումը ծառայութեան, և չտարւիլ իրենց անձնական փիլիսոփայութեան յաւակնութենէն և մասնաւոր կաշկանդումներէն. վասնզի հայ դպրոցներ հայեցի դաստիարակութեան սրբավայրերն են և ո'չ թէ դարձնոցը ընկերաբանական և քաղաքական այսինչ կամ այնինչ դրութեան:

Անոնք որ Աստուծոյ չեն հաւատար, անոնք որ հակառակ են կրօնքի և եկեղեցւոյն, իբրեւ մարմնացումներ արիութեան եւ պարկեշտութեան, պէտք չէ որ ոեւէ գործ ունենան դպրոցի հետ:

Երբ հաւատացեալ ծնողաց զաւակներ իրենց տան մէջ տարբեր բաներ ու իրենց դպրոցին մէջ տարբեր բաներ կը տեսնեն, լսեն ու սորվին, ակներեւ է վտանգը:

Մեր ամենուն պարտականութիւնն է չվտանգել

(1) Հայ Մշակոյթի Օր, 1932, էջ 7

մեր հայացի գոյութիւնը: Ասիկա այնպիսի խնդիր մըն է որ պէտք է լաւ հասկցուի: Եւ մեր հայացի գոյութեան հիմերն են՝ հայ արիւնը և տունը, հայ լեզուն, հայ դպրոցը, հայ եկեղեցին: Երբ կը խանգարուին ասոնք և կ'այլասերին, այլեւս մեր մէջ ո'չ մէկ հաստատութիւն կրնայ կանգուն մնալ: Որովհետեւ հայեցիութեան հիմերուն սասանման հետ կը սասանին եւ կը կործանին ինչ որ ունինք մեր ազգութիւնը պահելու համար: » (1)

Եկեղեցին տիեզերական կազմակերպութիւն մըն է: Ես այս անունով, եկեղեցի բառով ու եւ է ազգի, կամ յարանուանութեան հոգեւոր կամ կրօնական կազմակերպութեան չեմ ակնարկեր: Չեմ ուզեր Քրիստոսի տիեզերական հաստատութիւնը պզտիկցնել. եկեղեցին մէկ և ընդհանրական է. անոր գլուխը Քրիստոս է: Միջազգային եւ ազգային յարանուանական եկեղեցիները անոր ճիւղաւորումներն են:

Եկեղեցին համօրէն մարդկութեան տալիք պատգամ մ'ունի, ան իր Դլուխին ոյժովը և ներշնչումովը հոգիներուն կը խօսի, և այս պատճառով ազգային մըշակոյթին ամենազօրաւոր ազդակներէն մին է:

Եթէ եկեղեցին ծառ մըն է, դպրոցը անոր արմատն է: Եւ ծառը արմատով է ծառ: Կազմակերպուած եւ ծաղկեալ դպրոցներ ունեցող եկեղեցին արմատաւորելով կը հաստատուի: Այդ գաղափարական հաստատութիւնը, դպրոցը, ազգին մշակոյթի վառարանն է:

Դպրոցին սրբազան պաշտօնն է ո'չ միայն կրթել մանուկը, այլ եւ դաստիարակել պատանին: Դաստիարակութիւնը կրթութենէ տարբեր եւ անկէ աւելի բարձր է: Ան մեր բոլոր ծիրքերուն, ոյժ եւ կարողութիւններուն ներդաշնակ զարգացումն է: Դաստիարակութեան նպատակն է մանուկը պատրաստել ո'չ միայն կեանքը

(1) Քրիստոնէական, Աթուակից Բ. Կ. 1932, էջ Ժ-ԺԱ

լիովին վայելելու համար, հ ա պ ա վայելած կեանքին մէջ իր կոչումին արժանի գործ մը կատարելու եւ իր նմաններուն երջանկութեան պատճառ դառնալու համար: Պէտք է դաստիարակել ու մարզել սիրտն ու հոգին, միտքն ու մկանները միասին:

Ըստւած է թէ՛ « Լաւ դաստիարակուած զաւակներու տէր ժողովուրդ մը աշխարհի առաջնակարգ ժողովուրդներէն է, եթէ չէ այսօր, վաղը պիտի ըլլայ: » Ահա դպրոցին յոյժ կարեւոր դերը այսպիսի սերունդ մը պատրաստելուն մէջ կը կայանայ:

Դպրոցին մէջն է որ մեր ծաղկատի երիտասարդութիւնը պիտի շինուի, պատրաստուի. հոն է որ պիտի դնէ ան ինքնազարգացման եւ ազգային գրականութեան հիմերը՝ ապագային պտղաւորելու համար:

Մեր վարժարաններուն մէջ ուսուցիչներու հոյլին յանձնուած մատաղ սերունդին կրթութիւնն ու տոհմային դաստիարակութիւնը միմիայն անոնց ուսերուն վրայ չի ծանրանար: Ասոր մէջ իւրաքանչիւր գիտակից հայ ունի լայն բաժին մը: Պէտք է ուշադիր ջանադրութեամբ զարգացնել խօսելու և խորհելու արուեստը. վասնզի մարդկային մտքին յարատեւ և աստիճանական զարգացումը լեզուին մէջ աչքառու փոփոխութիւններ յառաջ կը բերէ: Ուրեմն դաստիարակենք նոր սերունդը, մշակենք անոր մէջ ազգային եւ քրիստոնէական մաքուր նկարագիր: Ա ն ո ն ք, այս կերպընկալ շրջանին, այնպէս մը թրծուին, որ վարժ ըլլան անկախօրէն խորհելու, դատելու եւ վճռելու: Անոնց սիրցընենք հայութիւնը. թող ա ն ո ն ք լաւ սորվին Սահակ Մեսրոպի լեզուն, այն չքնաղ լեզուն, որով Հայկն ու Հայկուհին աղօթեան, եւ Արտաշէս՝ Ալանաց փափուկ օրիորդին հարսներգը նուագեւ է:

Աթոռակից Տ.Տ. Բաբկէն Կաթողիկոս կ'ըսէ. « Մեր տղոց քրիստոնէական նկարագիրը շինելու համար բաւական չէ ընտիր դասագիրք մը տալ անոնց ձեռքը:

Տ ու ն ր, դպրոցը եւ եկեղեցին պէտք է աշխատին ձեռք ձեռքի, որպէսզի մեր տղոց կրթութիւնն ու դաստիարակութիւնը ըւլլայ հայացի. առողջ, փայլուն եւ տոկուն:

Միշտ փտանգ կայ որ Տան շինածը աւրուի դրպրոցին մէջ եւ փոխադարձաբար Դպրոցին շինածը եղծրի Տան մէջ: Երկու պարագային մէջ ալ բոլորովին կը դժուարանայ եկեղեցւոյ գործը:

Հ ա յ ժողովուրդը ա'յնպիսի ընկերութիւն մըն է, որուն ազգային, ազգագրական, առտնին, կրթական ու կրօնական ոյժերը կը պահպանուին այդ երեք մեծ հաստատութիւններու համագործակցութեամբ: Այս համագործակցութեան մէջ կողմնակցութիւնը կամ միակողմանիութիւնը և զիրար չհասկնալը ա'յնպիսի հակասութիւններ կ'ստեղծեն որ կրնան կործանել հ ա յ ու կեանքն ու գոյութիւնը:

Նուիրական հաստատութիւն մըն է տունը: Մանուկը հո'ն պէտք է տեսնէ կեանքի եւ կենցաղի ամէնէն բնական, ամէնէն անկեղծ ու ամէնէն մաքուր արտայայտութիւնը:

Ծնողներ ուշադրութիւն ընելու են որ մանուկներ դպրոցի եւ եկեղեցւոյն դաստիարակութիւնը եղծող տղերքներ չտեսնեն ու չլսեն իրենց տան մէջ, իրենց ծնողաց խօսքին ու գործին մէջ:

Ծնողաց ձեռքն է իրենց զաւակները ընել առողջ՝ միտքով ու մարմինով, մաքուր՝ բարքով ու վարքով, արթուն ու անքիծ՝ իրենց բոլոր շարժումներուն մէջ, ուսումնասէր, հոգեսէր և համեստ: » (1)

Մեր զաւակները ազգային լեզուին սիրովը տոգորելու ենք. անոնք պատանի հասակէն լսելու եւ կարդալու են մեր ոսկեդարու ճոխ մշակոյթին շուրջ զբլւաւանները, որպէսզի երիտասարդութեան շրջանին ինք-

նաքնարար հետաքրքրուին եւ ըմբռնեն ազգային գրականութեան իսկական արժէքը:

Հարուստ լեզուի տէր ազգ մը ծնունդ կուտայ ճոխ գրականութեան մը, եւ ասոնք — լեզուն եւ գրականութիւնը — ազգը ազնուագոյն վերելքներու տանող եւ անոր մշակոյթին թռիչք տուող երկու թեւերն են:

Մեր գիրը, լեզուն, դպրութիւնը, բեմն ու մամուլը, եկեղեցին եւ դպրոցը ո՛չ թէ անուանական հաստատութիւններ են, այլ ազգը ներմակ ջարդէ պաշտպանելու համար անխորտակելի բերդեր, եւ ծուլումի փտանգէն զերծ պահելու համար եզական միջոցներ: Ուրիշ խօսքով՝ մշակոյթը մեզի պիտի տայ ներքին ոյժ՝ տոկալու, աղգային ոգի՝ դիմանալու եւ անսպառ պաշար՝ շարունակելու մեր ազգային գոյութիւնը:

Երբ մարդուն ներքին աշխարհին մէջ սիրտը, միտքը և հոգին ներդաշնակօրէն կը գործակցին, այն ատեն անհատը կեանքի կատարելութեանց ուղիէն կ'ընթանայ:

Դժբաղդարար աշխարհի չորս կողմը ցրուած հայ ժողովուրդը իր այս ներկայ անբաղձալի վիճակէն ցանկալի մակարդակին բարձրացնելով փրկելու համար անծնուէր, անկեղծ և հեռատես առաջնորդներու պէտք կայ: Մենք, ա՛յս շրջանին քան երբեք, հաւաքաբար կը կարօտինք ազգին շահը ամէն բանէ վեր նկատող, ամէն բանի զերադասող անկողմնակալ, անկեղծ և ճշմարիտ ազգայիններու: Հոգեւոր և բարոյական բարձրութեանց ա՛յդ ազգաշէն վերելքները ո՛րքան բարձրանանք, ա՛յնքան աւելի ծառայած կ'ըլլանք մեր ժողովուրդին:

Եթէ մեր եկեղեցիներն ու վարժարանները, բեմերն ու մամուլները և մեր բարեգործական ու քաղաքական բոլոր կազմակերպութիւնները հաւաքաբար հրապարակ իջնելով ուզեն պայքարիլ սպիտակ ջաշդին դէմ, պէտք է որ նախ սորվին ազգային բարձրագոյն

եանիւր ամէն բանէ վեր նկատելու անհրաժեշտ քաղաքականութիւնը: Ի գին ամէն զոհողութեանց, պէտք է որ համագործակցութեան ոգին արծարծենք:

Ինչո՞ւ ընդունայն կը վատնենք մեր ոյժերը իրենրակերութեամբ, ազգաբանդ արարքներով . . . եղբայրասպան կռիւներով . . . երբ ամէն ժամանակէ աւելի ազգովին կը կարօտինք ինքնամիտի և խաղաղ աշխատանքի, նուիրուած՝ Սփիւռքի հայութեան ազգապահպանման կարեւոր գործին և Հայաստանի վերաշինութեան:

Հայ ազգին բոլոր հատուածները — յարանուանութիւններ, քաղաքական կուսակցութիւններ, մշակութային կազմակերպութիւններ — իրարու հետ զաղափարական զետնի վրայ տարակարծութիւններ ունենալով հանդերձ, ազգային բարձրագոյն շահը միշտ ամէն բանի զերադասելով՝ կրնան գործակցիլ. որովհետեւ ո եւ է արիւնոտ շրջանէ աւելի, այսօր պէտք կայ համերաշխ ու խաղաղ համագործակցութեան:

ԱՅԲՈՒԲԵՆՔԻ ԾԱԳՈՒՄՆ

ՈՒ ԱՐԴԻՒՆՔԸ

ԳԼՈՒԽ ԱՌԱՋԻՆ

Ա

ՆԱԽԱՊԱՏՄԱԿԱՆ

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Մարդս ստեղծագործութեան զլուխ գործոցն է։ Աստուծոյ մեզի ըրած պարգեւներուն լաւագոյնը մեր միտքն է, տրամաբանութիւնը, հոգին և սիրտը։ Մարդը խորհող, դատող, զգացող և որոշող անծնաւորութիւն մըն է։ Անոր հոգիին խորը թաղնուած են անսահման կարողութիւններ և օժտուած է ան երկնային այլազան ծիրքերով։ Բարձր յատկութեանց ընդունակ էակ մըն է ան։ Աստուծոյ պատկերին նման ստեղծուած է եւ անոր մէկ մանրանկարն է, հրաշալիք մը։

Ընկերային յարաբերութեանց մէջ մարդուս խորհուրդն ու զաղափարները իրարու յայտնելու եզական միջոցն է խօսքը։ Սակայն խօսքը թ եւ եր ունի, կը թռչի, կ'աներեւութանայ։ Ան՝ քաղաքակրթութեան մէջ լաւագոյն դերը լիուլի կատարելու համար ՏԱՌԵՐՈՒ կը կարօտի։

Խօսքին ուժը չէր բաւեր, պէտք էր գիրք: Նոյնիսկ քնւեռագրեր և թրծուած աղիւսներ, ինչպէս նաեւ ժայռերու վրայ փորագրուած նշանագրեր, շատ բաներ կը հասկցնեն մեզի անցեալի բաղաբակրթութեան մասին:

Ըսուած է թէ, առատ գաղափարներու տիրացած ժողովուրդ մը փարթամ ու ճոխ լեզուի մըն ալ տէրն է: Բայց, եթէ այդպիսի ժողովուրդ մը չունենայ Գիր, հեռաւոր վայրերու մէջ բնակող մարդկութիւնը և ապագայ սերունդները չեն կրնար օգտուիլ անոր զգայնիկ բանաստեղծներուն արտադրած ինքնատիպ գաղափարներու ճոխութենէն:

Աշխարհի մէջ ապրող փորձառու, հմուտ, լուրջ և լայնախոհ անձնաւորութեանց լաւագոյն խորհուրդները և վսեմագոյն գաղափարներն արծանագրելով՝ զանոնք յաւերժացնելու համար, գերազանց միջոց մը, եզակի և ազդակ մը անհրաժեշտ էր:

Մարդիկ հեռաւորաց հետ թղթակցելու հարկին տակ կը գտնուէին: Նեղութիւնը առհասարակ մարդոց մէջ գտնուող ստեղծագործութեան լաւագոյն ոգին շարժման մէջ կը դնէ և նորանոր գիւտեր հնարելու կը ստիպէ: «Կարօտութիւնը գիւտերուն մայրն է» կ'ըսէ առածը: Այս և նման պատճառներով խօսքերը մնայուն պահելու եւ հեռաւորաց հաղորդելու անհրաժեշտութեան գաղափարը հետզհետէ կը զօրանար:

Արդի կատարելագործուած գիրք իր նտին հազարաւոր տարիներու աւանդական շրջան մը ունի: Աշխարհի բոլորած նախապատմական շրջանին քով պատմականը երախայ մըն է տակաւին: Մեր նախահայրերը, բիւրաւող տարիներու շրջան մը բոլորելէ վերջ, սկսած են նշանագրեր գործածել:

«Գիտութիւնը ենթադրում է որ մարդու երեւան գալու ժամանակներից մինչեւ այսօր պէտք է հաշուել

300 հազար տարի: Իսկ գրերի գիւտը տեղի է ունեցել մեզանից ընդ ամենը մօտ մի 7 հազար տարի առաջ: Նըշանակում է որ մարդը 293 հազար տարի աշխարհի վրայ ապրելուց յետոյ է հասել գրերի գիւտին:

Եւ այն հարիւր հազար տարիները, որ մարդը անց է կացրել առանց գրել իմանալու, կազմում են նրա կեանքի նախապատմական շրջանը, որ մեծագոյն մասամբ բոլորովին անյայտ է, իսկ փոքրագոյն մասամբ շատ մութ է, չունի հաստատուն ժամանակագրութիւն, զուրկ է մանրամասնութիւններից: » (1)

Կը տեսնենք թէ արդի քաղաքակրթութիւնը բիւրաւոր տարիներու ժամանակաշրջանը ունի իր ետեւը: Այլ խօսքով, մարդիկ դարերու ընթացքին հետզհետէ զարգանալով եւ յառաջանալով քաղաքակրթութեամբ են: Բնութեան լայնածաւալ ծոցին մէջ եւս կը տեսնենք թէ անկատարէն դէպի կատարեալը ոչ թէ ոստում, այլ աստիճանական յառաջդիմութիւն կայ: Տիեզերքի ըստեղծագործութեան մէջ եւս, որ Աստուծմէ կը կառավարուի օրէնքի համաձայն, եւ որուն մէջ Արարիչը միշտ գործօն է իր ներկայութեամբ, անկատարէն դէպի կատարեալը յարատեւ զարգացում եւ յառաջդիմութիւն կայ . . . :

Նոյնպէս է նաեւ բանաւոր աշխարհին մէջ: Դարերու ընթացքին, Իսրայելացիք Աստուծոյ աստիճանական յայտնութեան միջոցը եղան: Իսկ Նազովրեցին Աստուծոյ լիագոյն եւ կատարեալ յայտնութիւնն է:

Սակայն ստեղծագործութենէն մինչեւ Յիսուս քանի՜ քանի՜ տարիներ բոլորած է աշխարհս . . . :

Քաղաքիւրներ եւ քաջատրութիւններ մարդկային ընկերութեան մէջ թերի եւ ընդհանրապէս խորհրդա-

ւոր նշանակներով ըացատրուած են, եւ սակայն մարդկային միտքը արտայայտութեան մէջ աստիճանաբար յառաջացած է: Այսպէս, գիրը երկար դարերու շրջանին գանազան ձեւափոխութիւններէ անցնելով հասած է ներկայ կատարելագործուած վիճակին:

Մէջ բերենք Հ. Ն. Ակինեանի և նորոգ հանգուցեալ պատմագէտ Լէօի հետեւեալ խտացած պարբերութիւնները այս խնդրոյ շուրջ:

« Յանկարծագիւտ յայտնութեան մը արդիւնքը չէր անուշտ գիրը: Խորհող մտքեր յոգնեցան անոր վրայ, եւ միայն դարերու ընթացքին ստացաւ գիրը կասարելութիւն, յարմարութիւն եւ տարածում:

Քաղաքակիրք ազգերն իրարմէ փոխ առին նշանագիրները, եւ իւրաքանչիւր ժողովուրդ բարեփոխեց զանոնք եւ կասարելագործեց եւ պատշաճեցուց իր սեփական լեզուի հնչիւններուն, համաձայն իւր քաղաքակրթական զարգացման: Ժամանակը պարզեց բարդ ձեւերը եւ յաճախակի գործածութիւնը հարեց, ողորկեց անհարթութիւնները եւ կննդոտութիւնները: Թեպէս մեկ սկիզբէ, բայց շատ ժողովուրդներու բով ինքնասիւս կերպարանք ստացան նշանագիրները, եւ յաճախ այս արտաքին ձեւափոխութիւնն է որ՝ նոյն ծագումէ սկիզբ առած նշանագիրներուն զանազան անուններ տուաւ, համաձայն լեզուներու պատկանութեան դարերու շրջանառութեան: » (1)

« Գրերի գիւտը տեղի ունեցաւ Պարսից ծոցի ափին, Քաղդէայում եւ անցաւ Եգիպտոս: Գիւտը սկզբից եւ երբ, կասարեալ չէր: Մարդկութիւնը դեռ երկար ժամանակ պիտի ձեւեր գտնէր, որպէսզի յետոյ կանգ առնէր

մի ձեւի վրայ: » (1)

Մեր նախահայրերու դարերու ընթացքին, քայլ առ քայլ ունեցած բարգաւաճման բացատրութիւնը երկար ժամանակի կը կարօտի, և մեր նիւթէն ալ դուրս է: Սակայն իւրաքանչիւր շրջանի գործածած նշանագրի անկատար ձեւերու մասին ընթերցողին զաղափար մը տալու համար, համառօտակի յիշենք հետեւեալները:

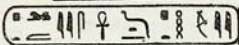
Արդի աթութաներու ծագումէն առաջ, այլ խօսքով՝ զիրը այժմեան ձեւ եւ տարազին չի հասած, դարերու ընթացքին աստիճանաբար քաղաքակրթուող մարդիկ արծանագրութեանց համար հետեւեալ զլխաւոր ձեւերը գործածեցին:

Ա. — Անոնք նախ մտածեցին կարծր եւ հաստատուն նիւթի մը

վրայ գծագրել
կամ փորագրել,
այն առարկան
կամ իրը զոր կո-

րուստէ գերծ պահելով՝ յաւերժացնել կը փափաքէին: Նախամարդոց գրաւոր բացատրութեան այս

թերի եղանակին յաջորդեցին պատկերա-նշանա-գրերը, որոնք կոչուած են պատկերագրութիւն կամ մեհեհնադրութիւն: Ասոնց միջոցաւ կարելի եղած է զաղափարներու աւելի յստակ եւ մեկին արծանագրութիւնը, եւ որոնք առաւելապէս գործածուած են հին եգիպտոսի մեհեհաններուն արծանագրութեանց համար:

Վերը՝ նախապատկերացնող
գծուած պատկեր մը

Վարք՝ Մեհեհնադրութիւն - եգիպտական
մաթի ծնունդ

Օրինակի համար, տուն գրելու տեղ կը գծէին տու-
նի պատկեր մը, մեղու կամ թիթեռնիկ հասկցնելու
համար կը գծէին անոնց պատկերը եւն:

Բ — Մարդկութեան պրպտող եւ ստեղծագործող
միտքը հնարեց նորանոր ձ եւ եր' վերացական զաղա-
փարները թանձրացնալ ծելով ներկայացնելու համար:
Սա գաղափարագրութիւնն է: Օրինակի համար, բաց
աչքը՝ գիտութիւն, կ շ ի ո թ՝ արդարութիւն, ճամբան՝
անցեալ կը նշանակէր:

Սակայն պատկեր գծելը դիւրին գործ չէր, ճար-
տարութիւն եւ շատ երկարատեւ աշխատանք կը պա-
հանջէր. եւ յետոյ, պատկերի մը իմաստին թափանցե-
լու համար, շատ անգամ մարգարէի կարողութիւն
պէտք էր:

Գ- Հետգհետէ, յառաջդիմութեան հետամուտ մարդ-
կութիւնը այս ձ եւ երը անզոհացուցիչ գտաւ: Այս
պատճառաւ բաղդատա-
բար ք ա ղ ա ք ա կրթուող
մարդիկ պատկերը գիծե-
րու վերածեցին, որոնցմէ
յառաջ եկան սեպածեւ եր-
եանագիրները կամ բեւե-
ռագրութիւնը: Այս ցպիկ-
ներու խուրձերը պարզ եւ աւելի գործնական էին:

Դ — Ասոր յաջորդեց վանկագրութիւնը, որ պահեց
իր գոյութիւնը աւելի երկար քան նախորդները:

Ե — Հուսկ յետոյ հնարուեցաւ հնչական նշանագր-
ութիւնը կամ տառագրութիւնը. « Ու եկաւ վերջապէս
այն օրը, երբ փիւնիկեան ալփաբետը — ծնունդ ե-
գիպսական քաղաքաւորութեան — ճիւղաւորուելով՝
իր կարգին ծնունդ տուաւ ուրոյն ալփաբետներու [հը-
րեական, ասորական, մօնկօլեան, ՎԵՐՋԱՊԷՍ ԵՒՐՈ-

ՈՒՄ ԷՒՐ - ԻՄ ԵՒՐ

Սեպածեւ գիրք

**ՊԱԿԱՆ ԵՒ ԳՐԵԹԷ ԲՈՒՈՐ ԱՍԻԱԿԱՆ ԱՅՐՈՒԲԵՆՔԵ-
ՐՈՒՆ:**

«Հրեական ալփաբետը ծագում առաւ արամեերէնէն՝ զոր Հրեայք Բաբելոնէն բերին իրենց գերութենէն դարձին: Նոյն այն արամեերէնն է դարձեալ որմէ ածանցուեցան արաբ, պարսիկ, հնդկա-բաղկասկան ու վրացի այբուբենքը: Իսկ փիւնիկեանին ամենէն շատ տարածուն հիւղն է յունականը որ նահապետ եղած է լատին եւ սլաւ ալփաբետին: Աւելցնենք թէ Յոյնք իւրացնելով փիւնիկեանը՝ կատարելագործեցին զայն եւ հնարեցին ձայնաւորները որոնք անձամօք էին փիւնիկեցիներուն: Յունական զանազանութեան մէջ կ'ըմբռնուի նաեւ Յոնիականը որ հայրայրեց. մեծամասնութիւնը դասերէն, հայերէն եւ կիւրեղեան տառերուն: Տիեզերքիս վրայ յափռուած ժողովուրդներ, այսպէս, ունենալով իրենց սեպհական գիրք՝ յաջողեցան կորուստէ փրկել մարդկային խորհուրդն ու մտածումը:» [1]

Ներկայ քաղաքակիրթ աշխարհի չորս կողմը տարածուած ազգերու միջեւ, քառասունէ աւելի այբուբեններ կան: Իւրաքանչիւր ազգի տառը համապատասխան է իր լեզուին հնչական պահանջներուն: Ազգեր կան — և շատ է անոնց թիւը — որոնք ծախէն դէպի աջ կը գրեն. ինչպէս Եւրոպացիք և մենք: Կան ուրիշներ, որոնք ճիշդ հակառակը կ'ընեն, օրինակ՝ Արաբները: Սկիզբէն յունական գիրերը, փիւնիկեաններուն նման, կը գրուէին աջէն դէպի ծախ. յունական արծառնագրութիւններ գտնուած են այս ծելով, վերջը Յոյնք փոխած են ուղղութիւնը և սկսած են գրել ծախէն դէպի աջ: Նոյն իսկ վերէն վար գրողներ կան, օրինակ՝ Չինացիք:

(1) Տիպ ու Տառ, Թեոդիկ 1912, էջ 6

«Մարդկութիւնը միասնակ այբուբենի չունի, միասնակ տառեր չկան գործածում: Ինչու՞ ե այսպէս . . . : Պատճառներից գլխաւորն այն է, որ իւրաքանչիւր ազգի լեզուն տարբեր է, ինքնուրոյն: Լեզուն ստեղծում է ազգը իր պատմական միջավայրի, իր աշխարհագրական պայմանների ազդեցութեան տակ, իր առանձին ցեղական յատկութիւնների, իր հոգեբանութեան համաձայն: Եւ իւրաքանչիւր ազգ էլ իր լեզուի հնչիւնները, տրամաբանութեան ձեւերը դրոշմում է իր հնարած նշանների, տառերի միջոցով: Իւրաքանչիւր ցեղ ստեղծագործական կարողութիւն ցոյց է տալիս իր լեզուի սահմանների մէջ որ նրա ոգիին տրամաբանութիւնն է:» (1)

Ընդհանուր ազգաց պատմութիւնը կը հաստատէ թէ՛ զանազան աթուրթաներու գիւտը և անհրաժեշտ պէտքերն լրացումը հետաքրքիր մարդոց յարատեւ ու անխոնջ աշխատանքին արդիւնքը եղած է: Այսպէս ըլլալով հանդերձ «ալփաբետի պայմանադրականօրէն կերպածնու՝ անծանօթ բան մըն է գրականութեանց կամ լեզուներու պատմութեան մէջ. ոչ մէկ ազգի տառերը հնարուած են դաշնադրօրէն, զիրին՝ իբրեւ արուեստ իր զանազան եղանակաւորումները աւարտելէն և ընդհանրանալէն ետքը մանաւանդ. այնպէս որ բացի ծայրագոյն արեւելեաններէն՝ որոնք տակաւին բոլորովին չեն թօթափած տառերու պատկերազրական և խմբաձայնային ձեւը, գրեթէ բոլոր միւսները՝ աւելի կամ նուազ չափով՝ փոխառութիւն են իրարմէ, կամ նմանութիւն իրարու, յաւելուածական յարադրութիւններով, որքան որ մէն մի լեզուի բնիկ հնչիւններուն առաւելութիւնը կամ պէսպիսութիւնը կը պահանջէր:» (2)

(1) Հայ Գրքի Տօնը, էջ 9-10

(2) Սիոն, 1935 էջ 233-234

Բ

ՆԱԽԱՊԱՏՄԱԿԱՆ

ՄԱՍՆԱԻՈՐ ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Մեր ազգային պատմութիւնը կը սորվեցնէ թէ Հայ ազգը որ Քրիստոսէ շուրջ ութը դար առաջ Արարատի լայնանիստ քղանցքին շուրջ հաստատուած է, կարգաւորեալ լեզուի մը տիրանալէն զէթ հազարամեակ մը վերջ ունեցած է իր սեփական այբուբենը:

Ասորեստանեան լայնածաւալ տիրապետութեան ժամանակ, ուրիշներու շարքին, Հայաստանն ալ անոր ենթակայ էր: Այդ և Ուրարտական Շրջանէն մնացած սեպագիր քանդակներ կան Հայաստանի մէջ որոնք կ'ապացուցանեն բնեւորներու գործածութիւնը:

Պարսից տիրապետութեան շրջանին, զենտական գիրերը գործածուեցան հայոց մէջ մինչեւ որ քրիստոնէութեան և հելլէն քաղաքակրթութեան հետ ասորերէն և յունարէն լեզուները տարածուեցան ու անոնց աթութեաները կիրարկուեցան, սա տարբերութեամբ որ զպրոցներու և եկեղեցիներու մէջ կրօնակրթական գործութիւններու համար յունարէն և ասորերէն տառերը կը գործածուէին, իսկ պետականի համար՝ պարսկականները:

Այս շրջանին, հայ ազգի լեզուն և հայրենիքը մեծ վտանգի մը առջեւ կը գտնուէին:

Գործածուող օտար գիրերը ոչ միայն չէին կրնար ներկայացնել հայ լեզուի հնչիւնները, այլ հայ ազգը տիրող երկու հսկայ պետութեանց միջեւ հետազային ծուլելու իրականութեան դէմ յանդիման կ'ը դնէին:

Ուրեմն՝ սեփական տառերու անյեւածգելիութիւնը բզ-
գալի կ'ըլլաւ Հայաստանի հարագաս գաւազներուն:

Արդ, պէտք էր յիշեալ օտար եւ անյարմար գի-
րերու գործածութենէն ազգը փրկել, եւ այդ շրջանին
ազգային գոյութեան սպառնացող անմիջական ծուլ-
ման մեծ վտանգը միանգամ ընդ միշտ կասեցնել:
Ս. Գրոց հայերէն թարգմանութեամբ Քրիստոնէու-
թեան տարածումը ապահովել ազգային եւ եկեղե-
ցական պահանջ մըն էր: Վերոյիշեալ յայտնի իրակա-
նութեանց եւ սրբազան նպատակներու գործադրման
համար հայերէն տառեր անհրաժեշտ էին:

Հայրենիքի այս անսխալարինելի ծառայութիւնը
լիովին կատարելու համար հերոս մը պէտք էր...:

Եւ ահա ժամանակի աղաղակող այս պահանջին
առջեւ, Հայ անհրաժեշտ տառերու նուիրական գիւ-
տին եռանդուն հետապնդողը և անխռնջ մշակը կը
հանդիսանայ Մեսրոպ Մաշտոց, իրեն աջակից ունե-
նալով՝ Սահակ Պարթեւ:

Ազգին այս ներքին տկարութիւնը զգացող և
զայն խորապէս ըմբռնող երկու մեծ դէմքեր, մին
Գողթն գաւառի մէջ, միւսը Վաղարշապատ, իրարմէ
անտեղեակ կը խորհէին, կը մտատանջուէին, ազա-
տութեան ելքը գտնելու համար: Անկախաբար խոր-
հող այս միտքերը նախախնամական առաջնորդու-
թեամբ իրարու մօտեցան, խորհրդակցեցան. ծրագրե-
ցին և արքայական աջակցութիւնն ապահովելով որո-
շեցին, ի զին ամէն բանի, պայքարիլ, խաւարին դէմ:
Ուրեմն պէտք էր զինել ազգը:

Սահակ-Մեսրոպի՝ այս երկու հեռատես եւ քարծր
անձնաւորութեանց «մտաց առջև պատկերացած էր
Հայաստանի ներկայ տխուր վիճակը եւ ապագայի
ահաւոր կործանումը: Երկուքն ալ կրօնքի սուրբ նա-
խանձով եւ հայրենիքի ջերմ սիրով վառուած, կը

խորհէին անոր փրկութեան հնարքը գտնել: Եւ գտան հնարքը, պահել և պահպանել քրիստոնէական կրօնքն և լուսաւորել հայերը, որպէսզի ճանաչեն իրենց գոյութիւնը պահպանելու գիտակցութիւնն:

Պէտք էր կոռւիլ խաւարին դէմ՝ լուսաւորել միտքը, պէտք էր կոռւիլ պարսից դէմ, ազգային միութեան զաղափարով: Այս երկու նպատակին հասնելու համար կը պակսէր մտքերու հաղորդութեան միջոցն. հայր իւր սեփական գիրը չունէր:» (1)

ԳԼՈՒԽ Բ.

Ա

Ս. ՍԱՀԱԿ ԵՒ Ս. ՄԵՍՐՈՊ

Մեծ ազգեր մեծ մարդերու ծնունդ կուտան, հակադարձաբար մեծ առաջնորդներ իրենց ազգը կը մեծցընեն բարձրացնելով անոր մշակութային մակարդակը:

Ազգ մը քաղաքակրթութիւլու, մեծութեան հասնելու համար դարերու կը կարօտի: Սերունդէ սերունդ կ'ազնըւանան ազգին ոսկեղէն շղթան կազմող անհատները

[1] Ս. Մեսրոպ եւ Հայրապետի Ոսկեղարհ, Վեցեօթիկ Ս. Ղազար, էջ 39

և անոնցմով կը բարձրանայ անոր ընդհանուր նկարագիրը: Հայ ազգը մեծ եղած է անցեալին մէջ, քանզի մեծ առաջնորդներ ունեցած է: Ա ն ո Ր հասած մեծութեան կենդանի ապացոյցներն են իր ծոցէն ծնած ազգային մեծ առաջնորդները, ինչպէս՝ Սահակ-Մեսրոպները:

Սահակ-Մեսրոպ՝ ստեղծագործող այս զոյգ հանճարները, իմաստուն ճարտարապետի նման, կերտեցին ազգին ինքնուրոյն ու տոհմիկ գիծերը: Զուլումի և կորստեան դէմ առ դէմ գտնուող հայ ազգը փրկեցին կատարելագործելով Հայ Այբուբենը:

Սահակ-Մեսրոպ, այս երկու անունները անբաժանելի կերպով իրարու շղթայուած են: Սակայն գիտնալու ենք թէ անոնք վաղուց իրարու ծանօթ ընկերներ և մտերիմ բարեկամներ էին: Երէկ, երբ անոնք մանկութիւննին կը բոլորէին Տարօնի մէջ, երկինք կ'օրհնէր զիրենք. իսկ չափահասութեան շրջանին Վաղարշապատի մէջ անոնց սիրալիւր գործակցութեան և անխոնջ աշխատութեան ականատես՝ կը հրճուէր: Աւելին կայ. երբ երկինք անդրանիկը՝ Սահակ, իր յաւիտենական ծոցը հանգչեցուց, չի կրցաւ դիմանալ կրօնսերի կսկիծին և արտորաց զայն եւս ընդունիլ:

Սահակ-Մեսրոպ, այս զոյգ Հայրապետներ, ազգին կրօնակրթական գործին այնքան կարեւորութիւն ու զարկ տուին, որ իրենց բացառիկ կարողութեանց և անխոնջ ջանքերուն շնորհիւ Հայաստան թեւեր առաւ ու նոր թափով վեր սլացաւ:

Սահակ-Մեսրոպեան շրջանը գրական խանդավառութեան գերագոյն շրջանն է: Անոնց պատրաստած սերունդն էր որ հայոց մէջ ստեղծեց նոր գրականութիւնն ու ազգային գիտակցութիւնը: Ասոնց բեղուն գործունէութեան անմիջական արդիւնքը եղաւ մտաւորական և գրական վերազարթնում մը որ ծանօթ է Ոսկեդար

Հայ Գրականութեան անունով:

Հայ գրականութիւնը իր գոյութիւնն ու ճոխութիւնը առաւելապէս այս երկու հոգեւորականներուն կը պարտի. մտաւորական երկու աննման ուժերուն, որոնք ազգն ու անոր անգիր լեզուն կրցան յաջող կերպով իրարու զօղել, ճառերը կազմաւորելով, ինչպէս նաեւ Ս. Գրոց «Քաղուհի Քարգմանութեանց»ը կառարելով:

«Որչափ ուսումնասիրեմք խնդիրը, որչափ հետաքրքրուինք գտնելու բուն գաղտնիք՝ այդ փրկարար գործին, այդ ճամարիս մեծագործութեան, այնքան պիտի անի մեր սփանչացումը Սահակի եւ Մեսրոպի անձեռունց կիսամամբ: Որովհետեւ մեմք պիտի տեսնենք խնամեալ ծրագիր մը որուն կը հետեւին ասոնք լրջօրէն:» (1)

Սա եւս պէտք է աւելցնենք թէ՛ ասոնց օրով ամէն կողմ մտաւորական շարժումներու առանցքը և ընկերային ծառայութեանց կեդրոնը եկեղեցին էր: Ժողովուրդը ամէն բան կդերականէն կ'ակընկալէր, որուն զլուխը կանգնած էին երկու սրբանուէր հոգիներ, սիրող սիրտեր, արտադրող միտքեր, ազնիւ նկարագիրներ, անձնուէր հայրենասէրներ, հեռատես առաջնորդներ, անշահախնդիր բարեկամներ և տիպար ծառայողներ: Ահա՛ Սահակ եւ Մեսրոպ իրենց կատարելութեամբ, որոնք տուին հայուն ձեռքը զիր ու զիրք եւ ստեղծեցին հայրենիքի վերածնունդը:

Ասոնց խիստ կարեւոր գիւտին պատմութեան մանրամասնութեանց անցնելէ առաջ, կ'արժէ որ այդ մեծ կեանքեւր կենսագրականները տանք ամփոփ գիծերով:

(1) Սահակ-Մեսրոպ, Վ.Քիւրճեան, էջ 17

Բ

ՍԱՀԱԿ ՊԱՐԹԵԻ

348 - 438

Սահակ Պարթեւ Լուսաւորչի տոհմին վերջին արու-
շառաւիղն է: Ան Լուսարորչի ազնուազարմ գերդաս-
տանին [302-438] Հայաստանի տուած վեց շինարար
կաթողիկոսներու վերջինն է: Խոսրովի թագաւորու-
թեան շրջանին, ոչ-գրիգորեան զարմէն Ասպուրակ կա-
թողիկոսի վախճանումէն յետոյ, Սահակ Պարթեւ հայ
ժողովուրդին եւ աւագանիին միահամուռ կամբոյժը կա-
թողիկոսութեան աթոռը կը բարձրանայ:

Ս. ԳՐԻԳՈՐ ԼՈՒՍԱՆՈՐԻԶ

Եկեղեցական պատմութենէն կը հասկնանք թէ
Պարթեւ Սուրէնեան ցեղին հռչակաւոր նահապետնե-
րէն Անակ Պարթեւի որդին էր Գրիգոր Լուսաւորիչ: Ան
իր ազգատոհմին ջարդէն դայեակներու շնորհիւ մա-
զապուր ազատուող երկու եղբայրներու կրտսերն էր
(Ագաթ. 23): Բրիտտոնեայ Սօֆիա դայեակին խնամ-
քով Կապաթովկիա տարուելով Կեսարիոյ մէջ կո մկրդ-
տուի Գրիգոր: Այս քրիստոնէական միջավայրին մէջ,
որ ժամանակակից քրիստոնէական դաստիարակու-
թեան կարեւոր կեդրոններէն մին էր, կը դաստիարակ-
ուի: Տեղւոյն Փիրմիլիանոս Եպիսկոպոսը մեծ ազդե-
ցութիւն ունեցած է անոր նկարագիրին ու կրթութեան
վրայ:

Գրիգոր քսան և երկու տարեկան ծաղիկ հասա-
կին կ'ամուսնանայ սեբաստացի Դաւիթի դստեր՝ Ա-
թանաքինէս Գորեպիսկոպոսի քոյր, Մարիամի հետ:

երկու մանչ զաւակներ ունենալէ երեք տարի վերջ, կողակիցին հաճութեամբը կ'ամուսնալուծուի և Հայաստան կը դառնայ իր ազգին ծառայելու համար, իսկ կինը Մարիամ կուսանոց մը կը քաշուի:

Գրիգոր Հայաստանի առաքելութեան եւ լուսաւորութեան նուիրուելու պարտականութիւնը կ'զգար: Գիտակից էր արդէն թէ հայ ժողովուրդը կը փափաքէր լսել Ս. Գրոց ճշմարտութիւնները և կարօտը կը քաշէր Աւետարանի փրկարար պատգամներուն: Այսպէս զգալով հանդերձ՝ արքունիքին մէջ պատասխանատու պաշտօն կ'ստանձնէ առաքելական պարտքը յարմար առիթին կատարելու միտքով:

Տրդատ Թագաւորը կը փափաքէր զոհաբանական տօնախմբութիւն մը կատարել Հայոց դիցամօր Ոսկեծին Անահիտի տաճարին մէջ, իբր երախտագիտութիւն իր սուրի յաղթութեան, պատուելու համար մեծ Աստուածուհին, որ տուիլն էր ամենայն բարեաց եւ իմաստութեան Հայոց Աշխարհին: Սոյն օրը Թագաւորը կը հրամայէ որ Գրիգոր տանի այդ նուէրները և երկրպագանէ անոր: Գրիգոր՝ անվախ և վճռական, կը մերժէ արքային՝ հրամանը իր քրիստոնէական հաւատքին հաւատարիմ մնալու համար: Տրդատ կը զայրանայ Գրիգորի անհնազանդ այս ընթացքին վրայ եւ հրաման կ'ընէ, որ զայն սաստիկ տանջանքներու ենթարկեն: Հրամանը կը կատարուի: Գրիգոր քերմեռանդ աղօթքներով կը դիմանայ իր վրայ ի գործ դրուած սարսափելի տանջանքներուն:

Այս միջոցին Աշոցա Տաճատ իշխանը, որ ժամանակին Գրիգորի հետ Կեսարիա ապրած եւ անոր ինքնութիւնը ճշդած էր, կը յայտնէ Տրդատ արքային թէ նա՝ ինքն էր տիրասպան Անակի որդին Գրիգորը: Թագաւորը իր սաստիկ զայրոյթէն մոլեգնած՝ կը հրամայէ որ զայն անմիջապէս Արտաշատի մահապարտ-

ներու գուրը՝ խոր վիրապը նետնն, ուր կը մնայ շուրջ տասններեք տարի: Աստուածային նախախնամութեամբ, բարեպաշտ այրի կին մը անոր օրապահիկը կ'ապահովէր գաղտնօրէն, հաւանաբար յանձնարարութեամբ արքայաքնո խոսրովիդուխտի, որ քրիստոնէական մեծ շարժումին համակիր ըլլալ կ'ենթադրուի:

Գրիգոր Խոր վիրապէն հրաշալի պայմաններու տակ ազատելով, կը դառնայ Հայաստանի կրօնական յեղաշրջութեան անդրանիկ եւ հոյակապ Ռահ-վիրան:

Տրդատ Թագաւորի նախածնունդութեամբ եւ ժողովուրդին միահամուռ հաւանութեամբ կ'որոշուի Գրիգորի ձեռնադրութիւնը: Երէկի չարչարող Թագաւորը այսօր աջակից կ'ըլլայ Գրիգորի, անոր սրբազան նւապատակին իրագործման: Մասնաւոր հրովարտակով եւ տասնեւեց նախարարներու ուղեկցութեամբ ընտրեալը մեծ շուքով Կեւարիա կը զրկուի 302-ին, ուր Եպիսկոպոսաց օրինաւոր ժողովը, յոյն Ղեւոնդիոս Մետրապօլիտի նախագահութեամբ, հայոց Հայրապետ կը ձեռնադրէ զինք:

Հայրապետը վերադարձին կը մտնէ Տարօն, ուր կը մկրտէ 195,050 հոգի: Հայաստանի Թագաւորն ու արքայական ընտանիքը, նախարարներն ու ժողովուրդէն բազմաթիւ հոգիներ կը մկրտուին:

« Գրիգոր Տարօն նահանգին ամեն կողմերը քրիստոնէութիւնը ամբացնելէ ետք, նամբայ կ'ելլէ դէպի Բագրեւանդ, ուր էր Իիցաւանը, հեթանոսական պաշտամանց մեծ կեդրոններէն մին, եւ բոլոր անցած տեղերը ՇԻՆԷՐ ԵԿԵՂԵՑԻՍ ԵՒ ԱՌՆԷՐ ՄԿՐՏՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԿԱՅՈՒԾԱՆԷՐ ՔԱՀԱՆԱՅՍ (Ագաթ. 426): . . . Տրդատ, Ասիակն եւ Խոսրովիդուխս եւ ամենայն մարդիկ բաճակին մկրտեցան Եփրատ գետի Արածանի ճիւղին մէջ

ուր ցարդ կը ցցուի սեպացեալ քար մը Տրդատի Արձան անունով: Այս միջոցին Ս. Գրիգոր մկրտեց չորս միլիոն հոգի:» (1)

Ս. Գրիգոր գրեթէ քառորդ դար «արժանաւորապէս բազմեցաւ հայրապետական աթոռին վրայ. իր գործունէութեան ամբողջ ընթացքին, ուսումնական շարժում, քրիստոնէական կրթութիւն և կենդանութիւն տարածելով ամէն կողմ:» (2)

Վախճանած է Գրիգոր 325 ին, 86 տարեկան, ծըգելով եկեղեցական բազում օգտակար գրութիւններ, կազմակերպչական ներքին կանոններ, որով հաստատուն հիմնարկէքը բրած է Հայ եկեղեցիին: Իր շինարարական բազմաթիւ գործերուն մէջէն միայն մէկ հատը յիշելով կ'անցնինք. Էջմիածնի Մայր Տաճարն է ան, ուր կը բազմի Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը:

Քրիստոնէութիւնը ինքնին լոյսի կրօնքն է. լոյսը տիեզերքին փառքը և բնութեան խօսքն է. խօսքը միտքին լոյսն է և լոյսը՝ միտքին փառքը: Լոյսը Արարիչին մշտանորոգ պատգամն է: «Աստուած ըսաւ, լոյս ըլլայ ու լոյս եղաւ: Եւ Աստուած անսաւ լոյսը որ բարի է . . . :» (3)

Հայոց առաքեալ Գրիգոր լայնօրէն տարածեց այս Բարի եւ Աստուածային լոյսը Հայաստանի մէջ և եղաւ անոր լուսաւորութեան առաջին կաթողիկոսը, և արժանացաւ կոչուելու հոգիներու ԼՈՒՍԱՒՈՐԻՉ:

Արդարեւ անոր ստեղծած հոգեւոր խանդավառութեան շնորհիւ քրիստոնէութիւնը, որ Ս. Թադէոս և Ս. Բարթոլղիմէոս Առաքեալներու այցելութեամբ հաս-

(1) Ազգապատում, Օրմանեան, էջ 96

(2) Պատմ. Հայ Լեզ. եւ Բան. էջ 179

(3) ԾԱՆԳ. ԳԼ. Ա. 4

տատուած էր Հայաստանի մէջ, ծաւալելով դարձաւ պետական կրօնը:

Եկեղեցական պատմութիւնը իր էջերուն մէջ անջընջելի տառերով արծանագրած է թէ բովանդակ աշխարհի մէջ Քրիստոնէութիւնը որպէս պետական կրօնը առաջին անգամ ընդունող Թագաւորութիւնը եղած է Հայ Պետութիւնը (Դ. դարու սկիզբը): Այսպէսով հայոց առջեւ մշակոյթի նոր դաշտ մը բացուեցաւ:

« Ընդունելով Քրիստոնէութիւնը, — կ'ըսէ վալէրիոյ Պրիւսով, — հայերը վերջնականապէս կապուեցան Արեւմտեան աշխարհին, քրիստոնեայ Եւրոպայի հետ: Յաջորդ բոլոր դարերու ընթացքին անոնք հաւատարիմ մնացին իրենց կրօնքին, եւ չյադրուեցան իսլամութեան, որ ապագային ուժի զօրութեամբ պիտի ճնշէր պատակեցներ իրեն՝ Ասիոյ նախադրանց ժողովուրդներէն մեծ մասը: Քրիստոնէութիւնը անյադրելի անդունդ մը բացաւ հայոց եւ պարսից միջեւ: »

Մեր այս աշխարհածանօթ սուրբը հաւասարապէս տօնելի է նաեւ Յոյն և Լատին եկեղեցիներու կողմէ:

Մրազբող և գործադրող մեծ մարդիկ ստէպ կ'ենթարկուին նախատինքի և նոյն իսկ վտանգներու: Մահալուծեան նուիրուած, ներքին մեծութեան տէր անծնաւորութիւն մը ոչ միայն կը նախատուի, այլ կը յանդիմանուի, կը ծաղրուի, թշուառութեան և չարչարանքի կ'ենթարկուի, և սակայն այս բոլորին մէջ կը բարձրանայ հաւատքով, կը տոկայ յոյսով եւ կը ծառայէ սիրով:

Այսպիսի մեծ անծնաւորութիւն մըն էր Դրիգոր Լուսաւորիչ, որուն մէջ հաւատք, յոյս և սէր իրարու զօդուած՝ քրիստոնէութեան ծառայելու նուիրական նըպատակին մէջ անյողդողդ պահեցին զինք:

ՄԵԾՆ ՆԵՐՍԷՍ ՊԱՐԹԵԻ

Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի թոռան, Յուսիկ կաթողիկոսի մահէն յետոյ, Պապ և Աթանազինէս աշխարհասէր եղբայրները զինուորական կեանքին նախապատուութիւն տալով մերժեցին հոգեւորական դառնալ: Անոնք Տիրան թագաւորին քոյրերուն հետ ամուսնացան: Պապին կնոջ անունն էր Վարազդուհտ, իսկ Աթանազինէսինը՝ Բամբիշ: Այս վերջինին զաւակն է Մեծն Ներսէս Պարթեւ, որ Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի թոռան թոռը կ'ըլլայ:

Մեծն Ներսէս Պարթեւ դաստիարակուած է Կեսարիա, յոյն քրիստոնեայ ուսուցիչներու խնամոց տակ: Իր ընտրեալ ազգատոհմին շարունակութեան համար, ընդհանուրին բաղձանքին վրայ, փոքր տարիքին ամուսնացած է Վալէ Մամիկոնեանի թոռան և Վարդան Մամիկոնեանի դստեր Սանդուխտի հետ: Ծաղկահասակ լծակիցները Կեսարիոյ մէջ միասին կը շարունակեն իրենց ուսումը:

Երիտասարդ Ներսէս զինուորական ասպարէզը նախընտրելով եղած է հայոց թագաւորին թիկնապահը եւ խորհրդականը: Իր անբասիր կեանքով եւ պաշտօնին խոր գիտակցութեամբը նախարարաց ուշադրութիւնը գրաւած էր:

Զաւիհասութեան շրջանին այս քաջարի զինուորականը, Լուսաւորչի Տան որպէս արժանի ժառանգորդը, մէկ օրուան մէջ եկեղեցական ընդոր աստիճանները ստանալով Կաթողիկոսական աթոռը կը բարձրրանայ: Պէտք է յիշենք թէ ան իմաստասէր եւ բարձր դաստիարակութեան տէր, զթասիրտ անձնաւորութիւն մըն էր:

Այս առաքինի հայրապետը որպէս տիպար կաթողիկոս, 20 տարիներ ծառայելով՝ Հայրապետական Աթոռը փայլեցուց եւ ազգին կրօնաքարոյական հասկացողութիւնը բարձրացուց:

«Ներսէսով նոր շրջան մը կը սկսի բարոյական եւ կրօնական բարեկարգութեանց, նա կ'ուզէ կայսրութեան եկեղեցիներուն եւ քաղաքներուն մէջ ուսած եւ տեսած կարգադրութիւնները Հայոց մէջ ալ տարածել:» [1]

Ներսէս ոյժ տուաւ ներքին բարեկարգութեանց, ան հիմնեց բազմաթիւ եւ բազմազան Բարեգործական հաստատութիւններ եւ այսպէսով կոչուեցաւ Մեծ, սրեցու լուսաւորիչ:

Իսկապէս ալ իր բնատուր բարձր իմացականութիւնովը, խոր հմտութիւնովն ու դաստիարակութիւնովը, բոլորանուէր գործունէութիւնովն ու շինարարութիւնովը մեր տոհմային պատմութեան մեծագոյն դէմքերէն մէկն է ան: Բարին Աստուած այս բնտանիքին պարգեւեց Կեսարիոյ մէջ արու զաւակ մը որ եղաւ ոսկեղարու ընտիւր առաջնորդն ու փառքը: Սակայն երկայն չի տեւեց այս ազնուազուն ամուլին բնտանեկան երջանկութիւնը: Երեք տարին հազիւ բոլորած՝ Սանդուխտ կը մեռնի: Մանուկ Մահակը մայրենի Պապոնց Մամիկոնեաններու խնամքին կը յանձնէ Տարօնի մէջ եւ ինք (Ներսէս) իր ուսումը վերստին շարունակելու համար Բիւզանդիոն մեկնելու կարգադրութիւններ կ'ընէ: Մեսրոպի ծնողքն ալ Տարօն կը գտնուէր: Նախախնամական կարգադրութեամբ կարծես ազգին ապագայ գոյգ առաջնորդները իրենց մանկութիւնը նոյն քաղաքին մէջ միասին կը բոլորեն եւ իրենց մերձաւոր տարիքը թո՛ղիք կուտայ

մեր երեւակայութեան թէ անոնք իրարու սրտակից խաղընկերներ եղած են:

Ահա Ներսէսի մահուան ժամանակ որդին Սահակ երիտասարդ էր տակաւին:

Ս. ՍԱՀԱԿ ՊԱՐԹԵՒ

Սահակ Պարթեւ հայ քրիստոնէութեան մեծ առաքեալը, Գրիգոր Լուսաւորիչի զաւակ Վրթանէսի թոռան թոռն է:

Ընթերցողներուն աւելի յատակ և պարզ կերպով հասկցնելու նպատակաւ ստորեւ կուտանք Հայաստանին վեց աչքառու և առաքինի կաթողիկոսներ հասցընող Լուսաւորիչի փառապանծ գերդաստանին ազգացուցակը:

Անուններու առջեւ նշանակուած թուանշաններու առաջինը՝ ծննդեան, երկրորդը՝ հայրապետական ծեռնադրութեան, իսկ երրորդը՝ իրենց մահուան թուականներն են: —

435

1935

Ս. ՍԱՀԱԿ ՊԱՐԹԵՒ

Անակ Պարբել

Ս.Գ.Լուսաւորի 239, 302-325

Արիսակէս 264, 325-333

Վրդանէս 262, 333-341

Յուսիկ 295, 341-347

Պապ եւ Արանագիճէս 313 երկուորեակ

Մեծն Ներսէս 329, 353-373

Սահակ Պարբել 348, 387-438

Սահականոյ

մայր՝ Աւարայրի Արծիւ

Քաջն Վ. Մամիկոնեանի

Սահակ կ'ամուսնանայ եւ կ'ունենայ մէկ հատիկ աղջիկ զաւակ մը, որուն անունը կը դնէ Անոյշ կամ Սահականոյշ: Կողակիցը կանուխ կը քաժնուի իրմէ մտնելով յաւիտենական հանգիստը: Զաւիազանց կը զգածուի եւ խոր սուգի մէջ կը թաղուի Սահակ:

Անոր վիշտին բուն պատճառը ոչ միայն իր կընոջ տարաժամ մահն էր, այլ առաւելապէս Լուսաւորի զտարիւն տոհմին իրմով վերջանալը: Այդ փառապանծ գերդաստանին վերջանալուն համար մտահոգուած՝ Սահակ միշտ կը խորհրդածէր ինքնամիտփ....

Իր մէկ հատիկ դուստրը Սահականոյշ կ'ամուսնանայ հայ նախարարներէն Համազասպ Մամիկոնեան-

նի հետ որ նոյն նախարարական տան պետ Մանուէլի
երրորդ որդին էր: Ասոնց զաւակն է հայ քրիստո-
նէութեան անծնագոհ ախոյեան Կարմիր Վարդան,
որուն զաղափարի եւ հաւատքի հերոսութեամբը յա-
ւերժացած է Սահակ Պարթեւի գերդաստանին լուսա-
ւոր անունը:

Սահակ Կեսարիոյ եւ Բիւզանդիոնի բարձրագոյն
վարժարաններուն մէջ դաստիարակուած՝ լեզուագէտ,
պերճախօս, հեռատես, առաքինի եւ կարող հոգեւո-
րական մըն էր: Շատ տարիներ Յունաստան ապրած
ըլլալով. յունական ճոխ գրականութեան հմտացաւ
ու եղաւ քաջահմուտ հելլենագէտ:

Սահակ Պարթեւ իր կողակիցին դառնաղէտ մահէն
վերջ ճշնակեցութեան նուիրուելով իր շուրջ կը հաւա-
քէ նաեւ աշակերտներու ընտրեալ խումբ մը: Ասոնց
հետ Հայաստանի մէջ շրջելով ժողովուրդին կը քա-
րոզէ:

« Սահակի միաբանութիւնը քալէ աղօթից զբա-
ղումներն ալ ունէր, սակայն ասով չէր վերջանաւ ա-
նոր գործունեութիւնը, այլ միանգամայն ժողովրդեան
հոգեւոր պէտքերուն ալ կը հասնէր աշխարհիկ եկեղե-
ցականներուն պէս: Յասկապէս կ'զբաղէին ժողովուր-
դը մխիթարելու Ս. Գրոց բերանացի բարգամուրեամբ,
մեկնողական պարգաբանութեամբ եւ մայրենի լեզուով
թելադրուած աղօթներով, քանի որ հայերէն այբուբենն
ու գրականութիւնը դեռ գոյութիւն չունէին:

Այս կերպով կրցեր էր Սահակ ինքզինքը բոլորո-
վից հոգեւորական կեանքի նուիրել եւ իր Ե ու Բ ջ ը
բազմադիւն վանական ընտանիք մը կազմել:» (1)

Սահակ այս դիրքէն 387ին Հայրապետական Ա-

(1) Ազգապատում, էջ 261

Թողոր բարձրացաւ եւ իր գործունէութեան դաշտը ընդարձակեցաւ Կաթողիկոսական պատասխանատուութիւններով ծանրաբեռնուած: Ժողովուրդը շատ քան կ'ակնկալէր իր շնորհալի եւ գիտուն Հայրապետէն եւ իր ակնկալած ծառայութեանց եւ բարիքներուն աւելին վայելեց անկէ:

Որպէս դիւանագէտ կաթողիկոս, ան ունեցաւ նաեւ քաղաքական մեծ ծառայութիւն մը:

Հօրը սխալները սրբագրեց: Իր Կաթողիկոսական ընտրութեան առթիւ ծագած դժուարութիւնները հարթելու նպատակով զնաց պարսկական արքունիքը:

Հայկական տառերու գիւտին առթիւ Բիւզանդական եւ Պարսկական արքունիքներուն մէջ կասկածներ արթնցած էին, որոնք իմաստութեամբ կրցաւ փառատել:

Սահակի այս քաղաքականութեան վերլուծումը հետեւեալ նախադասութիւններով ամփոփած է «Միոն» ընթացիկ տարուն 3րդ թիւին մէջ:

«Հայ գրերու հնարումը եւ Աստուածաշունչի թարգմանութիւնը, որոնք ասորական ազդեցութենէն ձերբազատում կը նշանակէին, Տիգրանի մէջ կը մեկնուէին իբրեւ վերջնական որդեգրում յունական աշխարհահայեացքի:

Իսկ Բիւզանդիոն Պարսկական Հայաստանի մէջ սկսուած ազգայնական այդ շարժումը նկատեր էր վերջին ճիգ մը խզուելու համար արեւմտեան միտքէն:

Երկուստեք երկուանքի այս երկսայրի կացութիւնը կրնար իրապէս վտանգաւոր դառնալ ծանրապէս, եթէ սրտոտ ու խելօք անձ մը եղած չլլար այդ միջոցին եկեղեցւոյ գլուխը:

Սահակի չպակսեցաւ արդարեւ ո՛չ իմաստութիւն եւ ո՛չ համարձակութիւն՝ երկու կողմին ալ

բացատրելու նշմարտութիւնը, մէկուն ու միւսին միանգամայն հասկցնելով թէ, իւրաքանչիւրն իր անկիւնէն նայելով ինչպէս պարտէին տեսնել իրականութիւնը»:

Առանց Սահակ Պարբեւի, հայ ազգէն երեւելի մասը վաղուց կորսուած էր: Վասնզի յունական Հայաստանի մէջ արգիլուած ըլլալով հայերէն լեզուի ուսուցումը, խորագէտ կաթողիկոսը, հայոց սեփական նշանագիրներուն գիւտը վերնախնամ տեսչութեան կարգադրութիւն մը նկատել տալով՝ գիտցաւ համոզել Բիւզանդիոնի կայսրն ու պատրիարքը, որոնց հրովարտական եւ արքունի ռոնիկով ազատ մուտ գտնելով Հայաստանի մէջ, յաջողեցաւ փրկել թէ՛ հայ եկեղեցիին եւ թէ՛ հայ լեզուն, եւ այդ երկու գորաւոր կապերով, արեւմտեան հայութիւնը գ օ դ ու ե ց աւ արեւելեանին հետ:» (1)

Սահակ իր ազնիւ ու առաքինի գերդաստանին արժանի զաւակն ըլլալով, անգամ մը եւս Գրիգոր Լուսաւորչի սաւառնող անմահ հոգին անոր միջոցաւ լուսաւորեց Հայ Ազգը: Հայաստանի սահմաններուն մէջ, ժողովուրդին գիտակցութիւնը լուսաւորելով, Քրիստոնէութիւնը լայնօրէն տարածելու նպատակաւ, իր լաւագոյն միջոցները ի գործ դրաւ: Ան գիտակից էր մեծ անհրաժեշտութեան մը իր նպատակի իրագործման համար, ու միշտ կը մտածէր այդ մասին....:

Մայր եկեղեցին առաւելապէս իր հոգեշունչ քնարին կը պարտի Աւագ շարթուան շարականները:

Սահակի նախածնունդութեամբ եւ քանքերով եկեղեցին օժտուած է հայալեզու ծէսով, եկեղեցական կարգ ու կանոնով եւ բազմաթիւ հոգեշունչ աղօթքներով:

Ազգին այս բանասէր եւ դիւանագէտ կաթողիկոսը վախճանած է Բագրեւանդ զաւառին Բլուր գիւղին մէջ, 7 Սեպտ. 438ին, 90 տարեկանին եւ մարմինը ամփոփուած է Մշոյ Մատնայ Վանքէն վեր, Տէրէք գիւղին մօտ, Աշտիշատի մէկ մատուղը: Այս պատճառաւ նոյն գիւղը Սուրբին անունով Սահակ Հայրապետ ալ կոչուած է:

Մատուռս ուխտատեղի եղած է հայուն եւ հեթանոսին ճամար զոր Խրիմեան Հայրիկ նորոգել տուած է Տարօնի Առաջնորդ եղած Ժամանակ:

Հո՛ն, այդ նուիրական ուխտավայրին սեւ քարերուն տակ կը հանգչին հայ լեզուն ճոխացնողին, հայ մշակոյթը ստեղծողին, Եկեղեցին ամրացնողին եւ Ազգը յաւերժացնող ամենամեծ երախտաւորին ոսկորները:

Եթէ Սահակ Պարթեւով վերջացաւ Լուսաւորիի Տան լուսաշաւիղ տոհմը, անով կանգնեցաւ փառաւոր փարոս մը հայ ազգին համար, որը իր մնայուն կենսատու լոյսովը, ինչպէս նաեւ շողշողուն շինիչ ճառագայթներովը, յաւէտ կը լուսաւորէ ազգին իրարու յաջորդող սերունդները...:

Աստուածաշունչն է ան՝ որուն հոգւով, սրտով եւ խղճմտութեամբ կատարուած հայերէն « Թագուհի Թարգմանութիւնը » իրեն կը պարտինք:

Ս. Սահակի յաւերժական փառքն է ան, որ երեք հրնգեակ դարերէ ի վեր մխիթարութեան ու ներշնչման ակնաղբիւրը եղած է իր արննակիցներուն:

Այսպէս, այս հոյակապ տոհմը Հայրապետական Աթոռին բազմեցուց Գրիգորը՝ հոգիներու լուսաւորիչ, Ներսէսը՝ սրտերու Լուսաւորիչ եւ Սահակը՝ մտքերու Լուսաւորիչ, որոնց հաւաքական զործունէութեան շունչին տակ Ազգը լուսաւորուելով պահեց իր գոյութիւնը:

Ս. Մեսրոպ-Մաշտոցի հայրը Վարդան՝ վստհօրէն կարելի է ըսել, թէ Մամիկոնեան տոհմէն էր: Մեսրոպ ծնած է Տարօն Դաւառի Հացեկաց գիւղին մէջ 353ին: Փոքր հասակէն զերազանց ծիրքերով օժտուած խոստըմնալից պատանեակ մ'էր եւ իրեն քաջածանօթ Մամիկոնեան «ազգատոհմին շնորհիւ արժանի եղած է Ներսէսի հաւատարիմ աշակերտներէն մէկն ըլլալու, որուն մահուան ատենն ալ մօտը գտնուողներէն եղած է:» (1)

Առաւելապէս օգտուած է Մեծն Ներսէսէ եւ ազդուած անոր Ազգային եւ կրօնական շունչէն, այլ խօսքով՝ թրծուած անոր հոգիով: Իր ուսումը ստացած է Նդեսիոյ մէջ, ուսանելով միանգամայն պարսկերէն, ասորերէն և յունարէն, որոնք իր ժամանակին տիրող լեզուներն էին. ասոնց միջոցով ամբարած է կրօնագիտական եւ գրական առատ պաշար:

Հայաստանի մէջ սիրուած ու յարգուած անծնաւորութիւն մըն էր: Երիտասարդութեան ժամանակ քանակին ծառայելէ վերջ, կը մտնէ Արքայական Պալատը իբրեւ թարգման, եւ շատ չանցած շնորհիւ իր յունագիտութեան եւ վարչական կարողութեան, Արքունի Դրան քարտուղար կը նշանակուի:

Զինուորական ծառայութիւնը կամ քաղաքական պաշտօնավարութիւնը դժուարագոյն արուեստներն են, որոնք կը պահանջեն տաղանդ, փորձառութիւն եւ

(1) Ազգապատում, Օրմանեան, էջ 266

412

1935

Ս. ՄԵՍՐՈՊ ՄԱՇՏՈՑ

վարչական կարողութիւն: Այս ասպարէզներուն մէջ իր
ցոյց տուած յաջողութիւնները խօստուն գրաւականներն
են իր բարձր ընդունակութիւններուն, որոնցմով ան

կարճատեւ ծառայութենէ վերջ՝ մինչեւ Արքունի զը-
րան բարձր պաշտօնատարութեան ելաւ եւ թերեւս
ասոր օգնեց իր ցեղային ազնուականութիւնն ալ:

«Պետական պաշտօններով հայ գաւառներ՝ շրջե-
լու ատեն սրտի մորմորով տեսած է ժողովրդեան խոր
տգիտութիւնը, հետզհետէ քայքայուելու վրայ եղող
ազգային եւ կրօնական կեանքը, հայ գրի չգոյութեան
պատճառով հայերէնին կորուստի դասապարտուելու
փտանգը, եկեղեցիներու մէջ ասորերէնով կարդացուած
Ս. Գրքին շատերու անհասկնալի ըլլալու պարագան
եայլն: Եւ այս բոլորը սկսան խոռովել իր հոգւոյն խո-
րերը անթեղուած կայծերը: Ալ հանգիստ չէր կրնար
ընել: Տարիներու այս տազնապալի եւ սեւեռուն խոր-
հրդածութիւններէ վերջ, կ'որոշէ լրել իր այդ փառա-
ւոր պաշտօնը եւ կղերականի զգեստը հագնելով՝ Գողթն
ու Սիւնեաց գաւառները կ'շտապէ: Հոն կ'սկսի ասո-
րերէն բնագրէն կարդալ Ս. Գիրքը եւ հայերէնով բա-
ցատրել հայ գեղջուկին:

Իր զգացած անդրանիկ հոգեկան զգացումն էր
այս, որ ծնած էր անշահախնդիր եւ անփառատենչ
ոգիէ մը. մինչ իրեն տեղ ուրիշներ, պիտի նախընտը-
րէին պալատական շուքն ու տիւտղոսները, եւ երբեք
պիտի չբաժնուէին անոնցմէ, ծառայելու համար ժո-
ղովուրդին հոգեւոր բարձրացման նպատակին»:(1):

«Բայց անոր մէջ ուրիշ ծգտում մը կար, տարբեր
ասպարէզի կոչում ունէր: Նա մտաւորական մըն էր
եւ այդ մթնոլորտին մէջ կը փնտռէր իր գոհացումը
ու վայելքը: Ու զիտենք որ այն ժամանակաշրջանին՝
մտաւորականութիւնը կը բոլորուէր եկեղեցիի շուրջը.
ո՛չ թէ միայն հայերու՝ այլ բոլոր Քրիստոնեայ ազ-
գերու մէջ: Ու այս հասկացողութեամբ ալ թողուց

(1) «Նոր Աւետաբեր», Գ. տարի էջ 89

արքունի դիւանատունը, նուիրուեցաւ գաղափարական կեանքին եւ մտաւ եկեղեցական ծառայութեան»։ (1)

Մեսրոպի հոգեկան եւ մտաւոր մեծութեան մասին հարազատ գաղափար մը կազմելու համար պէտք է ուշ դնել Օլմանեան Պատրիարքի հետեւեալ տողերուն. —

«Սահակ 'Կաթողիկոս' նախատեսելով Մաշտոցի յուսալից ապագան... ուրախութեամբ ընդունած է արքունական դիւանի ճարտար դպիրին եկեղեցական կոչման մտնելը։ Մաշտոց 354ին եկեղեցականութեան նուիրուած ատեն, 40 տարեկան, աշխարհքի փորձառու, գործունէութեան մէջ եփած, զարգացեալ եւ ճարտար անձ մըն էր, որ ոգեւորութեան բոլոն թափով մը իւր նոր կոչումին կը նուիրուէր։ Մաշտոցի յաջողակութիւնը այնչափ էր, որ անոր արքունիքէն մեկնելէն ետքը, Վռամշապուհ ոչ զոք ի ճարտարաց գահեկրացի ի դպրաց որ'կարենար անոր տեղը լեցնել։

Մաշտոցի տրուած Մեսրոպ անունը որ պատմութեան մէջ նախընթաց չունի, շատեքէն իրենւ մաք Սերոբ կամ Տէր Սերոբէ ստուգաբանուած է, և այդ ենթադրութեամբ հնար է ըսել, թէ եկեղեցական ծեռնադրութեան մէջ անունի փոփոխութիւն ունեցած է։» (2)

Հելլէն գրականութեան քաջածանօթ ըլլալուն համար անոր անունին կցուած Մաշտոց բառը կը մեկնեն յունարէն «մասոս» բառով որ վարպետ կը նշանակէ և ընդունուած է շատ մը հմուտ բանասէրներէ։

Մեսրոպ Մաշտոց Հայաստանի մէջ հանրութեան ծանօթ է իբր Առաջին Հայ ուսուցիչը։ Ան եղաւ զինուորական, արքունեաց թարգման և քարտուղար, վանական, վարդապետ, աւետարանիչ, և հուսկ յետոյ

(1) Սահակ-Մեսրոպ, Վ. Քիւրճեան էջ 5

(2) Ազգապատում, էջ 267-8

սուրբ կոչուեցաւ:

Մեսրոպ եղած է Սահակ կաթողիկոսի խորհրդակից հոգեւորականը և Վաղարշապատի մէջ անոր արժանաւոր փոխանորդը: Երկուքն ալ կը խորհէին Հայաստանի բարգաւաճման աղբիւրը՝ քրիստոնէութիւնը և ասոր թանգարանը եղող Ս. Գիորը ժողովրդականացընել, ինչպէս նաեւ նոր սերունդը հայեցի դաստիարակութեամբ կրթել:

Սահակ - Մեսրոպի երէց աշակերտներէն Կորիւն, Վրաց Աշխարհին Եպիսկոպոսը, Հոգոցմեցի Յովսէփ կաթողիկոսի օրով և հրամանով, իր ուսուցիչին՝ Մեսրոպի կեանքն ու գործը ամփոփ կերպով պատկերացուցած է «Պատմութիւն Վարուց Ս. Մեսրոպայ» անունով երկի մը մէջ: Այս հատորը թէեւ համառօտ, բայց մատենագրութեամբ զբաղողներու համար շատ կարեւոր աղբիւր մըն է, և արդի բանասէր-քննադատներ առաւելագոյն կշիռը կուտան այս սքանչելի երկին իր ժամանակագրական և խտացեալ բովանդակութեան համար:

Կորիւնի պատմածին համաձայն, Մեսրոպ Մաշտոց, իր պարապոյ ժամերուն կ'զբաղէր Ս. Գրոց ուսումնասիրութեամբ. «այս ընթերցումէն լուսաւորուելով ու իր մէջ զգալով կոչումը կրօնական կեանքի և Աստուծոյ ծառայելու...», կը հրաժարի աշխարհական կեանքէ և կուտայ ինքզինքը մենակեցութեան, ճգնաւորութեան և իր շուրջ կը հաւաքէ հետեւորդներ նոյն կեանքի համար, որոնց կ'աւետարանէր: Յետոյ փափաքելով ընդլայնել գործունէութեան շրջանակը, ամբողջ հայաշխարհը մտաւորապէս արթնցնելու հոգովը կը մտաւտանջուէր:

Ակներեւ էր թէ Աւետարանումը կրնար կատարեալ կերպով արդիւնաւոր ըլլալ միայն հայերէն Ս. Գիորքով, հետեւաբար Հայ Այբուբենքի մը գիւտէն ետ-

քր:» (1)

Ս. Մեսրոպ տրնաջան և յարատեւ աշխատութիւնով վերոյիշեալ նուիրական նպատակները իրագործելէ «վերջ վրաց եւ Աղուանից ալ օգտակար եղաւ, նոյն ասեմ անոնց լեզուներն ալ օժտելով կատարեալ այբուբենով:

Մեսրոպ Բիւզանդիոն եւս երթալով, կայսրին մասնաւոր հրովարտակովը Յունահայաստանի մէջ եւս վարժարաններ բացած է եւ այնչափ մեծ գործունեութիւններ ցոյց տուած է որ կայսրէն եւ Աստիկոս Հայրապետէն «Ակումիս» [որ կը նշանակէ անճուր անկումով ուսումնասիրող] տիպոսն ստացած է:

Իրեն կ'ընծայուին մեծ պահոց շարականները ու քանի մը աղօթքներ: Ինքը կը համարուի Ազգային եկեղեցական ծիսարանին կարգադրիչը, որ քարգմանութիւնով կամ հեցիմակութիւնով նոխացուց գայն, եւ իր Մաշտոց անունը տուաւ անոր:» (2)

Ըստ Օրմանեանի, Մեսրոպի անունով յատուկ մատենագրութիւն չունինք մեր ձեռքը . . . բայց Աստուածաշունչն ու ծիսարանները և ի մասնաւորի Ա.Բ.Գ.ը բաւական են անմահացնելու անոր անունը:

Աղեքսանդրիոյ 1932 տարուան "Արաքս" ի մէջ Գ. Երսիսունին «Հայ գրին առաջին հրաշքը» խորագրով իր յօդուծաշարքին մէջ կը գրէ, «438 Օգոստոսին կը մեռնի Ս. Սահակ 90 տարիներու պատկառելի բնոյն տակ կըթաժ, իրմէ վերջ Ս. Մեսրոպ հազիւ վեց ամիս կ'ապրի և ան ալ յաւէտ կը բաժնուի իր սիրելի հօ-

(1) Հայաստանի Կոչնակ, 1930 էջ 43

(2) Պատմ. Հայ Լեզուի եւ Բանահիւսութեան, Գ.Օ. Գանեան էջ, 188

ՕՇԱԿԱՆ

Ս. ՄԵՍՐՈՊԻ ՀԱՆԳՍԱՐԱՆԸ

Ո՛վ Մեսրոպի հանգիստ սիրակալ,
Երբ որ մ'երբեք նոր հովիւ նոր հօտ
Հետ պաշտամունքի խունկով զան քեզ մօտ՝
Ու իրենց համար նոր Աստուած մ'ուզեն,
Արքեպուր հրական Գիրի երազեն . . .

Ե. ԱՐՔ. ԴՈՒՐԵԱՆ

տէն յաջորդ տարւոյ Փետր. 17 ին:

Որքա՞ն յուզիչ է տեսարանը, որ կը պարզուի իր դազադին շուրջ: Վաղարշապատի կաթողիկոսարանին մէջ ժողովուրդ եւ նախարարներ շրջապատած են սուրբին անշնչացած մարմինը: Սուգը համազգային է եւ ընդհանուր, բայց բոլորը պահ մը մոռցած իրենց ցաւը, տաք վիճաբանութեան բռնուած են, որոշելու համար այն ափ մը հողը, որ անոր չնաշխարհիկ նշխարներն իր ծոցին մէջ պահելու պատիւին պիտի արժանանայ. ամէն մարդ կը փափաքի իր սեփական կալուածին մէջ թաղել զայն: Երկրին հազարապետը Վահան Ամատունի, որ մէկն էր սուրբին աշակերտներէն, կը յաջողի համոզել ներկայ բազմութիւնը եւ անոր մարմինը փոխադրել կուտայ իր սեփական գիւղը Օշական, ուր կը հանգչի մինչեւ այսօր Հայ ազգութեան կենդանի հոգին եւ անոր պաշտպան Սուրբը»:

Հ. Ե. Փելիկեան ևս ծայնակցելով կ'ըսէ. «խունկով ու մոմով կը տանին հանգչեցնելու իր սուրբ մարմինը Օշականի մէջ մարտիրոսներու կողքին, անդին Հայաշխարհը խոր սուգի մէջ կը մտնէ: Դարերը կը սահին եւ Մեսրոպ կ'աստուածանայ հայ մտքին ու սրտին մէջ, եւ հայ եկեղեցին, սրբազան աւանդապահն ազգային նուիրականութեանց, կ'երգէ ու պիտի երգէ դարերով անոր անմահ անունը՝ անմահ եւ անմահացնող իր գործով:

«Նմանեալ Մովսէսի, տէր վարդապետ, բերելով զգիր օրինաց ի Հայաստան աշխարհս, որով լուսաւորեցան ազգ որդւոց Թորգոմայ»:(1)

Վահան Ամատունի, որ Հայաստանի ելեւմտական ճիւղին վերակացուն էր, Ս. Մեսրոպի մահէն երեք ա-

միս ետըը անոր թարմ հողակոյտին վրայ կանգնեց փոքրիկ մատուռ մը իր յաւէտ խնկելի յիշատակին ի նշան, «որ յետոյ գիւղին եկեղեցին եղաւ, եւ վերջին ատեններ Դէորգ Դ. Կաթողիկոսի ծնօթ փառաւոր կերպով վերաշինուեցաւ Այս եկեղեցւոյն բեմին ներքեւ, զետնափոր մատուռին մէջտեղը կը տեսնուի Մեսրոպի գերեզմանը»։(1)

Այս տաճարը ուխտավայր մըն է ազնիւ սիրտ կրող իւրաքանչիւր զիտակից հայու համար։

Եթէ նոյն իսկ այդ տաճարը կործանի, անդին, սակայն, կայ արեւի պէս փայլող իրականութիւն մը որ պիտի չի դադրի անփիճելի ճշմարտութիւն ըլլալէ թէ Մեսրոպի հոգին անմահացած է Ազգին մատուցած իր անփոխարինելի ծառայութիւններով։

Ազգին ծառայող անծնաւորութիւններ կան որոնք աւելի ուժգին կը խօսին իրենց ազգակիցներու սիրտին, հոգիին, աշխարհէս անդարծ մեկնելէն յետոյ։ Բոլորանուէր առաջնորդներ կան, որոնք իրենց առինքնող, առաքինութիւններով ա՛լ աւելի կը զնահատուին մահուան դառն բաժակը ըմպելէն շատ վերջ։ Սակայն մեր միտքի եւ հոգիի վերածննդեան աննկուն ռահվիրաներուն լուսապսակ գլուխները մշտադալար մրտենիներով պսակազարդուած են իրենց կենդանութեան ժամանակ, իսկ յետ մահու ալ անոնք անմահացած են իրարու յաջորդող սերունդներու սիրտերուն տիրապետած՝ իրենց մեծագործութիւններով։

Ժամանակին Սահակ-Մեսրոպի փառքը ճառագայթած է ո՛չ միայն հայրենիքի սահմաններուն մէջ,

(1) Ազգապատում, էջ 324

այլ անկէ դուրսն ալ: Իսկ այժմ Սփիւռքի եւ Հայաստանի բովանդակ հայութեան համար անոնք ազգակերտումի եւ հայրենաշէն ծառայութեան աննկուն ոգիին ու անսպառ ներշնչումին մշտաբուխ աղբիւրներն են:

Անոնք ազգային՝ խիստ կարեւոր ձեռնարկին յաջողութեանը և քրիստոնէական առաքելութիւնը խորապէս հաստատելու գործը յաղթականօրէն զլուխ հանելէ վերջ, իրարու նսեմէ անդարձ բաժնուեցան, որպէսզի յաւիտենականութեան մէջն իսկ գործակցին...:

Համբողջ անոնց շիրիմներուն . . . :

ԳԼՈՒԽ Գ.

ՁԵՌՆԱՐԿԻՆ ՇԱՐԺԱՌԻԹԸ

Գաղափարի մը արժէքը կը զնահատուի իր նպատակով: Գաղափարին պատկերացուցած շարժառիթը և կամ հեռանկարը անոր իմաստը կը բարձրացնէ:

Իսկ գործի մը կամ ձեռնարկի մը արժէքը կը զընահատուի իր արդիւնքով: Գործին մեծութիւնը ոչ թէ նպատակէն, այլ արդիւնքէն կախուած է: Ձեռնարկին ճոխ հունձքը, այլ խօսքով՝ հանրօգուտ ծառայութիւնը՝ իր մեծութեան չափանիշն է:

Ուրեմն վերոյիշեալ միտքով մօտենանք այս նըւիրական ձեռնարկին զլխաւոր շարժառիթը հասկնալու համար:

382-ին Պրորոս կայսրը Պարսից հետ հաշտութիւն կնքելով՝ մէջերնին Հայաստանը բաժնած էին: Դրացի հզօր տէրութեանց աչքին փուշն էր ան: Առանձինն իր ազատութիւնը և անկախութիւնը պահելու ի վիճակի չէր: Մանաւանդ երբ Պարսից իշխանութեանը զերակըշիո հանդիսացաւ և Յազկերտ իր որդին Շապուհը թագաւոր ըրաւ հայոց վրայ, վտանգը շատ ծանրացաւ:

Թէպէտեւ քրիստոնէութիւնը հայուն ազգային կրօնքն էր, սակայն տակաւին ան իրապէս հայացած և ազգին մէջ խորապէս արմատացած չէր:

Պետական լեզուն պարսկերէն էր. շատերուն ծանօթ այս հաղորդակցութեան լեզուով մոզերն սկսան

նոր թափով հեթանոսական վարդապետութիւնը հրապուրիչ կերպով տարածել: Այդ լափող կրակը տեսնելով՝ Հայաստանի ապագայ սեւ ճակատագիրը գուշակելու համար մարգարէ ըլլալու պէտք չկար:

Ոսկեդարու վատահելի պատմիչներէն Ղազար Փարպեցին կը վկայէ թէ, «հոգ ընելով յարաժամ կը տըրտմէր երանելին Մաշտոց, Հայաստան աշխարհի տղոց մեծ ջանքն ու չափազանց ծախքերը տեսնելով, որոնք, թոշակներով, հեռագնաց ճամբորդութեամբ և բազմաժամանակեայ դեզերումներով, ասորի լեզուն սորվելու համար իրենց օրերը կը վառնէին:

Քանզի, եկեղեցւոյ պաշտօնն ու Ս. Գրոց ընթերցումները ասորի լեզուով կը կիրարկուէին Հայաստան աշխարհի վանքերուն և եկեղեցիներուն մէջ, որմէ բան մը չէին կրնար հասկնալ և օգտուիլ ժողովուրդները:»

Աստուածաշունչի և ժամագրքերու բոլոր ընթերցումները, ինչպէս նաեւ ժամասացութիւնները Արեւմտեան Հայաստանի մէջ՝ յունարէն, իսկ Արեւելեանին մէջ՝ ասորերէն լեզուներով կը կատարուէին: Օտար լեզուներու այս անօգուտ վիճակն էր, որ չափազանց կը նեղէր եկեղեցական Հայրերն ու կը մղէր զիրենք հայացնել ընդհանրապէս բոլոր եկեղեցական զիրքերը և մասնաւորապէս Ս. Գիրքը:

Արդարեւ Սահակ - Մեսրոպեան նուիրական ծեռնարկին վսեմագոյն շարժառիթն էր թարգմանել Սուրբ Մատեանը, Աստուածաշունչը: Քանզի հայացած Աւետարանի զօրութիւնով ժողովուրդին կեանքին հոգեւոր սնունդ պիտի ջամբուէր, քրիստոնէութիւնը հայուն անհատական կրօնքը պիտի ըլլար և ազգը համօրէն ներքին ոյժով պիտի տոգորուէր:

Հետեւաբար Ս. Հայրապետները նախ և առաջ լեզուն պահանջած Տառերը հնարելու անմահ գաղափարը յղացան: Անոնք խորապէս գիտակից էին, թէ ըս-

տորնագոյնը վերցնելու լաւագոյն կերպն է ազնուագոյնին ծնունդ տալը: Մութը փարատելու միակ միջոցն է լոյսը վառել, և օտար ապարդիւն ընթերցումը դադարեցնելու լաւագոյն կերպն է արդիւնաւորը, հայկականը սկսիլ:

Հոգիի և մտքի լուսաւորիչները՝ Սահակ-Մեսրոպ, համոզուած էին թէ ազգին կրօնքը և լեզուն թէ՛ Պարսկականին և թէ՛ Յունականին մէջ մօտաւոր կամ հեռաւոր ապագային պիտի ծուլուէին: Հայ ցեղին զոյութեան հետզհետէ տկարացող յոյսը և լոյսը մարելու վրայ էին:

Մեսրոպ թողուց Գողթն գեղեցիկ գաւառը, ուր իր քնդուն կեանքին տասը երկար տարիները խոհական դատանքով անցուցած էր: Սահակ կաթողիկոսին եկաւ զինքը չարչարող խորհուրդները, երկնող մտքին ամբողջական ծրագիրը անոր բանալու: Ան ալ միեւնոյն հրատապ խնդիրով կր մտանջուէր: Այսպէս, բոնել է երկուքն ալ տարիներէ ի վեր անկախաբար միեւնոյն խնդրոյն յարմարագոյն լուծումով կ'զբաղէին. Վաղարշապատի մէջ երկու լուսապայծառ հոգիներ, երկու արի, անյողդողդ դիւցաշուններ իրարու դէմ յանդիման կեցան, անմիջապէս զիրար հասկցան, իրարու ցաւեր բաժնեցին: Համաձայն էին իրարու տեսակէտներուն, միջոցին շուրջ խորհրդակցեցան ու վերստին մանրակրկիտ կերպով խորհեցան ու կրկին միացան: Պէտք էր անպայմանօրէն այս ազգային հրամայական պահանջին գոհացում տալ:

Հարկ էր անմիջապէս ներշնչել ժողովուրդը, ազգային և հոգեւոր սնունդ մատակարարել անոր, լոյս և աւելի լոյս ջամբել անոր հոգիին և մտքին իր սեփական քարքառով: Այս կերպով միմիայն պիտի կըրնային ապահովել հայ ազգին ապագայ զոյութիւնը: Սակայն միջոցը կը պակսէր:

«Մեսրոպ քափառեցաւ գաւառն գաւառ, բարի մեակի մը պէս աննախանձ սերմանեց Երկնքի պատգամները հայ կարօտեալներու հոգւոյն մէջ (Կորնթ., անդ էջ 14-15): Սակայն հոգմերն ու ժամանակը կը սանձեին ու կը ցնդեցնէին իր ԲԱՐԲԱՌԸ, իր շուկը հետզհետէ կ'սպառէր եւ նոր սերունդները՝ ամեն օր վերածնող Հայաստանը՝ դարձեալ կարօտ, դարձեալ ծաւալի կը մնային կեանքի եւ լոյսի:

Ասկից՝ Մեսրոպի տաղնապն ու արցունքները, ինչպէս կը նկարագրեն մեր պատմիչները (Ղազ. Փարպեցի Պատմ. Ա. Ժ. 16), ասկից՝ իր հոգեկան մեծ երկունքը, որ վերջապէս ծնունդ տուաւ Հայ Գրեւուն:» (1)

«Արշակունեաց թագաւորութեան երկուրի բաժնւելէն ի վեր, Հայոց հին աստուածները յարութիւն առին քանաստեղծութեան և մտաւորական կեդրոնին մէջ, ուր Գողթնեցի վիպասաններ վառ ու զուարթ երգեր յօրինելով կը տարածէին ազգին մէջ...: Ուստի, հեթանոսական երգերն ու ցոյցերն խափանելու համար անհրաժեշտ էր, հայ լեզուով քրիստոնեայ երգեր ղենել հայ ժողովուրդեան բերնին մէջ, և ըստ Ղազար Փարպեցւոյ, անով միայն կարելի էր «շահիլ զոգիս արանց և կանանց առ հասարակ»:

Այս ստիպողական պահանջն էր, որ Մեսրոպի մէջ դրաւ «ազգային գրականութեան ստեղծման զաղափարը» ու անոր ապահովել անմահական բախդ ունեցող ապագայ մը, և հետեւաբար զՀայաստան Առաջաւոր Ասիոյ մէջ բարձրացնել մտաւոր իմացականութեան ամենաբարձր աստիճանին, զայն Կովկասեան ազգերուն զարոցն ընել:» (2)

(1) Բազմավեպ, 1935, Թիւ 2-3, էջ 66

(2) Պատմ. Հայոց, Հ.Ա.Տ-Մ. էջ 159

«Կրօնն ու եկեղեցին ո՛չ միայն անզօր էին հայի ազգային գոյութեան սպառնացող ծանր վտանգը դիմագրաւել, այլեւ իրենց խորթ, օտար ոգւով, ապագային ձգտումներով հզօրապէս օժանդակում էին քայքայման աւերածի գործին: Ահա այն մեծ վտանգը, որ տեսնում են Սահակ Մեսրոպ, և իրենց ցաւած հոգիներուն ընդ որ կորուսով կը ճգնին ազգային ճակատագրած զահալէժ ընթացքը խափանել:

Եւ յստակ, վճիտ ու ազնուական մտածումը, թէ ազգի փրկութիւնը համասարած լուսաւորութեան մէջ է, թէ այդ հնարաւոր է միայն հայկական այբուբենի յօրինումով . . . այս կորուսի մտածումը կը դառնայ կըսկըծալի երկունք . . . որ կը խտանայ յատկապէս Մեսրոպի հոգիին մէջ դիւթիչ հեռանկարով:» (1)

«Եկեղեցւոյ պաշտօնեաներ մեծ աշխատութեան կ'ենթարկուէին թարգմանութեանց համար: Այդ նպատակով երկու նոր դասակարգեր կազմուած էին եկեղեցական պաշտամանց համար, վերծանող՝ որ օտար լեզուով գիրքերը կարդալու վարժութիւն ունեցողներէ կը կազմուէր, և քարգմանիչ՝ որ օտար լեզուով գիրքերը բերանացի և առիտեղ ժողովուրդին կը թարգմանէին:

Ասոր վրայ աւելցուի որ հաւատացելոց ծնօրն ալ մնայուն բան մը չէր մնար, իւր ընական ու մայրենի լեզուով գրուած, եւ հնար չէր որ ժողովուրդ մը ամբողջ՝ օտար լեզուի հմտութիւն ունենար:

Արդարեւ ինչ որ Մեսրոպ իւր փորձառութեամբ կը զգար, նորութիւն մը չէր, Լուսաւորչի օրէն այդ դժուարութիւնը կար և դար մը ամբողջ այդ կերպ վարուած էր Հայ Եկեղեցին: Սակայն արքունական քարտուղարութենէ եկած պաշտօնէի մը պահուած էր՝ խո-

(1) Հայ Մեակոյթի Օր, 1932, էջ 13

բապէս զգաժողիւ այդ տարօրինակ կացութենէն և փղծկացեալ հոգալ թէ ինչո՞ւ հնար չըլլայ ինքեան ձայնիւ եւ ոչ մուրացածոյ բարբառով, մայրենի լեզուով եւ ոչ օտար լեզուով շահիլ գոգիս արանց եւ կանանց առհասարակ յամենայն եկեղեցիս (Փար. 14): Ահա ասիկէ այ գիրի գիւտին և Հայ դպրութեան սկսելուն բուն և ներքին շարժառիթը» (1), ըստ Օրմանեանի:

Կրկին մէջ բերինք մեր ժամանակակից գրողներէն Գ. Երփնտունիի յօդուածէն.

«Աւետարանի վարդապետութիւնը Հայաստանի մէջ պիտի շարունակէր մնալ մեռեալ տառ, դուրսէն թափանցող եկամտաւոր տարր մը, որչափ ատեն որ Քրիստոս Հայուն հետ կը բարձրանէր թարգմանի միջոցաւ, Յոյն կամ Ասորի լեզուներով, և անոր սկզբունքները չէին պատուաստուած, և ոչ ալ ծուլուած էին Հայ կանքին եւ Հայ բարքերուն հետ: Ժողովուրդը դուրս կուգար եկեղեցական պաշտամունքէն իրեն հետ տանելով միմիայն խժալուր արծազանգը ասորերէն կամ յունարէն բառերու, որոնք իրեն համար այնքան անիմաստ էին, որքան Սօսեաց անտառին սօսափիւնները իր ծառապաշտ նախահայրերուն համար:

Տարօնի համեստ շինականին զաւակը, ժողովուրդին հետ իր ամենօրեայ շփման ընթացքին անմիջապէս զգաց թէ, Գալիլիացի Մեսիան որպիսի անհաւատալի հրաշքներ կրնայ գործել հայ շինականի միջոցաւ, եթէ կարենար անծամբ իր մայրենի լեզուովը խօսիլ անոր հետ: Պէտք էր ուրեմն . . . հայեցի շունչով օծել Աւետարանը:»

Եւ հայերէնի վերածել հարկ էր Ած.շունչն ու բոլոր եկեղեցական մատեանները:

Մեսրոպի միտքին մէջ խորապէս արմատացած հիմ-

(1) Ազգապատում, էջ 269

նական և անմիջական դարմանումի կարօտ այս սքանչելի զաղափարը իրագործուելու համար անհրաժեշտ էին հայ տառերը.

«Մէկ դարու փորձառութիւնը այն համոզման բերաւ հայ եկեղեցւոյ ղեկավարները թէ առանց հայ գիրի, առանց Հայաբարբառ եւ Հայերեւմախօս Ս. Գիրքի մո կարելի պիտի չլլար Յիսուսի կրօնքին սկրզբունքները մօտեցնել հայ ժողովուրդի սրտին և մըտքին: Քանզի ժողովուրդ և եկեղեցի, հովիւ եւ հօտ ըլլալով հանդերձ, իրարու օտար էին, պէտք էր մօտեցրնել զանոնք եւ Ս. Գիրքը հայացնելով Քրիստոնէութիւնը իմանալի եւ հանրութեան մատչելի դարձնել: Բայց ի՞նչպէս եւ ինչ՞ով: Ահա, Քրիստոնէութիւնը հայաբարբառ դարձնելու գործն էր, որ զլուխ հանեցին Սահակ եւ Մեսրոպ: Վերջինը գիրը կազմեց եւ առաջինն ալ ղեկավարեց Աստուածաշունչի թարգմանութիւնը:» (1)

Սահակ-Մեսրոպի նպատակին շուրջ՝ հետեւեալը որ Աստուածորդւոյն ծննդավայրէն կուգայ, մէջ բերենք որպէս հեղինակաւոր անձնաւորութեան մը սրբազան պատգամը.— «Գրի Դիւտը որ իբրեւ միջոց՝ նպասակ ունէր Աստուածաւանդի քարգմանութիւնը և ատով ժողովուրդին հոգեւոր բարոյականին ամրապնդումը՝ ուրիշ ոչ նուազ մեծարժէք վախճանի մըն ալ ուղղուած էր, քաղաքական հանգամանքներով երկփնդկուած հայութեան, յոյն և պարսիկ բաժիններուն միջեւ միաւորիչ ո յ ժ մը պիտի լինէր ան՝ ծնունդ տալով երկուքին ալ ցանկալի հայեցի զրականութեան մը:

Թէ Աստուածաշունչի հայերէն թարգմանութիւնը հայութեան համար ունեցաւ անհամեմատ կերպով բարձր կարեւորութիւն կրօնական մտքի, այսինքն բարո-

յական կեանքի եւ հայերէն լեզուի կազմութեան տեսակէտով՝ վեր կը մնայ ամէն տարակոյսէ։ Արժան է դիտել թէ այդ ձեռնարկին կատարումը ծրագրող եւ կազմակերպող երկու անհաւասարելի հոգիներուն համար այդ էր եղած արդէն Մեծագոյն Խորհուրդը։ Պէտք է ուշադիր լինել այս կէտին. անոց միտումն էր ազգին հոգեւոր կեանքը միայն։ Վստահ էին քե անկէ իսկոյն պիտի առաջ գար ազգային կեանքի վերակազմութեան արդիւնքը։ Այս էր իրենց բուն նպատակը, որուն գերազանց միջոց մը կը նկատէին Աստուածաշունչի հայերէն թարգմանութիւնը, իսկ այս վերջինին նախապայման, հայերէն Դիրքերը։» (1)

Յետոյ՝ պատմաբան Տէր Մովսէսեան կը գրէ. — «Հայերէն գրականութիւնը քրիստոնեայ Հայաստանի ընկերութեան միահամուռ պահանջն էր դարձած։ Հայոց բարձր կղերականութիւնը համոզուած էր թէ օտար լեզուով անկարելի էր գրականութիւնը զարգացնել եւ տարածել ժողովուրդին ստորին խաւերուն մէջ։

Եկեղեցին եւ արքունիքը յունարէն եւ ասորերէն կը գործածէին, եւ երբ Հայաստան երկու մասի բաժնւեցաւ, յունարէն լեզուն արգիլուեցաւ պարսից բաժնին մէջ։ Այն ատեն Արքունիքն որդեգրեց նաեւ պարսկերէնը։ Այդ լեզուները սակայն, փոքրամասնութեան մը միայն մատչելի էին, եւ բուն ժողովուրդը իր ազգային լեզուին պինդ կապուած, օտար լեզուներէն բան մը չէր հասկնար, եւ չէր ալ ուզեր սորվիլ։ Երկրին մէջ հետզհետէ տարածուող գրականութեան ծարաւը յազեցնելու համար պետութիւնը ծանր ծախքերու տակ մտած էր ղրկելով Աղեքսանդրիա, Բիւզանդիոն, Աթէնք, Անտիոք եւ Եդեսիա խումբ մը տաղանդաւոր ուսանողներ, որոնք թէ եւ զգրականութեան ճաշակը վառեցին,

բայց չյաջողեցան գրական ընդհանուր շարժում մը յառաջ բերել: » (1)

Արդ, բացորոշ է թէ՛ գրերու գիւտին մեծագոյն շարժառիթն եղած է հայոց կրօնական եւ հոգեւոր կեանքը զօրացնելու նպատակով հայացնել Աստուծոյ խօսքը: Գիրը Աստուածաշունչի թարգմանութեան միակ միջոցը պիտի ըլլար. իսկ Ս. Մատենանը՝ Քրիստոնէութեան լայնօրէն տարածման եղական ազդակը:

Սահակ-Մեսրոպ՝ մեր լուսաւորութեան վաստակաւոր մշակները, իրենց ժամանակակից հայ մտաւորականութեան հետ համախորհուրդ, ժողովուրդին մէջ Այրուքենքի անհրաժեշտութեան մասին բանախօսութիւններ սարքելով, հետաքրքրութիւն արծարծեցին: Սրտաշարժ տեսարան մը կը պարզէր զոյգ հոգեւորականներու տենդոտ գործակցութիւնը, որոնք պատշաճ ժամանակին, համօրէն ազգին ուսման եւ կրթութեան սրբազան գործին նուիրուած էին հոգեւին:

Սահակ Մեսրոպ միասնաբար պարզեցին իրենց ծրագիրը հայոց Վռամշապուհ թագաւորին: Բացատրեցին ձեռնարկին զլիաւոր նպատակը, ըսելով ի մէջ այլոց. — Տառերը ո՛չ միայն ազգապահպանման, այլ նաեւ առաւելապէս ազգամշակման լաւագոյն միջոցը պիտի ըլլան. Ս. Գրոց հայացուելովը Քրիստոնէութիւնը խորապէս պիտի արմատացնայ, գրական լեզուն պիտի ընդհանրանայ, և քաղմատոհմ հայերը իրարու շղթայելով պիտի կազմէ միածոյլ ոսկեղէն շղթան, Հայ Ազգը, հուսկ յետոյ գրականութիւնը ճոխանալով ինքնաբերաբար պիտի ծնի հայկական տոհմիկ մշակոյթը:

Այս էր Սահակ-Մեսրոպի հանապազօրեայ երկար ու լուրջ խորհրդակցութիւններուն արդիւնքը և բանախօսութիւններուն առանցքը: Հայ լեզուին հնչիւննե-

(1) Պատմ. Հայոց, Հ.Ս.Տ.-Մ. Բ. հատր էջ 154-155

ըր լման արտայայտող նշանագրերը ազգային մեծ ցա-
ւին արմատական դարմանը պիտի ըլլային:

Այո, ազգային օրհնութեանց փառաշուք պալատ-
ներու ոսկեղէն ու գործօն բանալիները պիտի ըլլային
հայկական փոքրիկ Տառերը:

Անոնք հայտն լեզուին ու կրօնքին յաւիտենական
պահապան հրեշտակները ըլլալով հանդերձ, պիտի մը-
շակէին ու զարգացնէին հայուն միտքն ու հոգին. փըր-
կութեան ուրիշ ելք չկար:

Արդ, Աստուածաշունչի հայացման միակ միջոցը
և ազգային մշակոյթի լաւագոյն ազդակը, Հայ
Տառերը գտնելու շուրջ խորհրդակցելու համար, յաջո-
ղեցան անմիջապէս արքայական հովանաւորութեան
տակ մասնաւոր ժողով մը գումարել Վաղարշապատ
մայրաքաղաքին մէջ:

ԴԼՈՒԽ Դ.

ՊԱՏՄԱԿԱՆ ՀԱՄԱԺՈՂՈՎԸ

Համաժողովներ կան, որոնք իրենց տեսակին մէջ
եզական են: Անոնք որոշ նպատակի մը շուրջ
կը գումարուին և անոնց կարեւորութիւնն ու գնահա-
տանքը իրենց հանրագումարողիւնքէն կախուած է: Հոն,
այդ հաւաքոյթին մէջն է որ կը ծնծուին և կ'որոշուին
ազգին հրատապ հարցերը:

Յիշեալ տեսակէտով Վաղարշապատի աննախըն-
թաց ժողովը արդիւնաւոր եղած է: Հետեւաբար, զայն
խորապէս գնահատելով հանդերձ կը փափաքինք ան-
դրադառնալ անոր:

Այս համաժողովին մասնաւոր խորհրդակցութեան
համար հրաւիրուած էին հեղինակաւոր անձնաւորու-
թիւններ: Հոն էին Հայոց թագաւորն ու կաթողիկոսը,
վարդապետն և ուսուցիչը ինչպէս նաեւ կղերականն
ու աշխարհականը, ժողովուրդին ընտրանին, որոնք
ազգին ճակատագիրը պիտի վճռէին:

Ժողովին Օրակարգը ամէնուն ծանօթ էր. —

Հայ տոմարի տառերու անհրաժեշտութիւնը:

Համաժողովին հրաւիրուած հետաքրքիր սրտցաւ
ներկայացուցիչները օրուան ազգային պահանջի ան-
յետաձգելիութիւնը միաձայնութեամբ հաստատեցին: Ա-
նոնք մէջտեղ դրին ինչ որ ամէնէն աւելի կարեւոր նը-

կատեցին ազգին պահպանումին եւ զարգացումին եւ անոր օրինաւոր պահանջքին արդար զոհացում մը տալու համար: Դադափարներ պարզուեցան, կարծիքներ յայտնուեցան եւ շինիչ թելադրութիւններ եղան, ազգային Տառերը գտնելու կամ ստեղծելու առաջադրութեամբ:

Հայոց կաթողիկոսն եւ առաջին մեծ ուսուցիչը արդէն երկար խորհրդակցելէ եւ եզրակացութեան յանգնելէ վերջ եկած էին ժողովին: Երկու քնալ տարբեր անկիւններէ դիտելով եւ դատելով՝ զործին լրջութեան, կարեւորութեան եւ դժուարութեան շուրջ խօսեցան: Միասնաբար շնչտեցին թէ, այս յոյժ կարեւոր ձեռնարկի յաջողութեան համար, արքայական հովանաւորութիւնը եւ նիւթական աջակցութիւնը անհրաժեշտ է:

Փարպեցիին համաձայն, ասոնք Վառձապուհ թագաւորին՝ որ հայերէն տառերու եւ քաջահմուտ քարտուղարի պակասէն եւ շիւանական զործերու առած անկատար եւ անկանոն ընթացքէն շատ կը նեղուէր, ըսին. « հետապնդէ այս ազգօգուտ գիւտը թագաւորութեանդ երջանին, այս գործի միակ յաջողութիւնը պիտի բաւէ անունդ անմահացնելու: » (1)

Իմաստուն թագաւորը զոյգ կղերականներուն ազգօգուտ թելադրութեան բարձրագոյն նպատակը ըմբռնած էր եւ ուրախութեամբ ո'չ միայն խորհրդակից եղաւ անոնց, այլ հրամայեց, որպէսզի պետական գանձէն վճարուի անոնց պէտք եղած ծախքը: Միեւնոյն ժամանակ ան յայտարարեց թէ Դանիէլ անուն ասորի Նպիսկոպոսի մը քով կը գտնուին հայ լեզուի նշանագրերը, զոր ժամանակին Միջագետքի մէջ, ուր մեկներ էր յոյն և պարսիկ կուսակալներու միջեւ պատա-

(1) Ղ. Փարպեցի, էջ 10

հած վէճերը կարգադրելու համար, երկու վեհապետներու հաւանութեամբ, իրեն յայտնած էր Եպիսկոպոսի մերժաւորներէն Հաքել անունով ասորի քահանայ մը: Սակայն ինք անփոյթ եղած էր հետապնդելու զանոնք:

Ապահովուած էր հայոց լուսամիտ թագաւորին բարոյական և նիւթական աջակցութիւնը:

Իմաստուն մտաւորականներու այս հոյակապ հոյլը յիշեալ էական գործը հետապնդելով, ազգին ներկայ անմիջական պէտքին զոհացում տալու պարտականութիւնը անայլայլ համածայնութեամբ և պաշտօնապէս Սահակ-Մեսրոպ Հայրապետներու յանձնեց: Այն օրէն սկսեալ սոյն արթուն հոգեւորականները, հաւատքի ներգործող ուժին կոթընած, հոգիով ու սրտով գործի լծուեցան:

Հայոց աշխարհի ուսումնասէր թագաւորը՝ Վրոսամշապուհ, ու դիւանագէտ կաթողիկոսը՝ Սահակ, և անդրանիկ մեծ ուսուցիչը՝ Մեսրոպ, երեքը սիրալիր համագործակցութեամբ, միախորհուրդ ու միակամ քակրսան գործել: Գիւտը գլուխ հանելու դժուարին պարտականութիւնը վստահուեցաւ գիտուն վարդապետին, որուն պաշտպան և գործակիցները պիտի ըլլային հայոց կրօնական ու քաղաքական վերոյիշեալ պետերը:

Վոսամշապուհ-Սահակ-Մեսրոպ՝ այս անձնուէր երրորդութեան սրտայոյզ համագործակցութեամբ ծուլուած եռանկիւն պրիսմակէն պիտի շողար հայ լեզուին հարազատ Այբուբանքը:

Ասոնք, կամքերու հրաշալի միութեամբ, անկարելին պիտի փորձէին. քանզի գիտակից էին սա ճշմարտութեան թէ՛ ուր որ միացեալ ու սիրալիր կամք կայ, հոն կայ նաեւ յաջողութեան ճամբան . . . :

ԳԼՈՒԽ Ե.

ՄԵՍՐՈՊԵԱՆ ՏԱՌԵՐՈՒ ԵՒ
ՆԱԽԱՄԵՍՐՈՊԵԱՆ ՆՇԱՆԱԳԻՐՆԵՐՈՒ
Պ Ա Տ Մ ՈՒ Թ Ի Ի Ն Ը

Ա

Մեսրոպ՝ հայոց անխոնջ Առաքեալը՝ բառին բովանդակ առումով, Վաղարշապատի համաժողովին արդիւնքէն գոհ չլուսալից, կրկին ունեցաւ երկար և մասնաւոր խորհրդակցութիւններ Սահակի եւ Վաղարշապուհի հետ:

Կաթողիկոսը ոգնորոգ խրախուսանքով զօտեպընդեց եւ քաջալերեց Մեսրոպը: Խաղաղասէր Վեհապետին սիրայօժար եւ անակնկալ հովանաւորութիւնը, ծրագրուած հսկայ ձեռնարկին համար, բազմապատկեց Մեսրոպի խանդավառութիւնը: Մեսրոպ՝ ապահովուած յիշեալ երկու հզօր պաշտպաններու ինքնաբուխ և առատածեղն օժանդակութեամբ, հեւ ի հեւ սկսաւ լրծուիլ աշխատանքի այդ պատուական ու պատմական գործը գլուխ հանելու համար:

Մինչ ան ժամանակակից գիտնականներու եկեղեցական եւ քաղաքական իշխանութեանց դիմումները՝ նեղով՝ հին նշանագրեր կը փնտռէ, միեւնոյն ժամանակ ժողովին որոշում եւ խնդրանքով, Վաղարշապուհ թա-

զաւորը, արքունիքի զլխաւոր պաշտօնեաներէն, օտար լեզուաց ալ հմուտ, Վահրիճ իշխանը մասնաւոր հրո-
վարտակով Միջագետք Հարէլ քահանային կը դրկէ,
որպէսզի միասին երթալով Դանիէլեան նշանագրերը
ծեռք ձգեն: Իշխանը եւ քահանան բնկերակցաբար կը
դիմեն Դանիէլ եպիսկոպոսին՝ անոր ներկայացնելով
թագաւորական հրովարտակը:

Դանիէլի մօտ կը մնան ժամանակ մը, մինչեւ որ կը
սորվին այդ անծանօթ նշանագրերուն ձեւը, ծայնը եւ
կիրառութիւնը: Այսպէս եպիսկոպոսէն կ'ստանան խըն-
դրուած նշանագրերը իրենց բացատրութիւններով: Կը
վերադառնան Վաղարշապատ եւ թագաւորին հաճու-
թեամբ կը յանձնեն զանոնք Սահակ-Մեսրոպի: Մաշ-
տոց անմիջապէս եւ եռանդով տղայոց սորվեցնել կը
սկսի նոր ծեռք բերուած Դանիէլեան նշանագիրները
կամ նոր տառերը, որոնք աջէն դէպի ձախ կը գրուէին
եւ ծայնաւորներն ալ թուով պակաս էին: Ստոյգ է թէ
Մեսրոպի երկու տարուան թափած ջանքին արդիւն-
քը զլխովին ժխտական եղած է: Քանզի յիշեալ նշա-
նագրերը ոչ միայն անբաւական եւ անզոհացուցիչ է-
ին հայերէն լեզուին բոլոր հնչիւնները արտաբերելու
համար, այլեւ անյարմար՝ ծայնաբանական դրութեան:

Այն ատեն կը համոզուին թէ այս անկատար տա-
ռերով արդիւնաւոր գործ մը պիտի չի կրնան կատա-
րել, որովհետեւ նշանագրերը կամ աթութաները լեզ-
ուի մը հնչմանց չափին և պահանջին համեմատ կը
կերտուին: Հետեւաբար Դանիէլեան նշանագիրները
հայերէն ճոխ եւ բազմածայն լեզուին համար բաւա-
րար չէին:

Լեզուի մը ծայնանիշերը՝ որոնք այդ լեզուին հըն-
չումներուն ամբողջութեան լիուլի կը ծառայեն, կը
կոչուին Աբղուբէն:

Պէտք էր ուրեմն ժողովուրդին բերանը գտնուող բազմածայն հայերէն լեզուն հնչիւններուն պահանջած տառերը յօրինել:

Մեսրոպի բազմաշխատ միտքը և ազգանուէր սիրտը միշտ այս խնդրով կ'զբաղէին:

« Այս սուրբ նպատակին եր ուր յարած կը մնար երանելին Մեսրոպ իր հոգիին բոլոր բափովն ու իր ձգտումներուն բովանդակ ուժգնութեամբ:» (1)

Ան յուսալից էր թէ դժուարութիւններու կուրծք տալով պիտի յաջողէր հայ լեզուն լրիւ արտայայտող աթութայ մը հնարել:

Ուստի իր ուշիմ աշակերտներէն քանի մը հատը հետն առած, Միջագետք կը մեկնէ, յիշեալ մարզին մէջ անծամբ ուսման կեդրոնները այցելելով՝ հմուտ և փորձառու դէմքերու դիմելու, և մատենադարանէ մատենադարան կը փազէ հայկական գրերու շուրջ իր ուսումնասիրութիւնները աւարտելու նպատակով: Հայոց թագաւորն ու կաթողիկոսը սուրբ համբոյրներով ու յաջողութեան լաւագոյն մաղթանքներով ճամբու կը դնեն Մեսրոպը իր յաջողագոյն աշակերտներով միատեղ:

Մ ե թ պատմագիրները Մեսրոպի ընկերակիցներէն միմիայն հետեւեալ չորս զխաւորներուն անունները կը յիշեն. Յովհան Եկեղեցացի, Յովսէփ Պաղնացի, Տիրայր Խորձենացի եւ Մուշէ Տարօնեցի: (2)

Ս. Մեսրոպ անվհատ հաւատքով եւ աննկուշ կամքով պտրտեցաւ քաղաքէ քաղաք, որպէսզի բարձրագոյն նպատակին իրագործման համար կարեւայ լոյս ձեռք բերել եւ ազգին լեզուին լրիւ արտայայտութեան

(1) Տիպ ու Տառ, Թեոքիկ, 1912, էջ 20

(2) Կորիւն, 19 - Փարպեցի, 15

հ ա մ ա պ ա ճ ա ս խ ա ճ ատե՛ր հնարե՛լ:

Մեսրոպ իր օգնական աշակերտներով միասին դէպի Միջագետք պարտադիր ճամբորդութեան ընթացքին, նախ գնաց Եպիփանոս Եպիսկոպոսին բացած Ս. Յովհաննու վանքը, ուր կը կարծուի թէ ինք ուսած է: Այստեղ, Դանիէլ Ասորի Եպիսկոպոսին հետ երկարօրէն տեսակցեցաւ, սակայն Դանիէլ նոր լոյս մը չի կրցաւ տալ Մեսրոպի փնտռած տառերու մասին, ինչ որ արդէն իրեն դիմող պաշտօնական յանձնախումբին հաղորդած էր ժամանակին:

Եղեսիան Գ. դարու կեսէն սկսեալ քրիստոնէական կրթութեան գլխաւոր կեդրոն դարձած էր: Մեսրոպ իմացաւ թէ Եղեսիա քաղաքին դիւանապետը, Պրդատոն՝ ճարտարամիտ գիտնական մըն է: Իր ուղեկից օգնականներու ընկերակցութեամբ Ամիդ [Տիգրանականերտ] կը հասնի եւ Ակակիոս Եպիսկոպոսէն, ինչպէս եւ ամենէն կը մեծարուի մեծապէս եւ ա ն ո Ր դրւատալից յանձնարարականովը եւ պաշտպանութեամբը Եղեսիա կը մեկնի: Երկար ու տաժանակիր ճամբորդութենէ յետոյ հոն կը հասնի, որ Հայաստանի հարաւային սահմաններուն վրայ գտնուող մշակոյթի գլխաւոր կեդրոնն էր: Կը գտնէ Պրատոն՝ հեթանոս բազմահմուտ դիւանապետը: Անոր կը բացատրէ իր հեռագնաց ուղեւորութեան միակ նպատակը:

Պրատոն Մեսրոպի պրպտումներուն կարեւորութեան թափանցելով՝ շ ա տ աշխացեալ յիշուած նպատակին իրագործման համար, բայց ցաւ ի սիրտ իր յոգնեցուցիչ ու միանգամայն յօժարակամ որոնումները ապարդիւն մնացին: Վերջապէս Պրատոն խոստովանեցաւ թէ այդ բաղձալի խնդիրին լուծման կարողութիւնը իրմէ վեր է, միեւնոյն ժամանակ իմացուց, թէ իր վարդապետը Եպիփան թերեւս կարենար այս օրհնեալ փափաքին յաջողութեան ճամբայ մը գտնել:

Պղատուն Մեսրոպին թելադրեց անծամբ դիմել իր վարդապետին:

Մեսրոպ իրեն ընդերակցող աշակերտներէն մէկ քանին Եղեսիա ասորական և յունական բարձրագոյն կրթարաններ տեղաւորեց, որպէսզի այդ լեզուներուն և դպրութեանց տիրանան:

Պղատունէն և տեղւոյն հայասէր Բաքիլաս Եպիսկոպոսն պատշաճ յանձնարարական թուղթերով և իր երկուօգնական ուղեկիցներու ընկերակցութեամբ ճամբորդութիւնը կը շարունակէ ու կը հասնի Սամոսատ կամ Շրմշատ (Արեգ քաղաք) Սամոսատ Հայաստանի արեւմտեան մասին մշակոյթի գլխաւոր կեդրոնը, կը զտնուէր Եղեսիայէն դէպի արեւմուտք՝ Եփրատ գետի աջ ափին վրայ:

«Հոռովմեական հարսուրեան ժամանակ Սամոսատ կառավարական արողանիս եղաւ բոլոր Եփրատական կողմերուն. Տիգրանակեռ, Եղեսիա եւ Պալմիրայ եւն. անոր կը հնազանդէին: Իսխանանիս քաղաքին մէջ ամփոփուած էին միւս դիւաններէն եւս կան դիւանական արձանագրութիւններ [դոկումենտներ] եւ դիւանի ծառայութեան համար կային ճարտար քարտուղարներ, որոնք ամեն ազգի գրչութեանց տեղեակ լինելու էին:»⁽¹⁾

Դժբախդաբար, երբ Մեսրոպ Սամոսատ հասաւ, Եպիսկոպոս վախճանած էր, սակայն կը զտնէ հանգուցեալին համբաւաւոր աշակերտը՝ Հոռովանոս հոռովմայեցին: Սա յունահոռովմեական հրաշալի գեղագրութեան հմուտ և ճարտար գծագրիչ - փորագրիչ էր: Անվարան կը դիմէ անոր. բայց ի զուր, ասկէ ալ դրական ու անմիջական արդիւնք մը չի կրնար ձեռք ձգել: Չկայ

(1) Ս. Մեսրոպ եւ Հայաստանի Ոսկեղարն, Վեցերթիկ, 1914 էջ 43

մեմատական կերպածեութիւններ որ ընդունեն են նոյն աղբիւրէն բղխած գիրերն, ու լոյս կը ծագեն մըտացր մէջ, երեւակայութիւնն կը գործէ նաեւ քնոյ մէջ. իւր գիւտով հիացած յափշտակուած է եւ գերմարդկային զօրութեան կը գրէ իւր արած գիւտն, աստուածային շնորհաց պարգեւ մը (Կոր. էջ 10)»։(1)

Այլ այսչափ աշխատանքէ և յոգնութենէ վերջ, մարդկային հնարագիտութենէ յուսակտուր եղած, Աստուածային աջակցութեան վրայ կը դնէ իր քաղցրակընկալութիւնը։ Կ'առօքե եւ երկինքէն օրհնութեան կ'սպասէ։ Միեւնոյն ատեն միշտ կը խորհի և անդադար կ'աշխատի։ Այո՛, երկինք կ'օգնէ անոր որ լաւագոյն նպատակ մը կը հետապնդէ, որ իր յոյսը Տէրոջը վրայ դրնելով հանդերձ՝ մեղուաջան աշխատանք կը թափէ։ Ս. Մեսրոպ Աստուծոյ վստահելով կը ծայնակցի սաղմոսերգուն։ «Դեզի կը բարձրացնեմ իմ աչքերս, ով երկինքի մէջ բնակող։ Աչքերս դէպ ի լեռներոյ պիսի վերջնեմ, ուրկէ իմ օգնութիւնս պիտի գայ։ Իմ օգնութիւնս Տէրոջմէն է, որ երկինքը եւ երկիրը ստեղծեց»։«2»

Մեսրոպ Իսրայէլ-Յակոբի նման քանի՜ քանի՜ գիշերներ Արարիչին հետ մինչեւ արշալոյս զօտեմարտելով ըսած էր Աստուծոյ. չեմ թողուր քեզ մինչեւ որ ինծի չյայտնես Աստուածաշունչի հայացման բանալիները ազգիս անմահութեան համար . . . :

Աղօթքը, ինքնին, երկինք ուղղուած լաւագոյն բաղձանք մըն է։ Մեսրոպ իր եւ ամբողջ ազգին միահամուռ բաղձանքը կը տանէր Աստուծոյ, եւ մենք կը հաւատանք թէ այսպիսի ջերմեռանդ աղօթքը ինչ մեծ օրհնութիւններ կը բերէ, ինչ մեծամեծ գիւտեր կը հնարէ

(1) Ս. Մեսրոպ եւ Հայաստանի Ոսկեդարը, էջ 43-44

(2) Սաղմոս ՃԻԳ. 1, ՃԻԱ. 1

եւ ինչ փառաւոր հրաշքներ կը գործէ։ Աղօթքը հոգւոյն մնայուն դիրքը, կրօնքի էութիւնը, հոգին է, որով մարդ կային սիրտն ու հոգին Աստուծոյ առջեւ բացուելով՝ կեանքի ընկերակցութեան ընթացքին զաղափարական գործակցութիւն կը սորվի։ Մարդ Աստուծոյ պատկերովը, այսինքն Անոր նկարագրին զիծերովը ստեղծուած է. արարչագործութեան որպէս Գլուխ Գործոցը Արարիչին հետ յարաբերելի էակ մըն է։ Ահա այս յարաբերութիւնը կը մշակենք աղօթքով, որ մենախօսութիւն մը չէ, այլ՝ զրուցատրութիւն մը։

Աղօթքը հոգիին սնունդն է, մարդուն էութեան Աստուծոյ յափշտակուիլը և սրտին Անով լեցուիլն է, Անով ապրիլն է։ Աղօթքը Աստուծոյ յայտնուած փափաք մըն է, որուն իրագործումը կախուած է աղօթողին անկեղծութենէն և ջերմնաանդութենէն։ Այդ ժամանակ աստուածային խորհուրդներ և բազում զգացումներ ենթակային հոգին կը զրաւեն և զայն նորանոր տեսիլքներու կ'առաջնորդեն։ Աստուած աղօթողին կը հպի, կը խօսի և մտքին մէջ պէտք եղած անհորատեշտ խորհուրդները կը դնէ և աջակցելով գերմարդկային գործեր կատարելու կ'առաջնորդէ։

Մեսրոպի աղօթքը վերացական չէր, այլ՝ գործնական, որուն մէջ գիտակցութիւն, մտածում և խորհուրդ կար։ Արդարեւ շատոնց անոր հոգւոյն խորը ճշմարիտ և անկեղծ աղօթքի փափաքը սերմանուած և հուսկ ուրեմն ծաղկած էր պտղաւորելու համար։ Անցեալի այդ մշակուած խոկումներու արդիւնքն ըլլալով Մեսրոպ հրաժարած էր Արքունիքի քաղաքական բարձր պաշտօնէութենէն։

Մեսրոպը քաջալերելով առաջնորդող իմացականութեան ներքին տեսողութիւնը և խղճմտանքի մաքուր ծայնը մխրճեցին զինք Սամուսատի միջազգային մատենադարանին մէջ։ Հո'ն, այդ հնամենի բազմալե-

զու մատնաններուն մէջ խորասուզուած՝ ամիսներ բոլորեց, նզնելով տրնելով, և այդ արժէքաւոր գրութիւններուն վրայ հոգի մաշեցնելով: Եղեսիոյ բարձր-րազոյն վարժարանին մատնադարանին մէջ ուսումնասիրութեան համար օրեր անցուցած էր: Այդ ուշադիր, մանրակրկիտ պրպտումները՝ կատարուած լուսաւորութեան ծանօթ կեդրոններուն մէջ, ապարդիւն չմնացին: Մեսրոպ որքան մտքի պեղումներ կատարեց, նոյնքան խորացան զանազան լեզուներու աթու-թաններուն ծեւերը և տպաւորուեցան անոր միտքին վրայ: Իր միտքի ակօսներուն մէջ ցանուած էին օտար նշանագրերու բազմազան ծեւերը, որոպ անխուսափելի պիտի ըլլար հունձքը. քիչ մը համբերել պէտք էր, որ պէսզի Հայկական հողին վրայ ծլէին, ծաղկէին և պտղաւորէին անոնք: Մեսրոպի աղօթքին պատասխանը պայծառ արշալոյսի նման պիտի ծագէր եւ ազգին հոգեւոր խաւարը փառատելով, կենսանորոգ դարմանը պիտի հանդիսանար:

Ժամանակակից հայ պատմագիրներէն Կորիւն և Խորենացի, որոնք ամենէն վաւերական աղբիւրներն են տառերու զիւտին, գրեթէ միեւնոյն կերպով կը պատմեն թէ՛ Մեսրոպ օր մը, յանկարծ մտային յափշտակութեան մը մէջ կը տեսնէ քար մը, որուն վրայ աներեւոյթ թաթ մը նշանագրեր կը պատկերացնէ, որոնց ծեւերը միեւնոյն ատեն կը կաղապարուին իր մտքին վրայ:

Մաշտոց իսկոյն կ'արթննայ: Տեսիլքին աստուածային ըլլալուն կը հաւատայ: Գիրերուն ծեւերը միտքը կը պահէ: Անմիջապէս կ'երթայ համբաւաւոր գծագրերի Հոռւփանոսին, որպէսզի վայելուչ եւ զեղեցիկ ծեւեր տայ անոնց: Անոր կը պատմէ տեսիլքը իր մանրամասնութեամբ: Հոռւփանոս իր հմտութեամբ եւ նարտար գրիչով վայելուչ ծեւեր կուտայ նորագիւտ

Հայ Տառերուն:

« Փարպեցիքն զանց կ'ընէ Մեսրոպի շրջագայութիւնն ու աստուածային տեսիլը: Ոմանք Փարպեցիքի վրայ հիմնուելով, բոլորովին կ'ուզեն հերքել այդ վերջին եղելութեանց ասուգութիւնը, մինչ Կորիւն. որ Փարպեցիքին ալ աղբիւրն է (Փար. 13), քե' շրջագայութիւնները կը պատկերէ քե' ԱՄԵՆԱՇՆՈՐՀՈՂԻՆ ԱՍՏՈՒԾՈՅ ՍԻՄԱՆՉԵԼԻ ՍՈՒՐԲ ԱԶԻՆ կ'ակնարկէ:» (1)

Մեսրոպի սիրտին վսեմագոյն բաղձանքը եւ կեանքին մեծագոյն երազը իրագործուած էր. ան գտած էր տոհմային այն մոգական բանալիները որոնցմով իր միտքը տանջող ազգային բարդ խնդիրներու գոց դռները պիտի կրնար բանալ: Դիտակից էր արդէն, թէ հայ տառերը ազգային օրհնութիւն մը պիտի ըլլային: Այժմ յաջողութեամբ պսակուած են իր անխոնջ ջանքերը հայ գիրերուն անթերի կազմաւորումով:

Դարաւոր պակաս մը, անհրաժեշտութիւն մը կը լեցուէր: Հայր իր սեփական Այբուբենքով պիտի գրէր ու կարդար, Ս. Գիրքը թարգմանել եւ ազգային մըշակոյթ ստեղծել կարելի պիտի ըլլար:

Մեսրոպ' իր աշակերտներուն հետ, ուրախութեամբ զեղուն, անխոնջ աշխատութեան շօշափելի եւ անզին պտուղը, Հայ Տառերն առած կը վերադառնայ Վաղարշապատ մայրաքաղաքը: Անոնք անսահման հրճուանքով եւ փութկոտ քայլերով կ'արտորային հայրենիք հասնիլ: Վերադարձին կրկին կը հանդիպին Եղեսիոյ մեծանուն, հայասէր Եպիսկոպոս Բաբելասին: Տեղեկութիւններ կուտան թէ' անոր եւ թէ' հոն մնացող աշակերտներուն իրենց յաջողութեան շուրջ և կը ցուցնեն տառերը ըսելով, ասոնց շնորհիւ միայն կարելի պիտի ըլլայ Ս. Գրոց հայերէն թարգմանութիւնը Վաս-

(1) Ազգապատում, էջ 274

տակաւոր Եպիսկոպոսը Ս. Գրոց «Պէշիթտօ» կոչուած թարգմանութիւնը ասորերէնով արդէն կատարած էր: Մեսրոպի հաղորդած տեղեկութիւններով եւ ի մասնաւորի Աստուածաշունչի թարգմանութեան լուրով կը հրճուէր Րաբելասի բովանդակ հոգին: Ասորի Եպիսկոպոսը այս մեծարժէք զիւտը զնահատելով՝ սրտագին շնորհաւորանքէ եւ իր թարգմանած Ս. Գիրքէն ընտիր օրինակ մըն ալ Մեսրոպի նուիրելէ յետոյ, ճամբայ դրաւ զանոնք, որպէսզի օր առաջ Հայ պետութիւնն ու ժողովուրդը ամբողջովին մասնակից ընեն իրենց անխառն խնդակցութեան:

Մեսրոպի աստուածապարգև տառերով հայրենիք հասնելու լուրը եռուզեռ մը ստեղծեց: Ծնծութեան մէջ է մասնաւորապէս Վաղարշապատի և ընդհանրապէս Հայաստանի բովանդակ ընակչութիւնը. անհուն է անոնց ցնծութիւնը, որովհետեւ նաւաբեկեալ Ազգին փրկութեան լաստը գտնուած էր:

Երէկ յաջողութեան մաղթանքներով Մեսրոպը ճամբու դնող ղէմքերը, այսօր անոր հնարած տառերը տեսնելու և ընդունելու համար կը դիմաւորէին զինք:

Թագաւոր, Հայրապետ, նախարարներ, իշխանազունք և ամբողջ ժողովուրդը մեծաշուք հանդէսով դիմաւորեցին Մեսրոպը Վաղարշապատի մօտ, Ռահ գետի ափին վրայ, ուր միտքի յաղթանակը տօնելու կը պատրաստուէին: Սրտի անհուն հրճուանքով Մեսրոպի օրհնեալ ձեռքերէն պիտի ընդունէին գերբնական ճիգերով գտնուած հայ ճառերը:

Ծնծատօն մը եղաւ այդ բարեբաստիկ օրը հայութեան համար: Ժողովուրդը իր պատրաստած դափնեպըսակը դրաւ անմահացող Մեսրոպի լուսապսակ զխին: Կանաչազարդ յաղթական կամարներու տակէն անցաւ Մեսրոպ իր ուղեկից օգնականներու ընկերակցութեամբ, մինչ մայրաքաղաքի ծովածաւալ բազմու-

մութիւնը ցնծագին ու խելայեղ կը ծափահարէր և անպատմելի ոգեւորութեամբ կ'ուխտէր ձեռնարկել հայ միտքին ու հոգիին լուսաւորութեան անյեշաձգելի գործին: Փրկուած էր Հայը և նոր թափով վեր պիտի սըլանար, ազատ թռիչք պիտի կատարէր, մտքի մարզին մէջ, բարձրերը սաւառնող արծիւներու նման: Հայը տէր պիտի դառնար իր անձին և ազգին: Զարգացած միտքերու երկունքէն ծնած էր Այբուբենը: ազգին հոգեհատորն էր ան, որուն ծննդեան խանդավառ ցընծատօնին առթիւ արտասանեց իր գոյութեան ուխտը:

Այս կերպով դար մը առաջ Գրիգոր Պարթեւի սփռած կրօնքի լոյսին կը միանար մտքի լոյսը: «Կրօնքի և գիտութեան յաղթանակին հանդէսն է որ տեղի կ'ունենայ Հայաստան աշխարհի, Այրարատեան գաւառին մէջ: Ծեր Մասիսն երիտասարդ լերանց հետ կը ցնծայ այսօր թագաւորի և Հայրապետի, նախարարակոյտ ամբոխին և բոլոր ժողովրդեան թափօրին առաջ: Երասխ ուռելով և փրփրալով՝ խոխոջածայն կ'ընթանայ սաղմոսերգութեան մրմունջներով: Բնութիւնն եւս կը մասնակցի նուագաց քաղցրածայն հընչմանց, ժողովուրդի հրճուագին ծափերուն, երբ անմահ Սահակ և Մեսրոպ իրարու ցանկալի ողջոյնը կուտան. այդ վայրկեանէն կը սկսի Հայաստանի համար նոր շրջան, որով երանելի եւ ցանկալի աշխարհըս Հայոց անպայման սքանչելի լինէր»: [Կոր. էջ 11-12] (1)

Մեսրոպ անսահման երջանկութեան գազաթնակէտին հասած՝ այս պահուս իր փառքին զենիթին վրայ կը գտնուէր: Ազգապահպանման երկնապարգեւ մանուկ փրկիչները խանձարուրի մէջ փաթթուած ամենէն ապահով և ամենէն յարմար տէրերուն յանձնեց: Անոնք ազգին և եկեղեցիին գիտակից պետերն էին: Սահակ

կաթողիկոս եւ Վռամշապուհ թագաւորը միասնաբար ստանձնեցին ազգային այդ մեծ աւանդը, ոչ միայն պահելու, այլեւ զայն օգտագործելու պատասխանատուութիւնով. . . :

Գարնանային հոգեպարար օդին ընդմէջէն հսկայ, զարմանազան բազմութեան հրճուալի մեղեդիներու թրթռուն ալիքները մինչեւ ալեհեր Մասիսները կ'երկարէին, որոնք իրենց ծիւնաթոյր, երկնապսակ գլուխները դարձուցին այդ ազգային հանդիսաւոր ցնծատօնին և իրենց վեհաշուք կերպարանքով, ժպտադէմ այսպէս արծազանգեցին.

ՄԵՆՔ ԶԵՐ ԱՅՍՕՐՈՒԱՆ ԱԶԳԱՅԻՆ ՎՍԵՄԱԳՈՅՆ ՈՒԽՏԻՆ ՄՇՏՆՋԵՆԱԿԱՆ ՎԿԱՆԵՐԸ ՊԻՏԻ ԸԼԼԱՆՔ. ԹՈՂ ԶԵՐ ԱԶԳԱՅԻՆ ՈՒՐԱԽՈՒԹԻՒՆԸ, ՍԷՐԸ ԵՒ ՄԻՈՒԹԻՒՆԸ ՅԱՒՏԵԱՆ ՏԵԻԷ ՈՒ ԴՈՒՔ ԼՈՒՍԱՌՐՈՒԹԵԱՆ ԴՈՐԾՈՎ ՎԵՐԱՅՆԷՔ ՀՈԳԻՆԵՐԸ ԵՒ ԱԶԳԱՅԻՆ ՆՈՐ ՄՇԱԿԹՈՎ ԶԱՐԳԱՅՆԷՔ ՄԻՏՔԵՐԸ . . . : ԼԱՒԱԳՈՅՆ ՅԱԶՈՂՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ԵՒ ԶԵՐՄԱԳՈՅՆ ՄԱՂԹԱՆՔՆԵՐ . . . :

«Մեսրոպ չէր կրնար վերջնական հեղինակութեամբ որոշում տալ, ան իւր շրջագայութեանց մէջ ձեռք ձեռքած յաջողութիւնները և ստացած խորհուրդները ամէնքն ալ բերաւ և Սահակի գերագոյն դատաստանին ենթարկեց, եւ անոր ցուցուցած ուղղութիւններով եւ ռուսաց կատարելագործութիւններովն է, որ հայերէն այբուբենը իւր վերջնականութիւնն ու կարգը, ձեւն ու հեզնան ստացաւ եւ գերագոյն հեղինակութեամբ հաստատուեցաւ.» (1)

Սահակ Կաթողիկոս, այս առթիւ, իր սուրբ եւ օրհնաբաշխ ձեռքերովը եւ նրբադատ մտքովը մեծ դեր

(1) Ազգապատում, էջ 276

խաղաց: Երկար խորհրդակցութիւններէ եւ խոկումներէ վերջ նոր գիրերուն կարգաւորութիւն եւ հեղինային ուղղածայնութիւն տուաւ, որոնք եղան մեր զբօրականութեան ո՛չ միայն խարիսխը, մատենագրութեան հիմունքը, այլ նաեւ մշտատեւ զարգացման ու բարգաւաճման աննման միջոցը:

Մեսրոպ եւ Սահակ, մին հնարող, ճարտար ծեւեր տուող, միւսն ալ՝ անոնց ծայն ու հեզ տուող, այլ խօսքով, մին մարմին եւ միւսն հոգի տուող, որով երկուքն ալ ամբողջ Ազգին աղաղակող երախտագիտութեան արժանաւոր անծնաւորութիւններ դարձած են իսկապէս:

Այսպէս Մեսրոպ և Սահակ հարկին պահանջէն մղուած՝ ունեցան հանրօգուտ գործակցութիւն մը այս կարեւոր գործին մէջ, որուն արդիւնքը եղաւ Հայ Ազգին գրեւոր գիւթին իրականութիւնը:

« Սահակ եւ Մեսրոպ գիտակից եւ կամաւոր գործիքներ եղան ազգային այս զգացումին եւ աստուածային կամքին, զորս իրագործեցին մտաւոր ու հոգեկան մեծ արժէքներով: Որքան ատեն որ ապրի հայը իբրեւ ազգ ու եկեղեցի, որքան ատեն որ Աստուածային Մատենանր մնայ ամենէն կենդանի խորհրդատուն մեր հոգիներուն, պիտի ապրին Ոսկեդարու հայկական շարժումին այս լուսապսակ առաքեալները: Ու ապագայ սերունդները մեզի պէս միահամուռ ու խանդավառ, երկիւղածօրէն ծունկի պիտի գան միշտ անոնց անուններուն առջեւ:» (1)

Ջերմեռանդ աղօթքի, վսեմագոյն գաղափարի եւ յարատեւ աշխատանքի այս սիպար հոգեւորականները, իրենց հոգեւունք գործակիցներով, այնպիսի մեծ

(1) Սիւն, 1932 թ. 248,

ծնունարկ մը գլուխ հանեցին որ յաւէտ արժանի են
համազգային անկեղծ եւ ինքնաբոլիս երախտագիտու-
թեան:

Փա՛ռք անոնց սրանչելի յաջողութեան եւ հրա-
շագործ ստեղծագործութեան:

Բ

Արդեօք մեր Այբուբենի 36 տառերը կը վերաբերին Մեսրոպի գիւտին: Անոր գիւտէն առաջ մեր ազգը մասնաւոր նշանագրեր ունեցած է: Մեսրոպ հնարեց թէ կատարելագործեց, ո՞ր աղբիւրներէն ծագում առած են հայ գիրերը: Ի՞նչ էին Դանիէլեան կոչուած նշանագրերը, եւ ե՞րբ գործածուած:

Նմանօրինակ բազմազան հարցումներով արդէն պարապած են ու կը պարապին դեռ հայ եւ օտար բանասէրներ:

Բազմաթիւ իրար խաչածեւող տեսութիւններ յայտնուած են այս մասին: Անոնցմէ իւրաքանչիւրին անջատ անջատ անդրադառնալ, հերքել կամ հաստատել, թէ՛ երկար ժամանակի եւ թէ՛ լուրջ ուսումնասիրութեան կը կարօտի, մանաւանդ բանասիրական ու մասնագիտական գործ ըլլալով, մեր նիւթէն ալ հեռու է:

Հետաքրքիր ընթերցողներ, յուսալից ենք թէ, յառաջիկային պիտի ջանան մանրամասնօրէն ուսումնասիրել զանոնք:

Միայն թէ առողջ զաղափար մը կազմելու համար կ'արժէ որ անոնցմէ մէկ քանին յիշենք:

Ըստ Գ. Օզանեանի. « Կարգ մը վստահելի բանասէրներ կ'ընդունին թէ՛ հայերը Մեսրոպէ առաջ զիր ունեցած են:

Մեր հին մատենագիրներն ալ ականարկութիւններ ունին այդ մասին: » (1)

« Վարդան պատմիչ կը գրէ թէ՛ Հիները հայերէն զիր ունէին, վասնզի Լեւոնի օրով Կիլիկիոյ մէջ դրամ մը գտնուեցաւ, որուն վրայ հայերէն գրերով Հայկազանց կռապաշտ թագաւորներու անունը գրուած էր: Այս վկայութիւնը թէեւ դեղեւուն: Բայց միշտ նեցուկ մը կը թուի ըլլալ Փիլոսոֆրատն, որ Ապողոնիոս Տիանացոյն վարքին մէջ կը գրէ. «Արշակ թագաւորին ժամանակ ինձ մը գտնուեցաւ, վիզէն ոսկի մանեակ մը կախուած՝ որուն վրայ հայերէն նշանագիրներով գրուած էր. Արշակ թագաւոր՝ Դիոնիսեայ»: Ասով ճշմարտութեան նշոյլ մ'արձակուած կ'ըլլայ մեր զրոց գիւտի մասին խօսողներու վրայ, որոնցմէ Փարպեցին գիտէ թէ Մեսրոպ ուրիշ բան չէ ըրած՝ բայց եթէ կատարելագործել հին ատենէն գրուած տառերը՝ զորս ոչ որ փոյթ ունեցեր էր գործածելու: Եւ քանի որ որոշ կը յիշատակուի թէ Հացեկացիէն առաջ հայերէն գիրեր կային, քնականաբար հայերէն գրականութեան մը համար հնարուած էին, ինչ որ ըլլորովին կը լուսաւորէ զրոց գիւտի ականատես պատմիչին՝ Կորիւնի այն խօսքը թէ՛ « նշանագիրները՝ որ ուրիշ մատենագրութեան մը մէջ թաղուած էին, յարութեան հանդիպեցան »:

Արդի հայ բանասէր Խ. Ս. Գուրեան « Հայ Դիրք եւ Լեզուն Մինչեւ Մեսրոպ » խորագրով իր յօդուածաշարքին մէջ կ'ըսէ. —

«Ըստ Վարդան պատմիչի, /Պատմ. Հայ Դպրութեան, Գարեգի Վրդ. Զարպիսեանեան, Հասոյ Ա. էջ 44/ Կի-

(1) Պատմ. Հայ Լեզուի եւ Բանահիւսութեան, էջ 141

լիկիոյ Լեւոն Ա. Թագաւորին օրով գտնուած են դժ-
բամներ հայկական գիրերով, Վ. Լանկլուա որչափ ալ
տարակուսելի կը նկատէ այս վկայութիւնը, սակայն
կ'ընդունի թէ հիմա ալ կան դրամներ փիւնիկեան բա-
ղաձայն տառերով, որոնք կը նմանին հայկականին և
ասոնք կը վերաբերին աւելի Աքեմենեան Թագաւորաց
հպատակութեան տակ գտնուող սատրապներու եւ յե-
տոյ Պարթեւ Արշակունիներու: Հայաստանն ալ ար-
դարեւ Աքեմենեաններու գերիշխանութեան տակ սատ-
րապութիւն մ'էր Քսենսփոնի օրով եւ Հայ Արշա-
կունիք զարմիկներն էին Պարթեւ Արշակունիներու
կորսուած դպրութիւն մ'ունինք զօղուած մեր պատ-
մական շրջանին հետ, ան կը սկսի Երուանդունի հա-
րըստութեան շրջանէն եւ կը հասնի մինչեւ Լուսաւո-
րի: Այս օրջանը իսկական ճառերու օրջանն է. Ար-
մէններ, որոնք արեւմուտքէն եկան եւ ողողեցին Խալ-
դեաններու աշխարհը, չի գործածեցին երբեք արա-
մէական սեպագիրները, որոնք Նինուէի անկումով Քը-
րիստոսէ վեց դարեր առաջ արդէն դարձեր էին ժամա-
նակավրէպ:

Օտար գիտնականք որոնց կարգին Վինդիշման և
Պետըրս կրնան խորհիլ թէ Մեսրոպէ առաջ հայեր ի-
րենց սեփական գիրը չունէին, կը գտնենք հայ բանա-
սէրներ ալ, ինչպէս Չամչեան, որոնք կը բաժնեն այս
տեսութիւնը: Ըստ Մ. Գարազաշեանի այսպիսի կար-
ծիք ուղիղ չէ, քանզի նկատելով վիպասանաց երգե-
րուն մէջ կիրարկուած լեզուն անհնար է խորհիլ թէ լե-
զու մը կարենար առանց սեփական գիրի եւ դպրու-
թեան այնքան զարգանալ եւ մօտենալ Ոսկեդարու
Թարգմանիչներու լեզուին: Այս մակաբերութենէն զատ
(քննական պատմ. մասն դ. էջ 39), Գարազաշեան վը-
կայութեանը կը դիմէ Փարպեցւոյն, որ մեղադրելէ յե-
յետոյ Հայ Եկեղեցւոյ մէջ ասորերէն լեզուով պաշտա-

մունք կատարելու սովորութիւնը, դիտել կուտայ թէ «Դո՛ւն նշանագիրք հայերէն լեզուոյս, որով հնաւոր է ինքեան ծայնիւ և ոչ մուրացածոյ բարբառով շա հիւ զոգիս արանց եւ կանանց առհասարակ»: . . . եւ խորենացին նոյն գիրերու համար կը գործածէ «ի վաղընջուց գտեալ» բացատրութիւնը:» (1)

Հմուտ գիտնական Ֆիլոսթրատիս կը հաւաստէ թէ «Հայերը երկրորդ դարուն [Ք. Ն.] ունէին իրենց սեփական տառերը, թէպէտեւ անոնցմէ ոչ մի հետք մընացած է: Հաւանական է որ Մեսրոպ զանոնք յունական գրութեամբ դասաւորելով բազմացուցած ըլլայ:»

Կը կարծուի թէ Հայաստան ունեցած է (Ն. Ք.) ութերորդ դարուն իր գիրը, որը գործածուած է մինչեւ մակեդոնական տիրապետութիւն: Սակայն ասոնք հասարակութեան անմատչելի ըլլալով մոռցուած են, և երկար ժամանակ քրմական դասուն գործածած նշանագիրները ըլլալ կը վարծուին:

Փարպեցին և Խորենացին սա գաղափարին կը համածայնին, «կարգեալ ըստ ծեւոյ օրինակի Յունականին զվաղնջուց գտեալ նշանագիր տառից:» (2) Ասոնք Մեսրոպի ազգային այբուբեն մը հնարելու նպատակով Յունաստան ըրած մասնաւոր ճամբորդութիւնն ալ կը յիշեն:

Վերջապէս՝ ճշդագոյն հետազօտութիւններ կ'ապացուցանեն թէ Հայերը Մեսրոպէն առաջ սեփական Այբուբեն մը չունէին: Շատ հաւանական է Փիւնիկեանէն առնուած այբուբեն մը կար: Սակայն անկատար ըլլալով՝ հայերէն լեզուին պահանջը չէր կրնար գոհացընել, հետեւաբար գործածութենէ դադրած եւ Դանիէլ Նպիսկոպոսի քով մնացած էր:

(1) Հայաստանի Կոչնակ, 1930, էջ 811-812

(2) Բրիտանական Համայնագիտարան, Ք. սպագր. Բ. հատր, էջ 549 — Խոր. Գ. ՄԲ

Փարպեցին կը հաւատէ թէ „Դանիէլ Ասորին կը պատկանէր վերին հայոց վարժարաններուն, հետեւապէս այդ նշանագրերը նորագիւտ կամ Դանիելի հնարած կամ յարմարացուցած տառերը չէին կրնար ըլլալ“.

Կորիւն՝ Դանիէլեան նշանագրերուն մասին այսպէս գրած է. — „Յայնժամ պատմէր նոցա արքայն Վըռամշապուհ՝ վասն առն ուրումն ասորւոյ եպիսկոպոսի ազնուականի Դանիէլ անուն կոչեցելոյ, որոյ անկարծ ունէր նշանագիրս աւփարեւտաց հայերէն լեզուին“ : (1)

Դանիէլեան նշանագրերու ծագումին և թուոյն շուրջ բանասէրներու գաղափարները կը տարբերին:

Դժբախտաբար պատմութիւնն ալ որոշ բան մը չըսեր:

Ոմանք կը պնդեն, թէ անոնք Յունատիպ են, իսկ ուրիշներ՝ Ասորատիպ ըլլալը կը շեշտեն: Ենթադրողներ ալ կան թէ, անոնց ծագումը հայկական կ'ա'մ գենտա-պարսկական է:

« ԽՆՆՆ կը ներկայացնեն դանիւլեան գրերը: Մինչեւ վերջին ժամանակներս ընդունուած էր գիտութեան մէջ, որ այն այբուբենը, որով հասած է մեզ Իրանի սրբազան գիրքը՝ Աւեստան, մշակուած է Քրիստոսի Զ. դարում: Ներկայումս մասնագէտները եկեր են այն եզրակացութեան, որ Աւեստայի գրերը աւելի հին են, եւ յօրինուած Շապուհ Երկայնակեացի օրով Դ. դարու կեսերին: Աւեստայի այբուբենը շատ հոխ է հընչիւններով եւ համապատասխան գիրերով: Նա կ'ամփոփէ գրերէ բոլոր մեր տառերը բաց ի երեք գրից, որ են - ծ - ծ - ց : Հետեւապէս նոր գիւտի պէտք չկար, երբ հաւելան ազգերը ցանկանային ազգային գիր ունե-

Բաւական էր ընդօրինակել Աւեսայի գրերը: Արդա-
րեւ հայ գրերը կրում են Աւեսայի այբուբենի զգալի
ազդեցութիւնը: Աւեսայի այբուբենը մշակուած է
պահլաւիկ գրերից: Այս գրերը բոլով ֆիշ էին եւ մի-
եւնոյն տառը քանի մը հնչիւն ունէր: Գրութեան ձեւն
ալ շատ բարդ էր, խառն ասորականի: Դանիէլի մօտ
գտնուած գրերը կարող էին ըլլալ կամ պահլաւիկ գրե-
րը եւ կամ նորաժաւ Աւեսական տառերը: Մասնոցի
ջանքը ուրիշ բան չէր քան հայացնել *o s a r* տառերը,
ազգային տառաւ տալ: Հռութեամբ, որպէս քաջ դը-
պիր, յանձն է տառեր այդ *գ ո Ր ծ ր* եւ ձեւակերպել է
հայ տառերը ըստ կաղապարի Աւեսայի այբուբենի»,
կը գրէ հայկաբան Ադոնց: (1)

Շատ հաւանական է, թէ Դանիէլեան նշանագրերը
հեթանոսական շրջանի տառերն էին, որոնք Քրիստո-
նէութեան տարածուելէն վերջ, հայերէնի համար թե-
րի և անկիրարկելի ըլլալուն պատճառաւ լքուած էին:

Որով « Դ ա ն ի է լ եպիսկոպոս կը թուի Մեսրոպի
ընտելած նշանագրերուն աւանդապահը ըլլալ և ո՛չ թէ
յօրինիչը: Արդէն Քրիստոնէութենէն վերջ հայոց և ա-
սորիներու յարաբերութիւնը այնչափ սերտ էր, որ եր-
բեք զարմանալի չկարծուիր որ հայերէն գրերը ասորիի
մը քով կը գտնուէին, մանաւանդ զիտեական անձնա-
ւորութեան մը քով, որպիսին էր Դանիէլ:» (2)

Նաեւ քաջայայտ է Փարպեցիի գրածն ալ որ կուգայ
հաստատելու թէ հայերէն նշանագիրք կային Դանի-
էլի մօտ [Ղազար՝ էջ 38]: Եւ ասոնք ուրիշ բան չէին,
եթէ ոչ Ադոնեաց և Մովսէս վարժարաններուն մէջ եպի-
փանի կիրարկած տառերը, այլ խօսքով, անոնք ո՛չ

(1) Հայ Մշակոյթի Օր, 1932, էջ 39-40

(2) Պատմ. Հայ Լեզուի եւ Բանահիւսութեան, էջ 142

նորագիւտ էին և ո՛չ ալ Դանիէլի գիւտը:» (1)

« Դանիէլեան գիրերու գոյութիւնը և յատկանիշները բացայայտ է թէ անժանօթ էին Սահակայ եւ Մեսրոպայ, քանզի անոնք Վաւաշապուհ թագաւորէն միայն իմացան այս գիրերու մասին . . . : Դանիէլին քով պահ դրուած գիրերը իր ստեղծագործութիւնը չէին, քանզի իր մասին մօտաւոր եւ ժամանակակից պատմագիրներու . . . կողմէն ակնարկութիւն մը չիկայ թէ յիշեալ եպիսկոպոսը Ս. Գրոց հայերէն թարմանութեան համար հետաքրքրութիւն մը ունեցած ըլլայ և առ այդ հայատիպ գիրերու պէտքը զգացած ըլլալով զանոնք հնարած եւ յարմարցուցած ըլլայ: Դանիէլ եպիսկոպոս կը յիշուի միայն որպէս աւանդապահ: Դանիէլեան նշանագիրներ չկին կրնար հայ հերանոսութեան օրջանի կամ մեհենականութեան գիրերը ըլլալ . . . քանզի Դանիէլեան գիրերը փորձուեցան եւ անյարմար գտնուեցան հնչոյթի տեսակէտէ, մինչ մեհենական գիրերով՝ առանց ծայնաւորներու թէեւ, կարելի եղած էր պահել արձանագրութիւններ . . . շարադրել վէպեր և երգեր . . . : Ամենայն հաւանականութեամբ, Դանիէլի քով պահ դրուած գիրերը Ասորի վանականութեան փորձերն էին . . . : Բայց ասորականին յատուկ նշանագիրներն ալ չէին: Ասոնք, ըստ Լէօյի, ասորականէն փոխ առնուած և հայկական հնչոյթներու յարմարցուած էին առանց ծայնաւորի և ըստ սեմական վարժութեան աջէն դէպի ձախ շարադրուած: Դանիէլեան տառերը այսպէս ասորի վանականութեան փորձերը ըլլալով Հայոց մէջ անոնց ծագումը հազիւ կրնար հասնիլ մինչեւ Լուսաւորիչ և հետեւաբար չէին կրնար ունենալ հնութիւն մը արժանի կոչուելու « ի վաղնջուց գտեալ »:

Դարագաշեան կը հետեւցնէ թէ Մեսրոպ ի ձեռին

(1) Ս. Մեսրոպ եւ Հայաստանի Ոսկեդարը, էջ 41

ունէր «հին հայերէն անշունչ այբուրեն մը բաղաձայններէ միայն կազմուած, ոչ անծանօթ սակաւ գրագիտաց, որուն Մեսրոպ շունչ եւ կենդանութիւն տուաւ մուծանելով յունաց ծայնաւորներն»:

Ի՞նչ էին այս բաղաձայներ. մեր պատասխանն է՝ հին մեհենակաճ ճառեր, որոյ միայն կարելի է հիմա բացատրել պարագան թէ ի՛նչպէս հայերէն լեզուն Մեսրոպէ առաջ հասած էր այերան կատարելութեան:» (1)

Խորհողներ եղած են թէ, այս նշանագրերը հնարւած են Քրիստոսի Բ. դարէն աւելի առաջ, իսկ Լուսաւորչի ժամանակ, Դ. դարուն ռնչացուած են:

Վերլուծելով Մեսրոպի կատարած մեծ գործը, փորով. Մարկուարտ կը նկատէ թէ Դանիէլեան տառերը հետեւելով ընդհանուր սեմական սիւտեմին՝ աջէն դէպի ծախ կը գրուէին և ծայնաւորներ չունէին: Մեսրոպ փոխեց տառերու ձեւը, դարձնելով ծախէն դէպ աջ գրուող, դասաւորեց տառերը յունական այբուրենի կարգով, հնարեց ծայնաւոր տառեր, կազմեց երկբարբառներ եւ առհասարակ վաշելուչ ձեւ մը տուաւ իր ստեղծագործութեան:

Դալով անոնց թիւին, ոմանք 17, ոմանք՝ 21էն 24, իսկ ուրիշներ 29 բլլալ կը կարծեն: Ծղազոյնը կը նրկատեն 22 թիւը. համապատասխան ընելու համար զայն սեմական վաղեմի այբուրենի թուոյն, որմէ ծագած կը սեպեն հայ գիրերն ալ:

«Ի՞նչ էին այս քսաներկու գիրերը. — ըստ ոմանց պահլաւ, ըստ այլոց ասորի: Սակայն մեր պատասխանը այն է թէ այս տառերը հայ մեհենականութեան հին նշանագիրներն էին, սղագրական ձեւեր, առանց ծայնաւորի, կրելով առաւելապէս նմանութիւնը փիւնիկեան ալփաբէտին, որուն վրայ արդէն կերպաւորուած

(1) Հայաստանի Կոչնակ, 1930, էջ 811-812

են ասորական և յունական, պահլավական և արամեական ալփաբէտները: Այս տեսութիւնը կը բաժնէ նաեւ Կովկասահայ բանասէրներէն Իսահակ Յարութիւնեան », կը գրէ Գուրեան: (1)

Աւելին կայ. խորհողներ պակաս չեն՝ թէ Ասորի եպիսկոպոսին քով գտնուածները ո՛չ թէ նշանագրեր էին, ա՛յլ հայալեզու շարադրութեան մը հին փորձը կամ նշանագրերով շարադրուած գիրը մը: Եթէ ընդունինք այս տեսութիւնը, այն ատեն իրաւունք կ'ունենանք Դանիէլեան նշանագրերը հայերէն տառեր անւանելու:

«Կարելի չէ հաւատալ՝ որ հայեր բնագիր գործածած չըլլան: Անկասկած անոնք ունեին բաղաձայններէ կազմուած անուննչ եւ անկենդան սեմական այբուբեն մը, աջէն ձախ գրուելով, ինչ որ սովորական ձեւն էր սեմական կամ արամական լեզուաց: Բայց այդ օտար եւ սահմանափակ այբուբենով կարելի չէր ուղիղ հնչել մեր լեզուին բառերը, որովհետեւ իրենց կը պակսէին ձայնաւորները, եւ որոնք պակասաւոր գտնուելով մոռացութեան մասնուած էին:

Ս. Մեսրոպ, մտնելով հին կամ Դանիէլեան այբուբենին մէջ յունական ձայնաւորները, եւ ինչ որ յունարեւելին եւ Դանիէլեան նշանագիրներուն մէջ կը պակսէր՝ հաւանօրէն Սասանեան տառերով լրացուց, որոնք ձեւով ալ շատ նման են հայերեւելեան, ինչպէս կ'անդրադառնայ սրամիտ Փորթուզալ փառան:» (2)

Հայոց հեթանոսական շրջանի գրականութեան շուրջ եւս կարծիքները կը տարբերին: Խորհողներ կան,

(1) Հայաստանի Կոչնակ, 1930, էջ 812

(2) Պատմ. Հայոց, Հ.Ս.Տ-Մ. Բ. հատոր, էջ 160

և շատ է անոնց թիւը, թէ հայկական այդ նախատա-
ռերով գրուած հատորներ գոյութիւն ունէին Հայոց
հեթանոսական սրբավայրերուն մէջ, որոնք ամբողջու-
թեամբ փծացումի մատնուեցան, յետաշրջումի երկիւ-
ղէն, Լուսաւորիչի և առաւելապէս երկրին մէջ առաքե-
լութեան համար հրաւիրուած Ասորի եկեղեցականու-
թեան կողմէ: Յետոյ, հարիւր տարուան քրիստոնէա-
կան գործօն ժամանակամիջոցի ընթացքին, քրիստո-
նէութեան տիրող և աստիճանաբար զարգացող ու
յառաջացող ոյժը անցեալի այդ հեթանոսական յիշա-
տակարաններէն շատերը մոռցնել տուած՝ եւ մասամբ
ալ պատուաստած էր:

Իսկ Բրօյի. Աճառեան ասոր հակառակը կը պըն-
դէ, «Հայերը նախ քան Մեսրոպ գրաւոր գրականու-
թիւն ունեցած չեն, եղած է միայն բանաւոր գրակա-
նութիւն, որուն հատուկոտորներն են փիպասանական
երգերը. այսպիսի գրականութիւն ունի ամէն անգրագէտ
ազգ: Ս. Մեսրոպէն առաջ հայերէն գրականութիւն դը-
նելը, որ իբր թէ ջնջեց Լուսաւորիչ, այրելով բոլոր
հայերէն գրքերը, անմիտ հէքեաթ մըն է միայն»: Սոյն
գաղափարը կը բաժնէ Հ. Վ. հացունի. «Եթէ Հայք ի-
րենց լեզուին համար շինուած, որով և անոր բաւա-
կան ու դարեր ապրած կանոնաւոր նշանագրեր ունե-
նային, ինչո՞ւ մերժէին եւ օտար լեզուաց ապաւինէին:
Անընական կը լինէր այդ, եւ ցնորք մ'է հին գրակա-
նութեան ու գրին ջնջումդ Լուսաւորիչէն, ինչպէս խոր-
հեցաւ եւս Յարութիւնեան ու կրկնեց Տաղաւարեան:

Թող մեր առաքեալը ջնջէր հեթանոս գրականու-
թիւնը, բայց ինչո՞ւ նաեւ անմեղ զիրը, որուն պէտք
ունէր մանաւանդ իւր առաքելութեան համար, և որոյ
պակասին լրումն յանձնեց յոյն եւ ասորի օտար եւ
հայոց անընտանի լեզուաց: Յոյներ ու լատինք ընդու-
լով քրիստոնէութիւնը յերաժարեցան իրենց տառերէն:

Ուրեմն որոնց օրինակին հետեւեցան մեր հելլենագէտ Գրիգորն ու Տրդատ: Եւ եթէ հեթանոսութեան շրջանին հայերէն գիր կար, ինչու՞ խորենացւոյն տեսածներն օտար լեզուով էին:» (1)

Եղիշէ պատրիարք Դուրեան, իր «Պատմութիւն Հայ Մասեցագրութեան» դասական երկին մէջ հայ գրերու գիւտին նուիրած հետաքրքրական զլուխ մը ունի: Յիշեալ զլուխ հետեւեալ կերպով ամփոփեր է խորագրով Արք. Դուշակեան, Դուրեանի քահանայութեան յիշնամայ Յորելեանին նուիրած իր հոյակապ երկին մէջ էջք 115-116 : «Դուրեան չընդունիր որ Մեսրոպեան գիրերէն առաջ հայերէն գիր գոյութիւն ունեցած ըլլայ, այդ մասին գրականութեան և ազգային շուանդութեան մէջ այս կամ այն կերպով կազմուած վարկածները կը համարէ անհիմն ենթադրութիւններ կամ առ առաւելն թիւրիմացութիւն: Չընդունիր նոյնպէս որ օտար տառերով հայալեզու մատենաներ եղած ըլլան Ե. դարէն առաջ:

Իր կարծիքով հայերը՝ իրեւ կանուխէն քաղաքակրթուած և քաղաքականացած ազգ, որ չի կրնար զրի գործածութենէն զուրկ մնացած ըլլալ, պէտք է կիրարկած ըլլան յունարէն գիրեր Աղէքսանդրի օրերէն, և նոյնիսկ Հնդկի բակտրիական գիրեր. յետոյ (Ք. Վ.) Բ. դարուն, ասորական գիրերը, իսկ, հաւանաբար, Սասանեանց ժամանակ՝ Չենդ Պահլաւիկ գիրերը: Բայց օտար այս գիրերով գրած էին անոնք, ոչ թէ հայերէն, այլ իւրաքանչիւրին ինքնայատուկ լեզուով . . . :

Իր տեսութեամբ, հայ գրերու մասին գրականութեան և տալանդութեան մէջ կազմուած կարծիքները արդիւնք են մեծ մասամբ այն խանդավառութեան,

(1) Ուղղագր. եւ առոգ. հայերէնի, էջ 52-53

զոր ազգային վերածնութեան ամենամեծ ազդակն եղող այդ զինտին մտածումը յառաջ բերաւ յետոյ պատմիչներու սրտին և ժողովորդին ազգային զգացման մէջ: Մեսրոպ իր ճամբորդութեանց միջոցին կը փրնտըռէր ոչ թէ հայերէն գիրեր, անոնց զոյութեանը իրր թէ հաւատալով, այլ հայերէն հնչիւնը լրիւ արտայայտող միջոցներ, հայերէն կարծուած գիրերով յօրինուած գիրքեր, փորձելու համար թէ այդ տառերուն կամ նշանագրերուն արտաբերումը կը համաձայնի՞ հայերէն բառերու հեզումին:

Հայ պատմութեան բաւական խճողուած եւ շրփոթ տուիրներուն եւ անոնց շուրջ կազմուած ազգային և օտար բանասիրաց մեկնութիւններուն եւ ենթադրութեանց մէջէն, ինք ամենէն պարզն ու բանաւորը կը գտնէ: Հիւպշմանի տեսութիւնը թէ Մեսրոպ ընդունեց Դանիէլեան գիրերը, որոնք յունական այբուբենի կարգով ներկայացուած 22 տառեր էին ուղղակի, յետոյ փորձելէ վերջ երբ տեսաւ թէ՛ անբաւական են անոնք, մնացեալ տառերն ալ գտնելու համար շարունակեց իր ճամբորդութիւնը եւ հուսկ ուրեմն Սամոսատ քաղաքին մէջ Հռուփանոս արուեստագէտին օժանդակութեամբ կերպացուց մնացեալ 14 տառերը:»

Վերոյիշեալ նշանագիրներու վիճելի աղբիւրին շուրջ վաստակաւոր ուսուցիչ Հ. Վարդան Վրդ. Հացունին իր «Ուղղագրութիւն եւ Առոգանութիւն Հայերէնի» երկին Բ. զլխուն մէջ խումբ մը բանասէրներու տեսութիւնները քննելէ վերջ այսպէս կ'եզրակացնէ.

«Պէտք է ըսենք թէ Դանիէլեան - յետոյ հայացած - գրոց ծագման մասին յայտնուած այլազան տեսութիւնք, հակառակ անոնց հելլենականութեան, — տեսութիւնք՝ որ Մաշթոցի բաղխել տուին ծանօթ և անծանօթ, մեռած ու կենդանի լեզուաց դոները, անոնց գրերը քաղելու, ծեքելու և հայացնելու համար, —

ըտլորն ալ հակապատմական են եւ ո՛չ արժանի ուշադրութեան: Եւ թէ՛ չհաւանելով պատմութեան, Դանիէլի գիւտն իսկ համարուին անոնք, եւ ոչ հնաւանդ, միշտ յունական կը մնան ծագմամբ:»

Արդ, վերոյիշեալ տեսութիւնները ամփոփելով՝ տա եզրակացութեան կը հասնինք թէ, հայերս Մեսրոպէն առաջ տառեր գործածած ենք, այն ալ մէկէ աւելի ազգերու, ո՛չ թէ հայերէն բարբառին, լեզուին համար, այլ իրենց լեզուն մեր ազգին մէջ գործածուելուն համար, որոնք իրենց կազմութեամբ թերի, հետեւաբար հայ լեզուին հնչաբանութեան պահանջին համար անբաւական եւ անկիրարկելի եղած են: Յայտնի է թէ այս տառերը իրենց գոյութիւնը մեր երկրին մէջի քաղաքական մեծ յեղաշրջումներուն կը պարտին և Ասորի Դանիէլ Եպիսկոպոսին քով գտնուած 21 ծանօթ տառերը փտահաբար հին յունարէնի տառերն են, Ալփաբետի կարգով շարայարուած, զորս Մեսրոպ ընդունեց և երկու տարի ալ փորձարկեց և ապարդիւն գրտնելով՝ օտար երկիրներ դիմեց հեւ ի հեւ: Այս տառերը յայտնի է թէ հայոց մէջ իրենց ընդհանրացումը մեր հեւքն քաղաքակրթութեան սիրահար ուսումնասէր թագաւորներուն կը պարտին, որոնց քաղաքական փայլուն շրջանի շիջմամբը իրենք ալ կ'աներեւութանան ու կը մնան մոռացութեան փոշիներուն տակ: Ահա՛ այս հին յունարենի Ալփաբետն էր որ Դանիէլ Եպիսկոպոս իր քով պահած էր, որուն տառերու շարքէն, ծնէն, թիւէն և անունէն յունական ըլլալը յայտնի է:

Անմահն Մեսրոպ մեր տառերը ոչինչն չստեղծեց, անոր անխոնջ, սեւեռուն, չարաչար աշխատութեանց արդիւնքը հոն է, որ ան գիտցաւ 21 Դանիէլեան նշանագրերը հայ լեզուի ճշդուած հնչումներուն յարմարեցնել և Սամուսատի մէջ, յետ երկար տքնութեանց, քաղում օտար նպատակայարմար աղբիւրներու ման-

բակրկիտ ուսումնասիրութեամբ մարմնաւորել հետեւեալ 15 Մեսրոպեան տառերը. — Ը. Ժ. Լ. Խ. Մ. Հ. Ձ. Զ. Թ. Ծ. Գ. Դ. Վ. Բ. — որոնց նշանակած հնչիւնները ճշգրտ չէր մայր լեզուին մէջ ի վաղուց անտի, իր հազուագիւտ հանճարին նրբութեամբ:

Սամուսատի մէջ ճարտար զեղագրիչ Հոռւիանոս Մեսրոպին օգնեց գրերու կերպածեւումի փափուկ գործին մէջ և սորվեցուց անոր և իր օգնականներուն զեղագրչութեան նուրբ արուեստը: Իսկ Վաղարշապատ հասնելէ վերջ, Մեսրոպ, Սահակ կաթողիկոսի հետ համախորհուրդ դասաւորելով 36 տառերը և որոշելով ամէն մէկուն իւրայատուկ հնչիւնը, զխաւորաբար յունական արժաբեւտի կարգով, վերջնականօրէն ճշդեց: Այսպէս մայրենի լեզուին չափին, ծայնական պահանջին և առողջանութեան համապատասխան 36 կատարելագործուած և ամբողջացած տառերէն կազմուեցաւ Հայկական Այբուբենը:

Վերոյիշեալ 36 տառերու վրայ, Խաչակիրներու արշաւանքներու շրջանին, ԺԲ. դարուն, Օ եւ Ֆ տառերը օտար լեզուներէն աւելցած են: Նախապէս «Օ» ի տեղ «աւ», իսկ «Ֆ» ի տեղ «Փ» կը գործածէին: Իսկ ասոնց նախորդ «Ա»-ը ինքնուրոյն տառ մը չէ, այլ «ե» և «ւ» գիրերուն միացումովը շինուած է:

Ահաւասիկ այսպէսով Մեսրոպի միակ փափաքը՝ Վռամշապուհի հովանաւորութեամբ, Սահակի գործակցութեամբ եւ Հոռւիանոսի աջակցութեամբ, լիուլի գոհացում գտաւ: Սակայն ինչ որ ալ ըլլայ այս համագործակցութիւնը, ստոյգ եւ անվիճելի իրականութիւն է թէ Մեսրոպ Մաշտոցն է ձեռնարկին ոգին եւ ամբողջ գործին յաջողութեան պատճառը: Ան է որ նախ յղացաւ զաղափարը, խոկաց, ծրագրեց եւ յետոյ յարատեւօրէն հետապնդելով հրաշակերտեց մեր այբուբենը, որոնց միջոցով Մ. Մատեանը թարգմանուեցաւ, եւ այս

վերջինին շնորհիւ Հայ Ազգը նետեց մշակոյթի հաս-
տատուն խարխալս. . . . Ուրիշ խօսքով՝ Մաշտոցի գըլ-
խաւորութեամբ և անձնուէր աշխատակիցներու անխոնջ
ջանքերուն շնորհիւ հայ ազգը օժտուեցաւ 38 «նո-
րոգ եւ սքանչելի» տառերէ ըաղկացած նոխ եւ անթե-
րի այբուբենով մը՝ որ մեր ազգին զոյութեան ամե-
նազօրաւոր ազդակը եւ մեր Ոսկեդարու Գրականու-
թեան ու Մշակոյթի ողնայարի սիւնը եղած է:

Գրասէր ընթերցողիս կը յանձնեմ ծանօթ բանաս-
տեղծ Հ. Նղիա Փելիկեանի յաւէտ յիշատակելի հոգե-
ծօնը նուիրուած 36 հայ տառերուն եւ անոնց անմահ
հնարիչին, իրեն թողլով հոգեծօնին վսեմ ոգին, բար-
ժրր արուեստն ու նրբութիւնը զնահատելու ճաշակը:

« Որքան դիցակերս երեսուն եւ վեց
Աճճիւք կոթողներ,
Որոց քով Վահագն յաղթական ու մեծ
Փռօթի է ու ստուեր.

Երեսուն եւ վեց հմայքներ բախուն,
Որ կը շաղկապեն
Աճճանօր սրտեր ցըրիւ, երերուն
Քառեակ հողմերէն:

Ձանոց լոյս աշխարհ բերելու համար
Ջեռք ձեռքի սրլին
Մարդը եւ Ասուած խորհուրդով մ'անճառ
Յաւեք անքնից:

Որ օտն հոշակեց այդ օտն անուանի,
Ողջունեց նոր դար,
Նոր արարչութիւն՝ վերելքով փառքի,
Որ չունի դադար:

Ես կ'երկրպագեմ հայու հաւատով
Հանճարին հսկայ
Որ երեք տասնեակ ու վեց տարեով
Կնկեց ցեղս անմահ:

Ու հոգիս բուրվառ, Մեսրոպ անցնուման,
— Երկիւնք վրկայ —
Երսուն վեց տարով Քեզի յանդիման
Յոդ յաւեռ ծխայ:» (1)

Մեր նախահայրերու ջերմնոսանդութիւնը գրեթե
գիւտը հրաշք համարեց:

«Ազգային աւանդական հաւատքն ալ սաստիկ
փարած է Աստուածային տեսիլքին, եւ հայուն համար
անխախտ զգացում դարձած է, իւր այրուքնին երկ-
նային ծագում ունեցած լինելը: Աստուածային տեսիլ-
քին պատմութիւնը բնաւ զգուարութեան տեղի չի կըր-
նար տալ, քանի որ գիտենք թէ մեր երանաշնորհ
Հայրերը առանց Աստուծոյ և առանց աղօթքի գործի մը
ծնունամուխ չէին ըլլար եւ ամէն յաջողութիւն եւ ա-
նակնկալ բարեգիպութիւն ուղղակի աստուածային ա-
ջոյն անմիջական ներգործութեան կը վերագրէին»: (2)

Սակայն քսաներորդ դարու հոգեբանութեան սրի-
ռած նոր լոյսը բացորոշ կերպով կը յայտնէ թէ՛ Հայ
տառերու Գիւտը ուրիշ բան չէր, այլ լոկ Մեսրոպի
բուռն տենչանքին, անսպառ եռանդին եւ տքնաջան
աշխատութեան հոգեբանական արդիւնքը:

Արդի գրողներէն Երվինդնին եւ Քիւրքճեան վեր
կ'առնեն վերոյիշեալ գաղափարը հետեւեալ կերպով. —

(1) Բազմավեպ, 1935., կշ 357

(2) Ազգապատում, կշ 274-275

«Ս. Մեսրոպ պահ մը ինքզինքը տուաւ հայեցողական առանձնակեցութեան, ինչպէս ըրած էին իրմէ առաջ շատ մը մեծ վերանորոգիչներ, Պուտտա, Մոփսէս, Քրիստոս և ուրիշներ: Ու հոգեկան պայծառատեսութեան մը լուսաշող մէկ պահուն, որ ոչ այլ ինչ է, եթէ ոչ հրացայտ արտացոլումը տարիներէ ի վեր իր միտքը չարչրկող կեդրոնական մտասեւեռումին, ինքնաբերական յայտնատեսութեամբ մո լրացուց հայերէն գիրերուն պակասը»: «Մարդ մը երբ այլամերժօրէն նուիրուի զաղափարի մը՝ անով կը վառուի ու կը յափըշտակուի. անիկայ կ'ըլլայ ցերեկեայ խորհուրդներուն և գիշերուայ երազներուն առարկան: Զարմանալի չէ ուրեմն եթէ պատմական աւանդութեան համեմատ՝ հայկական նշանագրերու գիւտը արդիւնք է Մեսրոպի տեսիլքին, երկնային յայտնութեան մը, հրաշքի մը:

Հրաշք, այո՛: Եւ ընդունինք որ հայութեան այդ տագնապալի շրջանին մէջ իրօ՛ք հրաշք մըն էր այդ գիւտը, ինչ ծնուով ալ բացատրուի,— հրաշք մը, որուն կո պարտինք հայ ազգին գոյութիւնն այսօր, 15 դար վերջ»։ (1)

Եթէ ազգային այս ամենաթանկագին մարգարտաշարքին գիւտը հրաշք մը չէր, անպիճեւի իրականութիւն է, թէ այդ փոքրիկ և պատուական գոհարները ինքնին ազգային զրականութեան և քաղաքակրթութեան մարզին մէջ հրաշքներ գործող չքնաղ միջոցներ հանդիսացան: Ընդլայնենք մեր մտքի հորիզոնը: Մեսրոպ՝ որչափ բարձր, նոյնչափ խոնարհ, որչափ մեծ, նոյնչափ համեստ անձնաւորութիւն մըն էր: Խնդրուած և փնտռուած տառերը գտնուած էին և ազգային ամենէն էական պէտքը լեցուած էր այդ հրաշագործ

պաշտելի գործիքներով: Կիրարկել հարկ էր, բայց ատոր համար ալ պետա՛յան լուրջ դժուարութիւններ կային: Հայաստանի յունական բաժինին մէջ հայերէնի ուսուցումը արգիլուած էր, Մեսրոպի չի պակսեցաւ լայնախոհութեան և հեռատեսութեան ոգին: Ազգին և Հայրենիքին բարձրագոյն շահը նկատի առնելով՝ հրապարակաւ յայտարարեց թէ, տառերու հնարումը ո՛չ թէ իր իմաստութեան և և աշխատութեան կամ ճարտար բարեկամներու գործակցութեան արդիւնքն է, այլ երկնատուր պարգեւ մըն է, Աստուածային շնորհք մը, գերբնական բան, այո՛, հրաշք մը . . . :

Այդ վեհանձն ժեսթով և հանդիսաւոր խոստովանութեամբ թէ՛ խոնարհութեան մարմնացումը հանդիսացաւ և թէ հոգեբանական ամենէն ազդու միջոցը գործածեց Մեսրոպ, օտար կայսրերու և իշխաններու սիրտերը գրաւելու համար: Անոնց նախանձը՝ համակրանքի և անելութիւնը սիրոյ վերածուած էր: Այն երկնային տեսիլքին պատմութիւնը մեղրամոմի փոխակերպած էր պետական կարեւոր անձնաւորութիւններու կարծր սիրտերը: Սահակ-Մեսրոպ պատեհութենէն օգտուելով այդ կակուղցած սիրտերուն դիմեցին, որպէսզի հայոց մէջ ազատ համարձակ օգտագործեն հրաշքին արդիւնքը:

Կորիւն և Խորենացին կը պատմեն, թէ անոնք իմաստութեամբ ի՛նչպէս հարթեցին գործին դժուարին ուղին: Ժողովուրդին վարդապետելու համար միայն հրաւաններ չստացան, այլ իշխանութեանց նիւթական բոլոր միջոցներն ալ ապահովեցին, որ ըարոյական աջակցութենէն ոչ նուազ կարեւոր էր: Ահա՛ տեսիլքին առանցքը, որ իր կարգին գործեց սքանչելի հրաշք մը . . .

Սակայն կ'արժէ հարց տալ թէ ի՞նչ է հրաշքը: — Ահա մեր համառօտ պատասխանը. — Հրաշքը Աստուծոյ կնիքն է, զոր Ան կը դրօշմէ Իր կամքը գիտնալ ու

գործադրել փափաքող ճշմարտաւէր մարդոց գործին վրայ: Եւ գիտենք թէ Աստուած ամէն բաները բարիի գործակից կ'ընէ ամէն անոնց, որոնք Ձինք կը սիրեն:

Եւ կը հաւատանք թէ այս կարգի աստուածասէր հաւատացեալներու շնորհիւ կը գործադրուի հրաշքը...: Մարդուն բնական միջոցներով գործադրելու ի վիճակի չեղած ձեռնարկներու յաջողութիւնը Աստուծոյ միջամրտութեամբ յաջողութիւն գտնելուն հրաշք կ'ըսուի:

Հրաշքը, որ կը կոչուի նաեւ նշան, սքանչելիք, տեղի կ'ունենայ, երբ մարդկային ոյժը Աստուծոյ զօրութեան գործակցի:

Հրաշքը բնութեան օրէնքին դէմ արարք մը չէ, այլ բնութեան մեզի ծանօթ օրէնքը գերազանցող եւ մեզի անծանօթ օրէնքի սահմանին մէջ տեղի ունեցող գործունէութեան արդիւնքն է: Աստուծոյ գործունէութիւնը բնութեան մեզի ծանօթ օրէնքներուն մէջ չի սահմանափակուիր, քանզի անկէ դուրս ալ կ'աշխատի Ամենակարողը: Մեր հակակշիռը տիեզերքի ուժերուն վրայ սահմանաւոր է, պարփակելի, իսկ Արարիչինը՝ անսահման եւ անպարփակ: Տիեզերքի ուժերը եւ օրէնքը Անոր ձեռքերուն մէջ գործածելի են: Աստուած տիեզերքի մէջ եւ անկէ դուրս ալ գոյ եւ յարատեւօրէն գործող էակ մըն է, որ մարդուն պարզեւած է միտք, կամք եւ զգացում:

Աստուած, որ արարածներէն անհունապէս բարձր եւ անհասանելիօրէն խորունկ է, նոյնքան եւս անըմբռնելիօրէն խոնարհ, սիրող, օգնող եւ գործակցելու պատրաստ բարի Հայր մըն է:

Արդ, մարդուն անկ է իրեն շնորհուած ձիրքերը եւ ներքին թաքուն ուժերը համադրել, Աստուծոյ հետ գործակցիլ՝ բնութեան օրէնքներուն հնազանդելով հանդերձ, իրեն ծառայեցնել զանոնք եւ օգտուիլ անոնցմէ:

Այսպէս, այն գործը որ գերմարդկային ոյժով և Աստուածային զօրութեամբ կը կատարուի, հրաշք կ'անուանուի:

Արարչին արարածին հետ բնութեան օրէնքները գերազանցելով գործակցիլը խորհրդաւոր է և երբ այդ խորհրդաւորութեան քօղը վերցուի, հրաշքը՝ հրաշք ըլլալէ կը դադրի: Եւ ահա հրաշքին գաղտնիքը այս մտերմիկ գործակցութեան մէջ կը կայանայ:

Ս. Մեսրոպ այդ գաղափարական բարեկամութիւնը հաստատած էր տարիներէ ի վեր Անոր հետ:

Արդ, հրաշքը բնութիւն կոչուած շրջութեան մէջ կանոնաւոր կերպով գործող պատճառ և արդիւնքի սկզբունքը գերազանցելով՝ գեղեցիկ ու բարի նըպատակի մը յաջողութեան համար Աստուծոյ ուղղակի կամ անուղղակի միջոցներով օժանդակելուն արդիւնքն է:

Ըստ իս սքանչելի հրաշքը Սահակ-Մեսրոպներու դիւցազնական ծնունդն է: Արարիչը այս զոյգ ջահակիր անծնաւորութիւնները պատրաստեց, որպէսզի անոնք իրենց ոյժ եւ կարողութեամբ ազգ մը դարբնեն, եկեղեցին հաստատեն եւ անոր ծառայեն:

« Անոնք մեր պատմութեան ամենամեծ եւ ամենահարգւած փառքերն են եւ իբր այդ կենդանի ապացոյցները ինքնիւ՛ր գիրքնք ծնած ազգին հոգեկան մեծութեան եւ գեղեցկութեան:

Ազգեր քաղաքակրթութեան բասերաբեմին վրայ ապրելու իրենց իրաւունքը կը կորսնցնեն ի սպառ, երբ կը դադրին ալլելս մեծ մարդիկ արտադրել: Միայն չըլլար բնաւ ըսել թէ, ազգերու բախսը մեծ նկարագիրներու ձեռքն է յաճախ. եթէ ժողովուրդը մարմինն է ազգին, մեծ մարդիկ անոր սիրտը կը կազմեն:» (1)

(1) Սիոն, 1932, թիւ 8, էջ 248

« Անոց երեւան բերին մեր ազգին բարոյական եւ իմացական յասկանիւցները: Գիր եւ գիրք. ասոց եղան այն գանձերը, զորս Մեսրոպի գիւսարար երեւակայութիւնը եւ Սահակի ճարտար ու ինքնասիպ գրիչը կրօնական մեղի: Այդ գիրք ինչ ձեւ ալ առնէ եւ այդ գիրքը ինչ ձեւումներու ալ ենթարկուի, *ՍԱՀԱԿ-ՄԵՍՐՈՊԵԱՆ ՈՐԻՆ ՊԻՏԻ ՄՆԱՅ ԱՆԵՂԾԱՆԵԼԻ ԵՒ ԱՆՉԵՌՆՄԻՆԵԼԻ*:

Սուրբ Սահակ եւ Մեծն Մեսրոպ, սրբութիւնը մեր լոյս կրօնին եւ մեծութիւնը մեր լուսասէր Ազգին. պիտի ապրին Մայր Հայրենիքի ծոցին եւ Սփիւռքին մէջ իբրեւ մեր քրիստոնեական գիտակցութեան եւ ազգային գոյութեան իսկանեան *ՈՍԿԵՂԷՆ ԶՈՅԳ ՍԻՒՆԵՐԸ*:» (1)

Անձնաւորութիւններ՝ որոնք ներշնչումի անսպառ աղբիւրներ են մեզի համար: Մերթ ընդ մերթ անոնց դասանք՝ մեր միտքերը լուսաւորելու, մեր սիրտերը յուզելու եւ այդ օրինակելի դէմքերէն, մեր հոգիներուն ներշնչում առնելով՝ նոր թափ, նոր եռանդ ստանալու համար:

Մեծ դէմքեր, որոնք ոչ միայն ազգապահպանումը ազգային մեծ շահ համարեցին, այլ ազգակերտումը ամէն բանէ վեր նկատելով՝ իմաստուն ճարտարապետի նման, անսասան ապառաժի վրայ հիմնեցին Ազգային-Տան հիմքը իրարու շղթայուած երեսուն եւ վեց անգին զոհարներով:

(1) Փարոս Հայտնագրաց, 1933, կշ 91

ԳԼՈՒԽ Զ.

Մ Ե Ծ Ն Վ Ռ Ա Մ Շ Ա Պ Ո Ւ Հ Ի
ՀՈՅԱԿԱՊ ԴԵՐԸ

Աստուածաշունչի հայերէն թարգմանութեան հազար հինգ հարիւրամեակին առթիւ երբ անսահման հիացմամբ և անկեղծ յարգանքով կը նուիրենք մեր այս համեստ գրքոյկը Երանելի Թարգմանաց սրբահոյլին, քերմապէս կը փափաքինք նաեւ վերյիշել Վռամշապուհ թագաւորին կարեւորագոյն դերը զոր ան կատարեց արիաքար այս պատմական շրջանին:

Արշակունի Վռամշապուհ ծնած է 340 - ին և թագաւորած՝ 389 — 415: Ան որպէս խաղաղարար, իմաստուն և բախդաւոր թագաւոր, իր խոհական և քաղաքագէտ վարչութեամբ մինչեւ իր մահը մնաց զահուն վրայ: Եղաւ հայրենասէր, ուսումնասէր և ապրեցաւ ազնուական թագաւորի մը վայել կեանքը, որուն նմանը հազուագիւտ է մեր ազգային պատմութեան մէջ:

Ան Սահակ Մեսրոպէն պակաս ազգասէր և եկեղեցասէր մէկը չէր. կաճառակից եղաւ այդ երանելի սուրբերուն և երջանկայիշատակ թարգմանիչներու փառանգին: Ոսկեղաբու զլխաւոր հիմնադիրներէն մին ըլլալով՝ իր անունն ալ անմահացած է:

Անիկա իր արքայական ազդեցութիւնն ու կարողութիւնը, ինչպէս նաեւ իր անծնական հարստութե-

նէն և թէ պետական գանձէն առատածեռնութեամբ և սիրայօժար տրամադրեց Սուրբերուն: Տեսանք արդէն թէ Վաղարշապատի ժողովը գումարուեցաւ արքայական հովանաւորութեան ներքեւ:

Խաղաղասէր ու խոհեմ թագաւորին Դրոց գիւտին եւ անոր յաջորդող Ոսկեղարուն համար ունեցած յոյժ կարեւոր բաժինը, այլ խօսքով Սահակ-Մեսրոպի հետ ունեցած սրտանուէր գործակցութիւնը, թափած ազգօգուտ ջանքերը եւ ըրած նիւթական ու բարոյական զոհողութիւնները, լաւագոյն կերպով ըմբռնելու համար պէտք է որ իր թագաւորութեան նախօրեակին շուրջ ամփոփի ու յստակ տեղեկութիւններ ունենանք:

Չորրորդ դարու վերջին կէսին Հայաստանի քաղաքական մթնոլորտը փոթորկած էր:

Արշակունեաց թագաւորութիւնը երկուքի բաժնուած էր:

1. — Յունական կամ Հռովմէական Հայաստան, որ արեւմտեան փոքր եւ սակայն բարգաւաճ նահանգներէն կազմուած էր:

2. — Պարսկական Հայաստան, որ արեւելեան նահանգներն ըլլալով՝ արեւմտեանին հնգապատիկը տարածութիւն ունէր:

«Հայաստանի Արշակունի թագաւորները թէեւ ցեղով Պարթեւ՝ ճանչցած էին Յունա - Հռովմէական քաղաքակրթութիւնը, ինչպէս եւ քաղաքականութեան գերազանցութիւնը»:(1)

Իւրաքանչիւր բաժին ունէր իր քաղաքական ուղղութեանց համակիր կուսակցութիւնը: Հայաստանի այս անբաղձալի բաժանումը եւ յունահայոց ու պարսկահայոց կուսակցութեանց իրարու հանդէպ լարուած դիր-

(1) Սահակ-Մեսրոպ, Վ. Քիւրճեանի էջ 2

քր հայկական շահերու վնասաբեր ըլլալով, տխուր եւ անդարմանելի հետեւանքներ ալ ունեցաւ:

Բաժանեալ Հայաստանը երկու մեծ կայսրութեանց ձեռքին մէջ քաղաքականութիւն խաղալու գործի ք դարձած էր: Հոռովմի հեթանոս եւ հեռատես կայսրերը իրենց հայրենիքի շահու սիրոյն՝ Հայաստանի անկախութիւնը պաշտպանելու հա հար, եփրատի ափերուն վրայ լէզէոններ կը պահէին:

Երկու հզօր պետութիւններն ալ՝ տիրապետողի քաղաքականութեամբ, հայ ազգը իրենց մէջ ծուլելու կը ձգտէին: Ասոր համար կ'ուզէին կռուախնձոր դարձնել Հայաստանը: Ժողովուրդը եւ նախարարները պառակտուած, կ'ենթարկուէին երբեմն պարսից եւ երբեմն ալ հռոմայեցիներուն ու յունաց լազդեցութեան. դժուար էր հոգեկան ու բարոյական միութիւն ստեղծել ժողովուրդին մէջ:

Հայութիւնը զաղափարական ազգասիրութեան ոգիով արըշիո՝ մրցակից օտար կայսրութեանց քիւնախնդիր եւ խարդախ դիւանագիտութեանց խաղերու խորքին չէր թափանցեր, խաղեր՝ որոնց շահը՝ վերին իշխանութեանց, իսկ վնասը՝ Հայաստանին համար էր միշտ: Պէտք է յիշել նաեւ հետեւեալը թէ Հայոց թագաւորին կամ կաթողիկոսին ընտրութիւնը վերին կայսրերու հաւանութեամբ եւ վաւերացմամբ տեղի պիտի ունենար:

Յունահայաստանի թագաւոր Արշակ Գ. անգաւակ մեռաւ, որով Արեւմտեան Հայաստանը թագաւոր չունենալով՝ սկսաւ կառավարուիլ կոմսերով և դարձաւ կայսրութեան մէկ նահանգը:

Այս շրջանին, Պարսկահայաստանի բաժնին վրայ կը թագաւորէր Արշակունեաց ծանօթ գերդաստանէն Խոսրով Գ.: Արեւմտեան նահանգի հայ նախարարներու մեծամասնութիւնը քազաւուրաքէր Հայաստանի կողմն

անցաւ: Խոսքով թագաւորը նախարարաց այս շարժու-
մէն քաջալերուած՝ փափաքեցաւ բաժանեալ Հայաս-
տանը միացնել իր թագաւորութեան:

Արդ, յունաց Թէոդոս կայսեր ուղղեց մտերմա-
կան թուղթեր այս մասին, որպէսզի ապահովէ անոր
համաձայնութիւնը Յունահայաստանի վրայ եւս: Կարգ
մը նախարարներ Խոսքովի այս ընթացքը չարամտո-
րէն մեկնելով, զինք ամբաստանեցին Պարսից Արքայից
Արքայ Վռամին:

Միտքերը լուսաբանելու համար հոս կէտ մը եւս
պէտք է յիշենք, որը Սահակ Պարթեւի կենսագրու-
թենէն զանց ըրինք նախապէս: Այս ցաւալի դէպքը յի-
շելու ստիպուած ենք ո՛չ միայն թագաւորին փոխ-
ուիլը հասկցնելու նպատակաւ, այլ առաւելապէս
Սահակ կաթողիկոսի դժուարին կացութիւնը հասկը-
ցընելու մտօք:

Այս փոթորկալից շրջանին կաթողիկոսը Աթոռի և
պաշտօնի սիրահար՝ թագաւորին առջեւ կամակատար
մէկը չմնաց, այլ հեռատես ղիւանազիտութեամբ վարեց
ազգային ալեկոծող նաւուն ղեկը . . . :

Արշակունի թագաւորները իրենց քմահաճոյքին
համար Լուսաւորչի Տան մրցակից հակաթոռ Աղբիա-
նոսի Տան կաթողիկոսութիւնը հաստատեցին, որ դա-
ւանապէս Ասորի եկեղեցւոյ, իսկ քաղաքականապէս
պարսից կը հակէր, և որպէս ազգայնական կուսակ-
ցութիւն, շիրք կը բռնէր յունասէրներու դէմ, ո-
րոնց հայրապետը Լուսաւորչի ազգատոհմէն էր:

Իրարու յաջորդող այս կամակատար կաթողիկոս-
ներու շրջանին եկեղեցական բարքերը ամենապատ-
թար կերպով ապականեցան: Կաթողիկոսները զեղխ
կեանք կը վարէին, պերճասիրութենէն և փառասիրու-
թենէն տարուած՝ զինուորական զգեստներ ալ կրեցին:
Հարստութեան և փառքի ետեւէ ինկան՝ շեղելով իրենց

եկեղեցական կոչումի սրբազան նպատակներէն:

«Շնորհալիցառութիւնը ամենատեղեղ աստիճանին հասած էր: Բարբերու այս ապականումը սաստկապէս կը վշտացնէր հայ ազգին ողջամիտ մասը: Ան սովոր էր Լուսաւորչի Տունը միայն նկատել իբրեւ ամենաբարձր հեղինակութիւն, որ կարող էր բարեկարգել այդ աստիճանի խանգարուած կարգերը:

Հայ ազգին միահամուռ փափաքին գոհացում տալու համար, Ասպուրակի մահէն վերջ, խոսրով թագաւորը առանց հարցնելու Արքայից Արքային կամքը, կաթողիկոսական աթոռը հանեց Ս. Գրիգորի վերջին ժառանգը, Սահակ Պարթեւ:» (1)

Կրնանք երեւակայել կաթողիկոսի փափուկ և դժուարին կացութիւնը . . . :

Վռամ, խոսրովի այս ինքնագլուխ քայլին համար, սաստիկ բարկացած էր: Վրայ հասաւ նախարարներու ամբաստանութիւնը և զայրացուց Արքայից Արքան: Այս պատճառներով անմիջապէս արքունիք կանչել տուաւ խոսրովը եւ առանց հարցումիործի բանտարկեց Անյուշ ամրոցին մէջ: «Իսկ թագաւորական ձեւակերպութիւնը խախտել չուզելով, խոսրովի եղբայր Վաղարշը թագաւոր կարգեց, փոխելով անոր Պահլավիկ անունը եւ կոչելով զայն իւր եւ իւր հօր անուանեցրով, Վռամ-Շապուհ:» (2)

Բարեբախդաբար կաթողիկոսին ձեռք չզարկաւ, մինչդեռ կրնար մէկ հրամանով զայն եւս բանտարկել տալ կամ աթոռազրկել:

Մեծն Վռամշապուհ իր քառորդ դարու թագաւորութեան ընթացքին, տնտեսական և քաղաքական նըպաստաւոր պայմաններու մէջ, յաջողած էր խաղաղ

(1) Պատմ. Հայոց, Հ.Ս.Տ.-Մ. Բ. հատր, էջ 196

(2) Ազգապատմ., էջ 263

ԽԱՂԱՂԱՍԻՐ ՎՌԱՄՇԱՊՈՒՀ ԱՐԲԱՆ

շրջան մը ստեղծել:

Եւ ահա այս քառորդ դարը Հայաստանի երջանկութեան աւետաքեր նախակարապետը եղաւ, որը ինքնաբերաբար առաջնորդեց ժողովուրդը միտքի և հոգիի վերելքին:

Լսենք Օրմանեան Սրբազանի խօսքերը. —

« Խաղաղութեան միջոց մը եղաւ Վռամշապուհի թագաւորութիւնը: Իրաւ, պարագաներն ալ յաջող եղան, սակայն խոհական ընթացքն ալ իւր բաժինը ու-

ննջաւ, որովհետեւ նշմարիտ արժանեաց արդիւնքն էր՝ բաժանեալ և պառակտեալ հայրենիքը համածայնութեան մէջ պահել և երկու նախանձրնդդէմ պետութիւնները գործածել, առանց կասկածանք յարուցանելու: Խոհականութեան արդիւնքն ալ աննշանակ չեղաւ, որովհետեւ Վրամշապուհի անունն ալ կապուած մնաց Գրիգորիսիւն եւ գրականութեան գօրանալուն հետ:

Վրամշապուհ ալ յաջողեցաւ այդ բարօրութեան ատենը անսիրոծ և անյաղթ անցնել մինչեւ իր մահը»:(1)

Գ. Երվինուհի ևս կ'աւելցնէ. «Ժամանակը և միջոցները խիստ յարմար էին, պատմութեան մէջ նմանը քիչ անգամ միայն տեսնուած զուգադիպութեամբ արքայական զահուն վրայ կը գտնուէր խիստ խոհեմ եւ իմաստուն իշխան մը, Վրամշապուհ, որուն կեանքն ու գործը բաւական են ցոյց տալու թէ, ինչեր կրնայ ընել հայրենանուէր թագաւոր մը նոյն իսկ յունա-պարսկական անվերջ խարդաւանանքներուն ընդմէջէն: Իր իշխանութեան կարճատեւ շրջանը յարաբերական խաղաղութեան ու հանգստութեան միջոց մը եղաւ հայ ժողովուրդին համար, արտաքին դաւերը առժամաբար դադրեցան, նախարարական իրերակեր կիրքերը լռեցին պահ մը ու Հայաստանի վերանորոգիչները լայն հրնարաւորութիւններ ունեցան անարգել ինքզինքնին նըւիրելու երկրին բարոյական վերաշինութեան գործին»:(2)

1935 ին մեզի վիճակող եւ մեր եկեղեցական-ազգային կեանքն ու գրականութիւնը հրաշակերտող Աստուածաշունչի հայացման Ոսկեղէն Յորելեանին ամրակուտ հիմը լռիկ մնջիկ դնողներէն մին եւ զլխաւորը եղած է այսպէս հայոց թագաւորը:

(1) Ազգապատում, էջ 286

(2) Արաքս, 1933, Ապրիլ-Մայիս

Վոսմշապուհն էր որ գիրերու գիւտին եւ ազգային կրթական նոր շարժումին ծախքերը ապահովելով հանդերձ եղաւ մեկ ե ն ա ս ը մ ե ռ գոհար թարգմանութեան: Անգլիոյ Ճէյմս թագաւորը ժէ. դարուն սկիզբը կատարել տուած Ս. Գրոց թարգմանութեան համար երանելի կոչուած է. Ուրեմն մեր Վոսմ-Շապուհ թագաւորը հազար անգամ աւելի արժանի է երանելի կոչուելու որ Ե. դարուն սկիզբը բարերար հանդիսացաւ Գրի Գիւտին եւ Աստուծաշունչի թարգմանութեան:

Նոյնպէս ազգին այս մեծ եւ առատածնուն թագաւորն էր որ հովանաւորելով արուստահման զրկեց ուշիմ ուսանողներ գիտութեանց եւ արուեստից հրմտանալու եւ թարգմանութեանց գործով պարապելու նպատակով:

Բրօք. Ե. Ս. Քասունին կը գրէ.

«Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչի եւ Մեծն Ներսէսի ժամանակներէն Հայոց մէջ կային Քրիստոնէական ուսմանց դպրոցներ, բայց հայ գրի գիւտէն վերջն է որ ընդհանրացան վարժարանները: Երբ սկիզբը կ'ըլլար Հայոց նոր լուսաւորութեան, արքունական տունն էր, որ իբրեւ ձեռնտու քաջալերիչ, ընդ առաջ կուգար Սահակ եւ Մեսրոպի ծրագիրներուն եւ արքայատու թոշակներով կը բացուէին բազմաթիւ դպրոցներ երկրին այլեւայլ կողմերը: Հարկաւ հայ նախարարներն ալ կրթական նպատակի համար իրենց առատածնունդ թիւններով կ'երկրորդէին թագաւորին ջանքերը, ինչպէս Կորիւն բացայայտ կը վկայէ Մաշտոցի կրթական աշխատանքներու հանդէպ Սիւնեաց իշխանին նպաստամատոյց վարմունքի մասին իր երկրին մէջ»:(1)

Սոյն կէտը կը շեշտէ նաեւ Հ. Տէր Մովսէսեան.

(1) Նոր Աւետար, 1934, էջ 168

Մեր երկրին մէջ ուրիշ դպրոցներ չկային, բայց միայն անոնք՝ որոնք կային զաւառական թեմերու մէջ, աշխարհիկ կղերին ձեռքով կառավարուած, և վանքերու մէջ՝ կուսակրօններու ձեռքով: Հայ գրոց գիւտէն առաջ, Լուսաւորչի և Ներսէս Մեծի ձեռքով հիմնուած դպրոցներու մէջ կը տիրապետէին յոյն և ասորի լեզուները, իսկ նախարարական տոհմի զաւակները հաւանօրէն կը սորվէին նաեւ լատիններէն, և մանաւանդ պարսկերէնը, որ հայ արքունեաց մէջ ընթացիկ լեզուն էր:

Գրոց գիւտէն վերջ, Ս. Սահակի, Ս. Մեսրոպի և Վռամշապուհի ջանքերով բացուած դպրոցներուն մէջ, ուսմանց ծրագիրը գուցէ տոնային դարձաւ: Այդ դպրոցներուն մէջ, հայ պատանիները կը սորվէին նախ ժամանակին գրաւոր ու խօսուին հայաբարբառը, Ս. Գրոց գիտութիւնը, որ բարոյականի լուսոյ վառարանն էր և գիտութեան զանծարանը եւ դպրոցական ծրագրին պորտաբարը . . . :

Ժողովրդեան զաւակներ այդ դպրոցներէն առին իրենց մտաւոր եւ բարոյական զարգացումը, եւ շատեր այդ կրթութեան շնորհիւ կարեւոր անձեր դարձան թէ՛ եկեղեցւոյ, թէ՛ ընկերութեան մէջ": (1)

Մեծն Վռամշապուհի լուրջ եւ ուղղամիտ կեցուածքը եւ միացեալ Հայաստանի վրայ որպէս աշախուրջ թագաւոր հսկելն ու նոյն ատեն ոչ միայն հայոց, այլ նաեւ օտար կայսրերու միապաղաղ համակրանքը շահիւր Սահակ-Մեսրոպի ազգօգուտ գործունէութեան ճամբան պատրաստած էին: Քառորդ դար՝ իմաստութեամբ եւ իր խոհական ընթացքով, հայրենիքի բարգաւաճման նուիրուած, Վռամշապուհ ըրած էր իր լաւագոյնը: Բախդաւոր թագաւոր մ'եղաւ ան, քանզի իր իշ-

(1) Պատմ. Հայոց, Հ.Ս.Տ.-Մ. Բ. հատր, էջ 214-215

խանութեան շրջանին Պարսկաստան ու Բիւզանդիոն իրարու հետ չպայքարեցան, և ասիկա առաւելապէս ազդեց Հայաստանի ներքին խաղաղութեան վրայ: Այսպէս Հայաստան պատեհութիւն գտաւ մշակութային աշխատանքին լծուելու:

Սակայն այսչափով չբաւականացաւ ան: Երբ իրեն դիմեցին գրերու խնդրոյն լուծման համար, յօժարակամ հրամայեց, որպէսզի արքայական հովանիին ներքեւ գումարուի Վաղարշապատի մասնաւոր ժողովը:

Երբ որոշուեցաւ յարմարագոյն անձ մը ղրկելով Դանիէլեան նշանագրերը ձեռք ծգել, Վռամշապուհ այդ պաշտօնին նշանակեց զայր մի պատուական եւ հաւասարիմ իւր, Խաղուցի ազգաւ, Վահրիմ անուն, յոյժ փափաքող նորին գործոյ: [Խոր. 245]

Յիշեցինք արդէն հետեւեալ զաղափարը թէ « Վռամշապուհ ոչ նուազ գիտակ գործին կարեւորութեան եւ կատարելապէս համոզուած հայ զրի մը անհրաժեշտ հարկին վրայ», (1) իմաստութեամբ ընդ առաջ զընաց Սահակ-Մեսրոպի ազգօգուտ եւ հայրենաշէն առաջարկին եւ իր արքայական իշխանութեամբ ու լայն միջոցներով գործակից ու սատար կանգնեցաւ ձեռնարկին յաջողութեան: (2)

Անցեալին, հայերս ունեցած ենք քաջագործ թագաւորներ ու իշխաններ որոնք հռչակաւոր հանդիսացած են պատերազմներով: Անոնց յաղթութիւններով Հայաստան փառաւորուած է եւ անխոնջ աշխատանքով երկիրը բարգաւաճած:

Բայց անոնց յաղթութիւնները այժմ կը մնան լոկ պատմութեան մէջ արծանագրուած: Վռամշապուհի կարեւոր դերն ու մասնակցութիւնը եւ իր համագործակ-

(1) Ազգապատում, կգ 270

(2) Առս կգf 76-78 եւ 113-114

ցութեան կենդանի ու շօշափելի արդիւնքը եղող Հայ Այրուքները ոչ մէկը կրցած է խլել մեզմէ և ցարդ մնացած է և դարէ դար պիտի մնայ գործօն ու կենդանի . . . :

Որքան ատեն որ հայութիւնը ապրի ու հայ մանկըտուոյն շրթները թոթովն Ա . Բ . Գ ., որքան ատեն որ հայ մտաւորական դասակարգը արժանաւայել կերպով տօնէ գիրին, լեզուին ու մշակոյթին ոսկեղէն տարելիցները, որքան ատեն որ փայլի հայ արուեստն ու գրականութիւնը — քաղաքակրթութիւնը — նոյնքան ատեն հայ ուսուցիչն ու մտաւորականը, զարգացեալ ու զիտակից հայ ծնողքը, միահամուռ ու միաշունչ պիտի ներրողն այբուքների ետեւ կեցող և անոնց մարմին տուող արարչագործ երրորդութիւնը:

Այդ երեք մեծ հոգիներն էին Վառժապուհ՝ ուսումնատենչ թագաւորը, Սահակ Պարթեւ, Մեծն Ներսէսի մեծատաղանդ զաւակն ու ազգին վարչագէտ, իմաստուն կաթողիկոսը և Մեսրոպ Մաշտոց՝ հայուն վարդապետն ու վարժապետը և Օշականի Սուրբը: Ձեռնարկին յաջողութեան համար ասոնք սիրալիք համագործակցութեամբ սիրտ եւ կեանք մաշեցուցին: Հայրապետ, թագաւոր, ուսուցիչ, իմաստութեամբ եւ եռանդով համակուած հոգիներ, ձեռք ձեռքի եւ զլուխ զլուխ տուած կրցան երկրին բարգաւաճման եւ ժողովուրդին զարգացման իսկական Ռահվիրաները դառնալ: Ասոնք իրենց սրբազան կոչումին, ազգային նուիրա-

կան զաղափարականներուն հաւատարիմ գտնուեցան, ազգին ոգին ու նկարագիրը մարմնացուցին իրենց թանկագին ծառայութիւններով: Այս արարչագործ երրորդութեան սիրալիր համագործակցութեան արդիւնքովն էր որ ազգային ոգին, նկարագիրը պահպանուեցան, ժողովուրդին կենսատու ուժերը առատացան եւ հայկական ոգին Հայաստանի մէջ նոր խանդավառութեամբ մշակուեցաւ:

Ու եւ է ազգի մէջ զտնուող մեծ դէմքերը Աստուծոյ լաւագոյն պարգեւներն են, մասնաւորապէս իրենց ազգին եւ ընդհանրապէս բովանդակ մարդկութեան համար: Ազգին վրայ պահապան հրեշտակներու պէս հսկող այսպիսի անբաժան երրորդութիւն մը իրարմէ անջատել խիստ դժուար է: Երեք տիտաններ, իրենց ազգային աւստ զիտակցութեամբ ու նախանձախնդրութեամբ, այս կարեւոր գործին յաջողութեան մէջ զիրար կը լրացնեն: Երեքն ալ, որպէս կրթական բանիբուն կազմակերպիչներ, ժողովրդական արթուն դաստիարակներ, իրենց անձնուէր քանասիրութեամբը, խոհական ընթացքովը հիմնեցին հայկական Դրարութիւնը: Երեք կրանիդեայ հիմեր և վիթխարի սիւներ, որոնց վրայ բարձրացաւ հայոց փառահեղ Ոսկեղաւրդը, որ հայ մշակոյթի պատմութեան մէջ տառերու լրիւ գիւտին շնորհիւ, ստեղծագործ երրորդութեան կատարած յեղաշրջումին արդիւնքն է:

Արդ, եթէ պատուոյ աթոռին վրայ բազմեցնենք ուսումնատենչ Վռամշապուհ արքան, անոր աջին պէտք է բազմի լայնախոհ կաթողիկոսը Սահակ, իսկ ծախին՝ Առաքին ուսուցիչ Վարդապետը՝ Մեսրոպ:

Երեքն ալ, մէկը միւսը գերազանցող, կոչումին խորապէս գիտակից մեծ անձնաւորութիւններ՝ արժա-

նի են անցնալ, ներկայ և ապագայ սերունդներու խոր
յարգանքին և անսպառ հիացման:

Երկիւղած յարգանքով խոնարհինք Ոսկեդարու հը-
րաշագործ երրորդութեան յաւէտ խնկելի յիշատակին
առջև:

ԳԼՈՒԽ Է.

ՏԱՌԵՐՈՒ ԴԱՍԱԽՈՐՈՒՄԸ

ԵՒ ՓՈՓՈԽՈՒԹԻՒՆԸ

Ս. Մեսրոպ հին նշանագրերու ծեւական թերու-
թիւնները շտկեց, զանոնք կատարելագործեց և ամ-
բողջացուց: Ապա ինք և Ս. Սահակ միասին տառերը
նախ դասաւորեցին, անոնց տուին ազգին բերանը եղած
ծայրները, յետոյ իւրաքանչիւր տառի հնչիւնը նկատի
առնելով՝ խումբերու բաժնեցին և ուսուցին:

Այբուբենի կարգը նոյնն էր միշտ, ինչ որ է այժմ:
Բանասէրներ տակաւին գոհացուցիչ լուծում մը չեն գը-
տած թէ Մաշտոց իր հրաշակերտած տառերը ի՞նչ հաշ-
ուով խառնեց դանիէլեաններու մէջ, փոխանակ անոնց
ետեւ աւելցնելու: Հացունին կը գրէ. « Դժուարին եղաւ
ինձ ճշդել այս կէտը, չլինելով որ եւ է որոշ կանոն մ'ա-
նոնց դասաւորութեան մէջ: Եօթը դանիէլեաններէ վերջ
կուզայ Ը. ապա Թ. դանիւլեանը, և Ժ. մեսրոպեանը.
յետոյ զան. Ի և մես. Լ, Խ, Մ, զան. Կ. մես. Զ., զան.
Ղ. մես. Ժ., զան. Մ. մես. Յ., զան. Ն. մես. Ծ., զան.
Ո. մես. Զ., զան. Պ. մես. Զ., զան. Ռ. Ս. մես. Վ., զան.
Տ., մես. Բ.Ց. զան. Ի, Փ, Բ կը փակեն կարգը:» (1)

Ծանօթ. — Է. գլուխը ծաղկաւաղ մըն է Հայ բա-
նասերներու նորամօակ ամուսնեքն:

(1) Ուղղագր. եւ առոգ. հայերէնի, էջ 67

Մեր Այբուբենքը երկու զլխաւոր դասերու կը բաժնուի. —

1 — Ձայնաւորներ՝ ա. ե. է. ը. ի. ո.ւ. օ.

2 — Բաղաձայններ՝ բ. գ. դ. զ. թ. ժ. լ. խ. ծ. կ. հ. ծ. զ. ճ. մ. յ. ն. շ. չ. պ. ջ. ո. ս. վ. տ. ր. ց. փ. ք. ֆ.

Ըստ Հ. Սերովրէ Տէրպիշեանի՝ հնդեւրոպական բոլոր լեզուներու, ինչպէս հայերէնի մէջ, նախնական ձայնաւորներ եղած են ա. ի. և ու. հայերէնի մէջ ասոնցմէ ծնած են յետոյ ե. է. ը. և ո:

Ձայնաւորներու մէջի «ը» գիրը յունական ալփաբետին մէջ չի գտնուիր, միւս ձայնաւորները յունարենէն առնուած են: Նոյնպէս «հ» աւելի մեղմ հընչիւնն է «խ» տառին, զոր չունի յունարէնը: Մեսրոպ «ը» և «հ» տառերը հնարած է կամ ներմուծած՝ հին այբուբենէն:

Մեր նախնիք, «ու» ցուցնող տառ մը չգտան և չնշանակեցին, քանզի յոյն լեզուն ալ մեր թարգմանիչներու ատեն այդ ձայնը կը բացատրէր օմիքրոն և իւսիլոն «օս» կրկնագիր ծելով:

«Ի» գիրը «ո» է ետքը «ու» բաղադրեալ ձայնաւորը կազմելով իր սովորական հնչումը լսելի կ'ընէ, երբ իրմէ անմիջապէս ետքը բաղաձայն գիր գայ, ինչպէս՝ նու: Իսկ երբ «ու» էն ետքը ձայնաւոր գիր գայ, «ու»-ն «վ» կը հնչուի եւ երբ «վ»-ի ձայն հանէ, բաղաձայնի ուժի՛ ունենայ, ինչպէս՝ նու ե:

«Յ» գիրն ալ երբեմն ձայնաւոր, երբեմն բաղաձայն եւ երբեմն ալ անձայն է:

Գրեթէ կէս ձայնաւորի ուժ ունին բոլոր նայ տառերը, ինչպէս նաեւ գ. ս. շ. եւ ժ. Թոյլ բաղաձայնները:

Իսկ բաղաձայն տառերը իրենց ձայնական աստիճաններուն համաձայն բաժնուած են հետեւեալ խումբերուն. —

Նուրբ սառեր = Գ. Կ. Տ. Ծ. Ժ. Զ.

Միջակ սառեր = Բ. Գ. Դ. Զ. Զ.

Քաւ սառեր = Փ. Բ. Թ. Յ. Զ. Շ. Ս.

Նայ կը կոչուին = Լ. Ղ. Մ. Ն. Բ. Ռ.

Բաղաձայնները կարելի է բաժնել նաեւ հետեւեալ

խումբերու. —

Շրքնային = Բ. Գ. Փ. Վ. Ի. Ֆ. Մ.

Ասամնային = Դ. Տ. Թ.

Ասամնային սուլածայն = Զ. Ծ. Ծ. Զ. Ս.

Կոկորդային = Գ. Կ. Բ. Ղ. Խ. Զ. Բ.

Քմային-չչական = Զ. Ժ. Զ. Ժ. Զ.

Լեզուային = Բ. Ռ. Լ. Ն.

Եւրոպացիք սովորաբար իրենց տառերը կը սիրեն յորջորջել զանոնք հնարողին եւ կամ ծուլողին անուամբ: Հայ տառերն ալ, հնարիչին անունով, Մեսրոպեան կոչուած են: Մեսրոպեան նշանագրերը հետզհետէ ձեւերու զանազան փոփոխութիւններ կրած՝ եւ այլեւայլ ժամանակներու մէջ զրջագիրներու ճարտարութեամբ վայելուչ եղած են: Տպագրութիւնը հաստատուն եւ ամփոփոխ ձեւ տուած է այլեւս հայ գրերուն: Անցեալի այդ փոփոխութիւնները կ'ամփոփենք ստորեւ:

1. — Մեսրոպեան երկաթագիր, որ տեւած է մինչեւ Թ. դար եւ կը համապատասխանէ մեր հիմակուան զլխագրին:

Մեսրոպի յօրինած տառերը երկաթագիր անուանած են: Այսպէս կոչուելուն պատճառն էր կամ երկաթէ զրնով զրուած ըլլալը եւ կամ այն ժամանակուան գործածուած մեխանիկ համար որ երկաթի ժանգով կը պատրաստէին:

2. — Միջին երկաթագիր, որ մինչեւ ԺԲ. դար տեւեց:

3. — Բոլորագիր, մեր այժմեան տպագրական ըս-

լորագրին նման, որ տեւեց մինչեւ ԺԴ-ԺԵ դար:

Երկաթագրին ընթերցումը դժուար ըլլալով, սկսան բոլորագիր տառեր գործածել: Ասոնք մանր և խնայողական ըլլալնուն համար, նախապէս լուսանցքներու վրայ կը գրուէին և հետզհետէ կատարելագործուելով, արդի տպագրութեանց մէջ գործածուող սովորական գիրերը եղան:

4. — Նօսրագիրը արագ գրող դպիրներու սեփական մանր գիրն է, որ դարեր վերջ զտնուեցաւ ու տեւեց մինչեւ ԺԺ. դար և կը համապատասխանէ մեր այժմեան տպագրական նօտր գրին:

Նօսր կրճատումն է նօսրացի բառին, այսինքն «նօտար»ներու գործածածը:

Նօտրագիրը բոլորագրին դիւրին ձեւն է, որ ցարդ կը գործածուի սովորական թղթակցութեանց մէջ:

5. — Շեղագիր, որ մեր հիմակուան ձեռագիրն է: Սա ունի իր գլխազրի մասնաւոր ձեւերն ալ՝ երկաթագիրէն եղանակաւորուած:

Մեր գիրերուն բազմազանութեան մէջ կ'ըմբռնուին կենդանագիր, ճնճղագիր, ձագագիր, փառագիր, փակագիր, զարդագիր, շփագիր. ծաղկագիր եւայլն, իրենց յօրինուածքին համեմատ: Իսկ Արապեան, Արամեան, Միւհէնտիսեան եւայլն բառերով կը հասկցուին յիշեալ գրածուիչներուն յօրինած տառերը:

Այսպէս հայ տառերը, սկիզբէն մինչեւ մեր օրերը ու մանաւանդ տպագրութեան զիւտէն վերջ, ստացած են զանազան անուանակոչութիւններ: Թէոդիկ ասոնք ի մի հաւաքելով համայնապատկեր մը կազմած է իր «Տիպ ու Տառ»ին մէջ:

Դիրի գիւտին հետ սկսած է նաեւ գեղագրութիւնը

կամ վայելչագրութիւնը որ տառերուն չքնադ ու շքնորհալի ձեւեր տալու արուեստն է։ Այս կերպով տըպագրական արուեստը հետզհետէ զարգացած ու կատարելագործուած է։ Պապիրոսէն մինչեւ մագաղաթի ու թուղթի դարերը, Հայ ազգն ալ ունեցած է զանազան գրչագիրներ, որոնք իրենց ճարտար ձեւերուն մէջ բռնած փեսուրով զարդարած են սքանչելի տողեր և էջեր։

Հայաստանի մէջ, Ս. Գրքի առաջին տպագրութիւնը կատարուեցաւ 1666-ին։ Անկէ առաջ բոլոր Ս. Գիրքերը կ'ընդօրինակուէին ձեռագրով, ինչ որ նպաստեց արուեստագեղ գեղագրութեան զարգացումին։ Ձեռագիր Ս. Գիրքերը, որոնք կը շքեղացնէին հայ վանքերն ու եկեղեցիները, իսկապէս գեղարուեստի թանկարժէք նըմոյշներ են։

Այսօր գրչագիրներու այդ հազուագիւտ և թանկարժէք ձեռագիր հատորներն առարկայ են բանասէրներու պրպտումին և լուրջ ուսումնասիրութեանց։ Անոնք հաւաքուած ու պահուած կը մնան էջմիածնի, Երուսաղէմի, Կ. Պոլսոյ, Վենետիկի, Վիեննայի և այլ հայ եւ օտար մատենադարաններուն մէջ։

Գրչագիրներու բոլոր հաւաքածոներուն մէջ համեմատաբար ամենէն բազմաթիւ ձեռագիրներն են Հին և Նոր Կտակարաններ կամ անոնց մասերը։

Ասոնք 1500է աւելի են կը կարծուին, որոնց մէջ, ըստ մասնագէտներու դատողութեան ընագիրներու շատ մօտ գտնուելով, ամենաթանկագիւններն են հետեւեալ երեքը. — Վատիկանի, Աղեքսանդրիոյ, եւ Սինայի ձեռագիրներ։ Այս երեք յունարէն ձեռագիրներն ալ գրուած են զլիսագիր տառերով, մագաղաթներու վրայ, առանց բառերուն մէջտեղերը պարապ միջոց թողելու։ Սինայի ձեռագիրները, անցեալ տարի Պօլշեւիկ կառավարութեան կողմէ հարիւր հազար անգլիական ռսկիի

ծախուեցաւ Բրիտանական կառավարութեան եւ այժմ
կը գտնուի Անգլիոյ մեծ թանգարանին մէջ:

Այս ձեռագիրներուն մէջ գեղարուեստական հիա-
նալի արժէք ներկայացնողներն են պատկերազարդ Ա-
ւետարաններ. մանաւանդ Հայոց Կիլիկեան թագաւո-
րութեան շրջանէն: Բարձրբերդցի Կոստանդին Կաթո-
ղիկոսի (1220—1267) գրչագրել տուած մանրանկա-
րազարդ Աւետարանները նշանաւոր են գեղարուեստա-
կան տեսակէտէ:

Հայաստանի, Փոքր Ասիոյ եւ Կիլիկիոյ վանքերուն
եւ եկեղեցիներուն հարստութիւնները, որոնք փճացան
1914—1915ին Հայկական ընդհանուր տեղահանութեան
եզերական տարիներուն, կը բովանդակէին թանկագին
ձեռագիրներ, մեծ մասը Աստուածաշունչ եւ Աւետարան:

ԳԼՈՒԽ Ը.

ՄԵՍՐՈՊԵԱՆ ՏԱՌԵՐՈՒ ԳԻՏԻՆ

Թ Ո Ւ Ա Կ Ա Ն Ը

Այս գլուխին մէջ զետեղած ենք խումբ մը հեղինակաւոր բանասէրներու տեսութիւնները ճշդելու համար Գրոց գիւտին հաւանական թուականը: Կը յուսանք թէ ընթերցողը այդ զաղափարներու համոզիչ բացատրութիւններէն և փաստացի տուեալներէն զոհացուցիչ եզրակացութեան մը պիտի հասցնենք:

Պէտք է խոստովանինք թէ զրոց գիւտին ճշգրիտ թուականը տակաւին անորոշ է, թէն իրար հակասող բանասէրներու կարծիքներն ալ իրարմէ շատ հեռու չեն:

«Թէեւ, 1913-ին, համազգային արժանաւոր շուքով տօնեցինք զրեբու գիւտին հազար հինգ հարիւրամեակը, սակայն անոր պատմական թուականը ամենամեծ հաւանականութեամբ 406-407-ին է, ինչպէս որ վերջերս հմտօրէն ցոյց տուաւ Դեր. Հ. Յովհ. Թորոսեան Բազմավէպի մէջ (1932, էջ 225):

Չամչեան ալ Դանիէլեան նշանագրերը 403-ին, իսկ Մեսրոպի զրոց գիւտը 406-ին կը դնէ: Նոյնպէս Ալիշան՝ Դանիէլեանները 404-ին, իսկ Մեսրոպեանները 406-ին կը դնէ:

Մինչդեռ բանասէր Գ. Ֆնտըզլեան վերջերս «Կորիւնի Վարք Մաշտոցի» աշխատութեան մէջ 402-3-ին կը

դնէ Դանիէլեան նշանագրերը, իսկ 404-ին Մեսրոպի գիւտո:

Թուականի այս տարուերումը Կորիւնէն է, որ Վռամշապուհի հինգերորդ (վեցերորդ ?) տարին կը դնէ գրոց գիւտը՝ Մեսրոպի ծնոքով: Հ. Յովհ. Քորոսեան այդ թուականին կասկածելիութիւնն է որ կը ցուցրնէ ընդդէմ Ֆնտրզլեանի, ինչպէս և Ադոնց որ սրամիտ, բայց նոյնքան տարօրինակ տեսութիւններ ունի գրոց գիւտի մասին, թուականը կամ մշակման շրջանը դնելով 382-392-ին: Յետոյ Մեսրոպի քով, գրոց գիւտի հարցին մէջ, մեծ դեր կուտայ Թէոդորոս Մոպսուեստացիին՝ որու նետտորամիտ հռչակուելուն հետեւանքով Կորիւն և հետեւորդներ իբր թէ կը թաղեն գիրերու գիւտին ստոյգ պատմութիւնը»: (1)

Փրօֆ. Նիկ. Ադոնց Այբուբենքի ծագման վիճելի խնդիրը լուծելու համար բրած է խիստ շահեկան ուսումնասիրութիւն մը: Թէպէտեւ Ադոնց ակէն կը խըմէ ջուրը, սակայն աւելի հեռուն կը տանի մեզ դնելով 382-392-ին, ինչպէս յիշեցինք արդէն:

Կ'արժէ որ իւրաքանչիւր կրթասէր հայ անհատ կարդայ վերոյիշեալ հետաքրքրական և թուականական մանրամասն հաշիւներ պարունակող գրութիւնը:

«Մշակոյթն իր բարձր իմաստով սկսւում է իրապէս գրի եւ գրականութեան շրջանից: Հայ գրի ծագումը յայտնի է, եւ յայտնի թերեւս աւելի լայն չափով քան հարեւան զգգրի գրի պատմութիւնը, բայց եւ այնպէս խոստովանելու է որ շատ բան տակաւին մութ եւ շփոթ է...»: (2)

«Հայ գիրերուն գիւտին համար եղած առաջին շարժումին թուականը ճշդելու պիտի ծառայէ Վռամ-

(1) Բազմավեպ, 1934, էջ 323

(2) Հայ Մշակոյթի Օր, 1932, էջ 33

շապուհի Միջագետք երթալը: Խորենացի կ'ըսէ թէ այդ ուղեւորութիւնը տեղի ունեցաւ Վռամի հրամանով, որպէսզի պարսիկ եւ յոյն զունդերու մէջ եղած թշնամութիւնները խաղաղեցնէ, եւ թէ այդ շփոթութիւնները տեղի ունեցան, երբ Բիւզանդիոնի մէջ ալ յաղագս Մեծիւն Յովհաննու Ոսկեբերանի շփոթեալ լինէր քաղաւորութիւն Յունաց, եւ զօրքն ընդ միմեանս պատերազմէին [Խոր. 245]:

402-ին էր Յոյն եւ Գոթացի զօրավարներուն բաղխումը Բիւզանդիոնի մէջ, եւ 403-ին՝ Ոսկեբերանի դէմ հալածանքը, որով Վռամշապուհի երթալն ալ 402 ին կրնանք զնել եւ 403-էն աւելի չենք կրնար յապաղել Միջագետքէ դառնալը, այնպէս որ ուղեւորութենէ նոր դառնալու առիթով տուած կ'ըլլայ Հաբէլի եւ Դանիէլի մասին տեղեկութիւնները. . . : Արդէն Խորենացին ալ կ'ականարկէ թէ Վռամշապուհ Միջագետքէ դառնալով՝ տեսաւ որ Սահակ եւ Մեսրոպ ալ գիրերու խնդիրով կը զբաղէին [Խոր. 245]:

Ըստ այսմ կ'ընանք 403 տարին ընդունիլ, իբր սկիզբն Հայ գիրի գիւտին համար եղած ճիգերուն:

Առաջին յաջողութեան թուական կը նշանակենք 404 տարին, եւ այս է որ իբր Հայոց գիրի գիւտ ընդունուած է այժմ քննադատներուն կողմէ, թէպէտ այն Հայ Այբուբենին կատարեալ կազմութիւնը չէր:

Նոյն հեղինակը Կորիւնին դիմելով՝ միտքը քաւական կ'զբաղեցնէ, և գրիչը շարժելով սապէս կ'եզրափակէ. —

«Գիրի գիւտին պատմութիւնը լրացնելու համար պիտի աւելցնենք քե պատմագիրներէ քաղուած արբեր նշանակութիւններով 404—405 եւ 406 թուականները կը կազմուին, եւ մենք Կորիւնի ամենեւնի նշանակուող խօսքովը, Մեսրոպի մահէն, կամ 439-էն 35 տարի առաջ՝ 404-ին նշանակեցինք առաջին գիւտը:

Բայց նոյն տեղ (Կոր. 48) Յազկերտի Տրդ շարին ալ յիշուած է: Յազկերտ ալ 399-ին թագաւորած լի-
նելով 406 թուականը կը ստացուի: Այս ալ նոյնպէս
ընդունելի կրնայ ըլլալ. մեկնելով «ամս երկու» ան-
կասար այբուբենով առիտաւ միջոցին վրայ [Կոր. 18],
որով 404-ին գտնուած այբուբենը, 406-ին լրացած եւ
կասարեւագործուած ըլլալը ընդունած կ'ըլլանք:

Փարպեցիի եւ Կորիւնի տուած թուականները ի-
րար չեն բոցեր, նոյն իսկ միեւնոյն հեղինակին տուած
թուականներուն մէջ տարբերութիւններ կան. բայց մենք
կրնանք հետեւիլ գլխաւոր թիւերուն միայն, իսկ մնաց-
եալները պատահական սխալմանց եւ գրչագիրներու
աղաւաղութեանց պէտք է վերագրել»:(1)

«Տառերի գիւտը տեղի ունեցաւ 404 թուականին:
Բայց կարծիք կայ, որ նրանց վերջնական կարգաւո-
րումը կատարուել է 412 թուականից ոչ առաջ:

Եւսեբիոս թանասէր և Էջմիածնի միաբանութեան
անդամ Գալուստ Տէր-Մկրտիչեան հրատարակած է հրմ-
տալից ուսումնասիրութիւն մը հայ տառերու գիւտի
թուականի մասին:

Յարգելի գիտնականը 405 թուականին սխալ ըլ-
լալը ապացուցանելէ վերջ, կը շեշտէ թէ գիւտը կամ
412-ին կամ անկէ յետոյ տեղի ունեցած է», կը գրէ
Էջո: (2)

Ինչպէս տեսնուեցաւ վերոգրեալ մէջբերումներէն,
գրերու գիւտին ճշգրիտ թուականի մասին թանասէր-
ներէն զրեթէ բոլորին ալ նշանակած թուականները
նոյնը չեն և նոյնիսկ երբեմն ալ իրարու կը հակասեն.
մեր նպատակէն ու ձեռնհասութենէն ալ դուրս պիտի

(1) Ազգապատում, էջ 270-277

(2) Հայ Գրի Տօնը, էջ 31, 205-206

ըլլար ներկայիս վճռականօրէն հաստատել մին և ժխտել միւսը, բայց նկատելով որ Մեսրոպի աջակից եղեսիոյ յայտնի Րաբելաս Եպիսկոպոսին իշխանութիւնը 412—435 տարիները կ'ընդգրկէ և Մեսրոպ Մաշտոց ալ նոյն թուականի սկիզբները այցելած է Միջագետք և հայասէր Եպիսկոպոսէն անսպասելի աջակցութիւն և յարգալիր մեծարանք վայելած, կրնանք գրեթէ գիւտիմ քուականը իր լրումէն և կատարելագործումէն, փորձարկէքէն եւ մարմնացած արդիւնքէն յետոյ, 412 ը նկատել, ինչ որ յայտնի բանասէր եւ էջմիածնի միաբաններէն դպիր Գ. Տ-Մկրտիչեան հաստատած է իր երկար ու փաստացի ուսումնասիրութեամբ, Թիֆլիսի «Հորիզոն»ի 1912 տարուոյ 121 եւ 122 թիւերուն մէջ:

ԳԼՈՒԽ Թ.

ԳՐԵՐՈՒ ԳԻՒՏԻՆ ՄՆԱՅՈՒՆ ԱՐԴԻՒՆՔԸ

Ս. Սահակի և Ս. Մեսրոպի ազգօգուտ ծառայութեանց շնորհիւ, Հայ-Ազգային եւ եկեղեցական պատմութեան մէջ նոր գլուխ մը բացուեցաւ, իսկ Աստուածաշունչի թարգմանութեամբը պայծառ դարագլուխ մը սկսաւ բուսնալակ հայ մատենագրութեան համար:

Անոնց անխոնջ ջանքերով եւ անվերապահ գործակցութեամբ կատարուած աշխատանքին յորդառատ հուծքն է մեր Այբուբենը: Անոնք ընծայեցին ազգին այն դիւրութիւնը, որով կարելի եղաւ ստեղծել Ոսկեդարու մատենագրութեան հոգեգմայլ շարժումը, որով ինքնաբերաբար բացուեցաւ տոհմային գրաւոր դպրութեան սրանչելի դարագլուխը:

Խօսքը կը թռչի, իսկ գիրը կը մնայ, կ'ըսէ ժողովրդական առածը:

Գիրին շնորհիւ է որ խօսքը, կամ անով պարուրուած խորհուրդը, սեւեռուելով՝ ի վիճակի կ'ըլլայ ճամբորդելու ժամանակին եւ միջոցին մէջ, պահուելով՝ յաւերժանալու, եւ պատգամաւորուելով՝ բազմապատկրելու, խօսելու համար բացականերուն եւ ապագայ սերունդներուն հետ. մինչ խօսքը, շունչ մը ինքնին, թէեւ կենդանի, արտասանուած վայրկեանին իսկ կը ցնդի, կը կորսուի եւ կ'ուղղուի անոնց միայն՝ որոնք ներկայ են, եւ որոնց կրնայ հասնիլ: Գիրը, կ'ըսէ հեղինակ մը, մարդկութեան յիշողութիւնն է, անոր շնորհիւ է որ կրնանք օգտագործել անցած սերունդներուն

փորձառութիւնը". անոր միջոցաւ է որ ,Բասզալի բացատրութեամբ, մարդը կարծես միեւնոյն մարդն է, որ կը մնայ եւ կը տեւէ միշտ, ու կը սորովի անընդհատ: Այն ժողովուրդները որոնք զուրկ են յիշողութեան այդ գործիքէն կամ գործարանէն, դատապարտուած են մընալու աւելի կամ նուազ կայուն կամ բարձրորոս» (1)

Գիրը քաղաքակրթութեան մարզին մէջ, ընդհանուր ազգերու համար, նոր դարագլուխ մը բացած է, որովհետեւ անոր ծագումով սկսած են քաղաքակրթական եւ մշակութային յառաջդիմութիւնները, որոնցմով ժողովուրդները զարգացումի, բարգաւաճումի, երջանկութեան նոր շրջանի թեւակոխած են: Նոյնը եղած են մեզի համար մեր սեփական տառերը: Անոնք մեր ազգին պահպանման, յառաջդիմութեան եւ զարգացման անփոխարինելի ազդակներն եղած են:

Այբուբենը հայ մատենագրութեան և հայ գրչութեան կենսանորոգ զարնան փառահեղ այգն է, որուն մայիսեան բուրումնաւէտ առաւօտը՝ Ոսկեդարը:

Սահակ-Մեսրոպեան շրջանը՝ հայոց գրականութեան և արուեստի պատմութեան մէջ, սքանչելի փոփոխութիւններու ծնունդ տուող աննախընթաց շրջանը եղաւ: Դարերէ ի վեր հաստատուած հեթանոսական վարքերն ու բարքերը հալեցան: Հայոց քաղաքական ու հոգեւոր կեանքը հիմնովին փոխուելով՝ իր նոր ու բնական հունին առաջնորդուեցաւ: Ժողովուրդին ընկերային, կրօնաբարոյական և ազգային կեանքը այդ նոր զարթումին առջեւ յեղաշրջեցաւ, որովհետեւ հայ տառերը ծնած էին. հայ միտքը սկսած էր փթթիլ. ազգային խելայեղ խանդավառութեամբ կը պոռթկար ան՝ նոր լոյսը հայրենիքին մէջ ընդփոյթ և լայնօրէն տարածելու համար:

(1) Սիոն, 1935, էջ 230

Այսօր, 1500 տարի վերջ, մենք տակաւին կ'զգանք այդ շրջանի կրօնաշունչ և ազգային գործունէութեանց ներգործած հայկական ինքնատիպ նկարագրի խորունկ ազդեցութիւնը:

Որովհետեւ ժամանակին, Ռահ գետի ափին տեղի ունեցող ցնծատօնը կայծակի արագութեամբ տարածած էր մեծ Աւետիսը հայոց Աշխարհին մէջ: Միտքերը պատրաստուած էին վերածնունդի և գրական աննախընթաց զարթօնքի համար: Ոսկեդարու հիմնադիր երեք տիպար Քրիստոնեայ տիտանները լուսաւորութեան և մշակոյթի շարժումին հօգը լծակներն էին: Անվիճելի է իրատես ստեղծագործ երրորդութեան մեծ դերը՝ ազգասիրական խոր զգացումներով և զարգացած միտքերով: Անոնք Ոսկեդարու նորափթիթ արշալոյսի ամենէն լուսաւոր աստղերն են, ժողովուրդը խանդավառեցին, շարժեցին և առաջնորդեցին: Սակայն վերոյիշեալ երեք մեծ դէմքերը պիտի չկրնային Հայաստանը յեղաշրջել, եթէ իրենց կողքին չունենային միտքով բեղուն, սիրտով և հոգիով պատրաստ ուխտուածներու և ընտրանիին անվերապահ աջակցութիւնը, այսինքն հեզահամբոյր գործակիցներու ընտիր փաղանգ մը: Ասոնց կողքին կեցած էր հետաքրքիր հաւաքականութիւնը: Նորագիւտ Այբուբենը սորվելու համար ժողովուրդին մէջ արծարծուած անշէջ եւ բուռն ծգտում մը, փափագ մը կար: Փարպեցին կը վրկայէ թէ «ամէն անձ սրտայորդոր կը փափագէր հայերէն գիտնալու եւ հայերէն ուսանելու, ասորի տանջանքէն, որպէս թէ խաւարէն լոյս աշխարհ ելլելու ազատելու ուրախութիւնը զգալով»:

Դաստիարակութիւն, կրօնք եւ մշակութիւն բոլորութեամբ չեն կրնար տարածուիլ: Որովհետեւ մարդկային միտքը եւ խիղճը ու սիրտը չեն կրնար իւրա-

ցընել ինչ որ բռնի ուժով կը պարտադրուի. քանզի ասոնք ներքին հոգեկան խնդիրներ են, և ձեռք կը ծրզուին ինքնաբուխ փափաքով և ժրաջան աշխատանքով: Ազգը որուն մէջ յիշեալ ոգին արծարծուած էր, հաւաքաբար աշխատանքի լծուելով, Արարատ նահանգէն սկսաւ տարածել հոգիի և մտքի լոյսը ամբողջ Հայաստանի մէջ:

Այսպիսի արտակարգ ճիգով և հաւաքական հզօր կամքով, կարելի եղաւ թօթափել, մէկ կողմէն. օտարին անդամբեր չարչարանաց լուծը եւ միւս կողմէն հաստատել ազգային անկախութեան տենչալի ոգին:

Մեծ առաջնորդներ, նուիրումի շունչով օծուած, համագործակից մտաւորականներ եւ հետաքրքիր, ընդունակ ժողովուրդ, այս բոլորին վրայ աւելցնենք նաեւ Վռամշապուհ ուշիմ արքային քառորդ դարու խաղաղ թագաւորութիւնը, հնարաւոր դարձուցին յաւերժապէս արդիւնաւորելու հայ տառերը: Ուրեմն աւելի մեծ եւ աւելի լայն դեր մ'ունի ցեղը որ ոչ միայն ծնաւ այս մեծ դիմեօր, այլ եւ դարեւորով սլացաւրեց Ռսկեղաւրու սփանչելի մեակոյթին գեօթնը:

Գիրի, զրականութեան ու գիրքի, այսինքն լեզուի, արուեստի ու կրօնքի երրեակ ուժերով է որ կը կերտուի ժողովուրդի մը մտաւոր ու հոգեկան կեանքին շէնքը: Եթէ գիրը ատաղծն է այդ շէնքին, զրականութիւնն՝ անոր մարմինը, ուր կը միաւորուին ժողովուրդի մը մտաւոր և բարոյական արդիւնքները:

Պատմութեան ուղիէն ընթացող բոլոր այն ազգերը, որոնք չեն կրցած տիրանալ գիրի եւ զրականութեան, ուշ կամ կանուխ կը կործանին իսպառ, անհետ անցնելով կեանքի թատերաբեմէն ու իրենց նաւաբեկումէն խլեակներ միայն թողլով հոն:

Դիրը, այս բառը հասկնալով մասնաւորապէս զըրականութեան իմաստով, էական հիմն է ժողովուրդի

մը ինքնո. րոյնութեան, անոր վրայ կը կանգնի ազգի մը ապագան: Սահակ և Մեսրոպ իմաստութիւնը ունեցան ըմբռնելու այս ճշմարտութիւնը և քաջութիւնը՝ մարմին տալու այդ ըմբռնումին. հոս է անոնց մեծութեան գաղտնիքը»: (1)

Տառերը եղան հարազատ գրականութեան մը ծընունդ տուող եզական ազդակները և զայն ժողովրդին հոգիին տանող ու յաւերժացնող լաւագոյն միջոցները: Արդարեւ, կենսունակ ժողովուրդի մը պարզ մշակոյթը ճոխացնելով՝ զայն միտքի և հոգիի բարձունքները առաջնորդելու զօրաւորագոյն լծակը եղան անոնք:

Որովհետեւ հայ տառերու հնարումով Հայաստան հրճուեցաւ, կեանքը թեւ առաւ դէպի լոյս, նոր թափով վեր սլացաւ դէպի կրթութիւն, գրականութիւն, գիտութիւն եւ ընդհանուր զարգացում: Այս խորաթափանց կղերականներուն մեծագործութեան շնորհիւ հայ մեծասքանչ լեզուն փրկուեցաւ ի սպառ կորուստէ եւ Հայաստանեայց Ս. Առաքելական եկեղեցին օժտուեցաւ ինքնապահպանումի սեփական եւ լաւագոյն ազդակով: Ուրիշ խօսքով՝ գրերու շնորհիւ հայոց դրպրոցն ու եկեղեցին զօրացան եւ պատմութիւնն ու գրականութիւնը ծնւ ու մարմին առնելով ճոխացան:

« Հայ տառերուն եւ մատենագրութեան շնորհիւ խզուած էին անոր ոտնակապերը: Հայ միտքը սիրաւոր ու անծկայրեաց թափով մը դարձաւ դէպի գիտութեան լոյսը:

Հորիզոնն այլեւս ընդարձակուած էր անսահման...: Հայր պիտի կրնար ամրապէս զօդուիլ հայուն հետ, իր խորհուրդներովն ու զգացումներովը, եւ զանոնք ապահովապէս կտակել յաջորդ սերունդներուն: Այս իրողութիւնները բաւական իսկ են ցոյց տալու թէ ինչ-

պէս, տառերու գիւտին շնորհիւ, եկեղեցին եղաւ ամբողջ մը ազգային ինքնութեան, և ջահ մը՝ բարոյական լուսաւորութեան»։ (1)

«Գիր և գրականութիւն եղան մարմնացումն հայութեան, ազգային կեանքը խտացաւ մագաղաթներու ծալքերուն մէջ. քարեր պիտի մաշին, պարիսպներ կործանին, քաղաքներ հետախաղաղ պիտի ծածկուին հողին տակ, սակայն մեր նախնեաց մատենագրութիւնը պիտի մնայ կոթող մը անցեալ հայութեան, յոյս մը ապագայ սերնդեան, միջոց մը իրեն գոյութիւնը պաշտպանելու եւ ոյժ մը վերանորոգութեան եւ վերածնութեան։ Միայն Մեսրոպ անունը արտասանելը կը բովանդակէ յինքեան քառասուն դարուց պատկերն, որոյ առջեւ դարեր յարգանքով կը խոնարհեցնեն իրենց զբոլակները»։ (2)

Օգանեան կ'աւելցնէ. «Տառերու գիւտը փրկեց ո'չ միայն հայ լեզուն, այլեւ հայ կեանքը, վասնզի հայ քաղաքակրթութեան շիջման միջոցին է որ հայ գրականութիւնն ու ոսկեդարը ծաղկեցան։ Անիկա ընծեռեց հայ լեզուին այն ամրակուտ հիմը որուն վրայ կարելի էր կանգնեցնել ոսկեդարու սքանչելի հայերէնին պերճաշուք կոթողը»։

Կարդանք նաեւ Գերմանացի գիտնական Նէյմանի հետեւեալ խօսքերը. —

«Եթէ, հայերը բոլոր այն փոթորիկներուն մէջ, որ ե. դարէն սկսեալ դրդեցին Ասիան եւ մանաւանդ Հայաստանը, կարողացան իբրեւ անկախ քրիստոնեայ ազգ մը մնալ, պատճառը գլխաւորապէս ազգային լեզուին տառերու գիւտին վերագրելու է, որով կարելի եղաւ սեփական գրականութիւն ունենալ եւ առանձին

(1) Սահակ-Մեսրոպ, Վ. Քիւրհնեան էջ 14-15

(2) Հայաստանի Ոսկեդարը, Վեցեսիկ, 1914, էջ 67

հոգեւոր կազմակերպութիւն մը պահպանել»:

Լսենք նաեւ համաշխարհային համըաւի արժանացած Բրոնի. Մառի զնահատանը. —

«Հայերու շնորհիւ փրկուեցան քրիստոնէական զբաղականութեան կորսուելու վտանգին ենթարկուած գոհարները: Աւելին եւս, Եւրոպայի վայրենացած դարուն՝ հայ ազգը իր Յունարենէ ըրած թարգմանութիւններով անսխալօրէն ծառայութիւն մատուցած է եւրոպական համամարդկային քաղաքակրթութեան»:

Եւ այս ամէնը Այրուբենի շնորհիւ տեղի ունեցան: Շարունակենք մեր ուղին: Յառաջանանք քանի մը քայլ եւս, ու ահա գրոց գիւտին հսկայ արդիւնքները պիտի պարզուին մեր մտաց առջեւ:

Մէջ բերենք թրբահայոց հեղինակաւոր պատրիարք Օրմանեանի վկայութիւնը գրոց գիւտին կարեւորութեան շուրջ. —

«Եթէ հայոց եկեղեցին իրեն յատուկ գիրն ու գիրքերը չունենար, երբեք պիտի չկարենար իբր ինքնուրոյն եկեղեցի իր գոյութիւնը ապահովել, եւ պէտք էր որ ծուլուէր և ընկղմէր ու է մէկ եկեղեցւոյ մէջ, որուն լնդուն ու գիրն ու գիրքը իրեն համար գործածական պիտի ըլլային: Հայր որ քաղաքական կացութեան զօրութիւնը եւ դարէն սկսելով կորսնցուց, եթէ չունենար իր գիրն ու գրականութիւնը, որ իբրեւ խորիսխ յուսոյ և իբրեւ հիմ հաստատութեան անոր ապաւէնն եղաւ իւր ալեծուփ վտանգներուն և չիւր ցըրուած և վայրափառին կեանքին մէջ, այսօր հազիւ թէ հայ ազգի մը յիշատակը մնացած կ'ըլլար, ինչպէս իզուր կը փնտռուին Մարաց եւ Պարթեւաց, Ասորեստանաց եւ Բաբելոնաց հետքերը այժմեան աշխարհի մէջ: Սահակի եւ Մեսրոպի խորաթափանց տեսութիւնը նշմարեց քաղաքական կեանքի քայքայեալ վիճակը, նախատեսեց ազգին սպառնացող կորուստը . . . զգաց

ապագային ապահովութեան պէտքը կազմեց զիրենք, ստեղծեց գրականութիւնը եւ փրկեց մեր ապագան:

Այսօր եթէ հայ կայ, աւելի քան Հայկայ արիւնը, Սահակի եւ Մեսրոպի միտքն է անոր կեանք տրուողը եւ այդ մեծ քարիքն ալ եկեղեցւոյ ծոցէն ծնաւ, . . . եկեղեցին էր որ հովանաւորեց այս գործը, եկեղեցականներն էին՝ որ նուիրուեցան ազգաշէն մեծ գործին: Գիրն ու գիրքը եկեղեցիով, եկեղեցին ալ զիրով ու զիրքով, իրար անբաժան փաթթուած հայուն տազնապներուն եւ վտանգներուն դէմ անվկանդ ոյժ մը կազմեցին: 15 դարերու մարտիրոսական նեղութիւններէ ետք, եթէ այսօր տակաւին հայ եւ հայութիւն կայ, եթէ մտաւորական կենաց յաջողակ եւ քաղաքական կենաց ընդունակ սերունդ մը, ազգ մը ընդհանուր աշխարհի զարմանքը կը գրաւէ, զայն պէտք է իրաւամբ Սահակի եւ Մեսրոպի անմահական գործին արդիւնքը հանչնալ և խոստովանիլ:

Որչափ ալ կրօնական և եկեղեցական շարժառիթով սկսաւ Հայ գրին և Հայ դպրութեան ծնունդը, սակայն անոր արդիւնքը այդ շրջանակէն դուրս ալ տարածուեցաւ, ե՛ւ մտաւորական զարգացման ե՛ւ զքրական արդիւնաւորութեան ամէն ճիւղերն ալ իւր մէջը ամփոփեց: (1)

Գիրերը սեղծեցին ազգային փայլուն ու փառապանծ գարթոնքի նոր օջաւնը:

Հայաստանի սահմաններուն մէջ գտնուող վանքերն ու ճգնարանները ուսման տաճարներու վերածուեցան: Չորս կողմ ծաղկոցներ եւ լուսոյ վառարաններ բացուեցան: *Նրիսասարդ*, քարմ եւ վառվառն ուժեր ուսուցչական ասպարեզը նետուեցան, իբրեւ նորածիլ մեակոյթի անխոնջ առաքեալներ:

Հայոց հարիւր տարուան պետական կրօնը սկսաւ երկրին հեթանոսական բարքերէն ներս թափանցել: Հայաստաննայց եկեղեցին կրօնաբարոյական լուսաւորութեան ակն ու աղբիւրը եղաւ:

Անոր լուսաշող փարոսին հոգեւոր լոյսը ճառագայթեց ու հասաւ մինչեւ Վրաստան ու Աղուանից աշխարհը . . . :

Հայաստանի մէջ տեղի ունեցած գրական վերելքը հետեւեալ կերպով կը նկարագրէ Օրմանեան . —

« Թէ որչափ տարածուեցան Հայ դպրոցներ, եւ թէ որչափ ասեցի մէջ ինչ գարգացում կրցան ստանալ, դժուարին է նշել որոշել, բայց նկատելով Սահակի եւ Մեսրոպի եւ Վառժապուհի եռանդուն գործունեութիւնը, կրնամք ամեն հնարաւոր յառաջդիմութիւն ազատաբար ենթադրել:

Թեպէսեւ առաջին սկզբնաւորութիւնը Վաղարշապատէն սկսաւ, վասնզի « ի կայս քաղաւորացն եւ քահանայապետացն բոլսեցին Հայոց շնորհի » [Կոր. 23], սակայն ամեն կողմ ալ նոյն շնորհքը ցրուեցաւ եւ ամեն հայ սկսաւ վայելել նոր դպրութեան արդիւնքը:

Ազատեալին մէջէն աւելի փութաջան գտնուեցաւ Մամիկոնեան տունը, Սահակի խնամի եւ Մեսրոպի ազգակից տոհմը, եւ առաջին Հայ գիրք սորվողներուն մէջ առանձինն յանուանէ կը յիշատակուի Սահակի սիրասուն բողոքիկը, Սահականոյցի անդրանիկը՝ Վարդան Մամիկոնեան [Կոր. 23], Աւարայրի ապագայ առաքինիներուն նորահաւ զօրագլուխը: (1)

Կարճ ժամանակի ընթացքին ըովանդակ Հայաստանի մէջ տարածուեցաւ դպրոցներու ցանցը, հայկական նորագիւտ տառերով և մայրենի լեզուով դաստիարակելու համար սերունդները: Բոլոր կրթարանները

(1) Ազգապատում, էջ 278

պետական հիմնարկութիւններ էին, այլ խօսքով՝ հայկական կառավարութիւնը կը հոգար անոնց ամբողջ կրթական ծախքը: Մեսրոպ կը կատարէր կրթական վերին տեսչութիւնը, կ'այցելէր բոլոր վարժարանները, որոնց ղեկավար ոգին դարձած էր: Հայաստանի ընդարձակ դաշտերուն մէջ, ինչպէս նաեւ դրացի պետութեանց հողերուն վրայ, անխոնջ կը սերմանէր կրթութեան բարիքները, որոնք ժամանակին պիտի տային իրենց առատ հունձըր: ՈՒՍՈՒՄԸ, ԻՆԶՊԷՍ ՆԱԵՒ ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆԸ, ՈՐ ՆԿԱՐԱԴՐՈՎ՝ ԱԶԳԱՅԻՆ, ԻՍԿՈՐԴՈՎ ՔՐԻՍՏՈՆԷԱԿԱՆ ԷՐ, հետզհետէ ընդհանրացաւ: Աշակերտներու թիւը բազմացաւ դպրոցներու մէջ, քանզի ժողովուրդին բոլոր խաւերուն համար հաւասար իրաւունքներ տրուեցան: Վարժարաններու դռները լայնօրէն բացուած էին քաղքենիի կողքին՝ գեղջուկին ևս, նախարարական գերդաստանի զաւակներուն քով՝ համեստ ընտանիքներու մանուկներուն ալ, որոնք համահաւասար կը վայելէին պետական մեծ շնորհքը:

Սահակ կաթողիկոսի երկու թոռները՝ Վարդան և Հմայեակ Մամիկոնեաններ, ինչպէս նաեւ Վահան Ամատունին, հո՛ն, այդ առաջին վարժարաններուն մէջ պատրաստուեցան, որոնք քիչ յետոյ Վարդանանց սըրբազան պատերազմին սպարապետն ու զօրականներն եղան:

Մտաւոր շարժման գործիչներ պատրաստելու և առաջնորդներ դաստիարակելու նպատակով ուշիմ, սրամիտ և մեծ ապագայ խոստացող պատանիները ղրկուեցան արեւմտեան քաղաքակրթութեան ամենէն յառաջադէմ կեդրոնները, այսինքն Եդեսիոյ, Ադեքսանդրիոյ, Կեսարիոյ, Բիւզանդիոնի եւ Աթէնքի ուսումնարանները: Նախապատուութիւն կը տրուէր աշխոյժ, մրտացի, սրամիտ եւ ուշիմ երիտասարդներու: Անոնք Հայաստան վերադարձան մտային ճոխ պաշարով, յունա-

ԱՅԻՌՈՒՅԵՆԻՔԻ ԱՐԱՋԻՆ, ՀԱՅ ՌԱՍՈՒՑԻՉԵՆԻՔԸ ԵՒ ՌԻՅԱՆՈՂՆՆ ՔԸ

հոովմէական դաստիարակութեամբ եւ իմաստութեամբ։ Ասոնց մէջէն բազմաթիւ շրջանաւարտներ իրենց հմտութեան, բարձր կարողութեան եւ յարատեւ աշխատութեան շնորհիւ, մեծամեծ համբաւներու արժանացան, որոնք «յոյն եւ ասորի գիտնոց անգամ նախանծելի դարձան»։ (1) Ծիշտ ինչպէս եղած էր Դ. դարու Պարոյր Հայկազն քաջաբան հոգեւորը, որ յաջողած էր Աթէնք Պղատօնի եւ Արիստոտելի հաւասար ուսուցչական մեծ պաշտօնին բարձրանալ։ Այս մեծ հայուն հանճարին վրայ հիանալով գնահատող Հոովմ՝ պետական լաւագոյն յարգանքը յայտնած է, իր հրապարակներէն մէկուն վրայ, Կիկերոնի արձանին կից, կանգնելով անոր պղինձէ կիսանդրին հետեւեալ քանդակուած մակագրութեամբ. —

«Թագաւորներու Թագուհին Հոովմ՝ պերճախօսութեան Թագաւորին»։

Արտասահմանի այդ ընտրեալ ուսանողները՝ վերադառնալով հետերնին բերին այդ երկիրներու գրական գլուխ գործոցները և Աստուածաշունչի վաւերական օրինակները, որոնք հետզհետէ հայերէնի թարգմանուեցան։

Արդարեւ Ոսկեդարը իր ետին ունէր համայնապարփակ դաստիարակութեան տէր, քաջակիրթ ընթացաւարտներու ընտրանի կաճառը։ Ասոնք իրենց հետ Արեւմուտքէն նոր լոյսի-գիտութեան և փիլիսոփայութեան, կրօնքի և քաղաքակրթութեան թարմ շինուկները բերելով պատուաստեցին հայ միտքը...։ Նկատողութեան մեծապէս արժանի է Դերպ. Շահէ Արքեպիսկոպոսի հետեւեալ արտայայտութիւնը. —

«Արեւմտեան քաղաքակրթութեան ամենեւնի յառաջդէմ կեդրոնները դրկուող հայ երիտասարդները, ժիւր

(1) Պաւս. Հայոց, Հ.Ս.Տ-Մ. Բ. հատր, էջ 162

մեղուներու պէս, համաշխարհական գիտութեան եւ յառաջդիմութեան պարսեզներէն փաղեցին ու բերին նոր հիւր, նոր աշխարհայեացք, կրօնի եւ փաղափարութեան նոր լոյսեր, նոր ոգի... առասպալէս քափեցին հայ գիւղական, գաւառական կեանքի դաշտերուն եւ ակօսներուն մէջ:

Հայ երիտասարդութեան առջեւ այսպէսով կը բացուէր միջազգային աշխարհափառացիական իտեալներու տեղական հրապոյրը: (1)

Ուսանողաց խումբեր ուսուցչաց գործակից ըլլալով, լուսաւորութեան գործը առաջ տանելու համար լրջօրէն գործի լծուեցան: Անոնք ո'չ միայն օտար գրութիւն-գործոց երկերը նոխ ու կուռ հայերէնով թարգմանեցին, այլ իրենց մտքի նոխութենէն ինքնատիպ գոհարներ, արժէքաւոր գանձեր, նոր երկասիրութիւններ լոյս րնծայեցին: Ասոնց հանճարին բիւրեղացած ցոլբերը ամբողջ Հայաստանը պայծառացուցին ու փայլեցուցին, և այս կերպով այդ շրջանը մտաւորական բարձրութեան զազաթնակէտին հասցուցին:

«Գիրի վերջնական կազմութենէն ետքը, նոր զարկ տրուեցաւ ազգային դպրութեան եւ ազգային դաստիարակութեան: Իր կարողիկոսութենէն առաջ Սահակի պատրաստած 60 աշակերտներուն վրայ աւելցան Մեսրոպի հասցուցած 40 աշակերտներն ալ, որոնք առհասարակ **ԹԱՐԳՄԱՆԻԶ** անունով հանչցուած էին եւ կեդեցական բարգմանութեանց պատշօն կը վարէին: Ասոնք, արդէն գործի վարժ անձեր, շուտով իւրացուցին Հայ դպրութեան սկզբունքները եւ եղան իրենց կարգին ազգային դաստիարակութեան ուսուցիչներ եւ

(1) Հասկ ամսաթերթ, 1935, էջ 69

սարածողներ, սփռուելով Հայաստան աշխարհի ամեն կողմերը»։ (1)

Սահակ - Մեսրոպեան շրջանի մտաւորական լէզէ-
ոնը, որ Թարգմանչաց տիտղոսը ունէր, կը բաժնուի
երկու զլխաւոր խումբի։ Մեր ծանօթ պատմիչները
մասնաւորապէս երեսուն և մէկ ուսումնաւարտից ա-
նունները կը յիշեն։ Անոնցմէ 16-ը՝ երէց, իսկ 8 հոգին ալ
կրտսեր Թարգմանիչներ անուանուած են։ Մնացածնե-
րուն զասաւորումը չէ եղած։ Շատ հաւանական է որ
վերոյիշեալ համալսարաններէն ուսում ստացող ուրիշ
շատ հայ թերաւարտ երիտասարդներ կամ շրջանա-
ւարտներ ալ կային։

Ինչպէս ըսինք, յիշեալ մտաւորականներու առաջին
խումբին ընդհանուր եւ հարազատ տիտղոսն էր «Թարգ-
մանիչք» բառը։

Ասոնք Սահակ-Մեսրոպի անմիջական հովանաւո-
րութեան տակ կը զտնուէին։ Իսկ անոնց յաջորդները
կոչուեցան «կրտսեր Թարգմանիչներ»։ Մեր ազգային ու
եկեղեցական տօնացոյցերու մէջ «Թարգմանչաց» տիտ-
ղոսին տակը կը յիշուի այդ շրջանին փառաբանելի մը-
շակոյթի բոլոր մեծ անձնաւորութիւններու հոյլը։

Զօպանեան կ'ըսէ. — « Թուրքմանչաց Տօն »ը . . .
մեծագոյն տօնն է մեր ազգիւն . . . « Թարգմանիչ » բառը
պէտք է մեզի ըմբռնենք աւելի լայն իմաստով մը, քան
ինչ որ անոր սովորական իմաստն է։ Այդ տօնին մէջ
մեր ժողովուրդը կը փառաբանէ իր այն մտաւորա-
կան գործիչները, որ ամենեւնի հաւաքաս ու հօր « Թարգ-
մաններն » եղած են իր հոգւոյն, իր զգայնութեան, իր
մտածման, իր հաւատիկին »։ (2)

(1) Ազգապատում, էջ 277

(2) Հայ Մշակոյթի Օր, 1932, էջ 17

« Սահակ ու Մէսրոպ իբրեւ ընդհանուր ղեկավարներն այս գործունէութեան, պատրաստեցին Ոսկեղարը, որ շնորհիւ թարգմանիչներու անծնուէր ջանքերուն, տուաւ շրջանին փայլուն դրոշմ մը: Ժողովուրդին բերնին մէջ խօսուած լեզուն դարձաւ գրական լեզու: Թարգմանիչները օտար շատ մը քրիստոնէական-կրօնական կարեւոր գործեր մաքուր լեզուով հայացուցին և հայ գրականութիւնը նոխացուցին: Ոսկեղարն արտադրեց ոսկեղնիկ լեզու մը, անհաւասարելի տաղանդներ և ըսքանչելի երկեր, որ հայ գրականութեան վարդերն են:

Հին դարերու մէջ չկայ աւելի արդիւնաւոր գրական շրջան մը, քան Ե. Դարը»: (1)

Քանզի այդ շրջանին, Աւետարանաշունչ թարգմանիչներու շնորհիւ, որոնց սրտին մէջ Քրիստոսի անսահման սիրոյ հուրը կը բոցավառէր, պատրաստուեցան սրտաշարժ դպրութիւններ:

Տառերը շաղկապեցին գալիք հայ սերունդներու հոգին ու որոնող միտքը հայրենի անյիշատակ ժամանակներու գանձերուն և ակնարկները ուղղեցին ապագայի գեղեցիկ արուեստներու նոխութիւններուն:

Մեր հոգեպարար բանաստեղծութիւններու և կրօնաշունչ շարականներու պահպանումը, օգտագործումը և անմահացումը կը պարտինք տառերու գիւտին: Ներկայիս մեր ձեռքը գտնուող ու մեր սրտի քընարին նուրբ թելերը թրթռացնելով կեանք և հոգի ներշնչող հատրնտիր գրութիւնները՝ մէկ խօսքով, մեր ամբողջ Մօսկոյթիկն անմահացումն ու բարգաւաճումը գրեւոր գոյութեան արդիւնքն են:

Իսկապէս մենք ազգովին շատ բան կը պարտինք Ոսկեղարու նոխ մշակոյթին, որը անմիջական արդիւնքըն է հայկական Տառերու կազմութեան:

(1) Պատմ. Հայ լեզ. եւ Բան. Օգտեան, էջ 186 եւ 197

Քանի ապրի, Այբ-բեն-գիմր, այդ ազգային լուսաւորութեան մշտաշող արեգակը, հայ Ազգը անոր կենսատու ճաճանչներէն պիտի առնէ մտքին համար լոյս և հոգիին՝ ջերմութիւն:

Այդ հոյակապ գիւտով, Սահակ-Մեսրոպի տեսլական կայծը հրահրելով բոցավառեց անհատի և ազգին հոգիին խորը թագնուած անսահման կարելիութիւնները ոյաւիտենական շարժման մէջ դրաւ հայ միտքն ու զըրիւր . . . :

Եթէ տրամաբանօրէն խորհինք, գրոց գիւտին դորդապատճառն էր Քրիստոնէութեան տարածումը և Հայաստան աշխարհի լուսաւորումը՝ Աստուածաշունչ Մատենանին հայացումով:

ԱՐԴ, ԿՐՆԱՆՔ ԵԶՐԱԿԱՑՆԵԼ, ԹԷ ԲՐԻՍՏՈՍԻ ՀԵՏԵՒՈՂ ԱՅՍ ԱՌԱՔԻՆԻ ՄՇԱԿՆԵՐՈՒ ՇԱՐԺԱՌԻԹՆ ԱԼ ԿԵԱՆՔԻ ԼՈՅՍԸ ԵՒ ԱՍՏՈՒԾՈՅ ԹԱԳԱՒՈՐՈՒԹԻՒՆԸ ԼԱՅՆՕՐԷՆ ՏԱՐԱՄԵԼ ԷՐ ԵՒ ԱՅԴ ՆՊԱՏԱԿԻ ՅԱԶՈՂՈՒԹԵԱՆ ՀԱՄԱՐ ՀԱՅ ԺՈՂՈՎՈՒՐԴԸ ՍԵՓԱԿԱՆ ՏԱՌԵՐՈՎ ՕԺՏԵՑԻՆ:

Ուրեմն մենք, բովանդակ հայերս, որպէս հարազատ և դարաւոր ժառանգորդները մեր նախահայրերուն, պարտինք ո՛չ միայն խոնարհիլ երջանկայիշատակ թարգմանչաց և ժողովուրդի բարօրութեան ծառայող թագաւորաց յաւէտ ողբացեալ հոգիներուն առջեւ, այլ և մեր կենդանի օրինակով պէտք է որ ջանք թափենք վերապրեցնելու ու զարկ տալու անոնց ըսկրսած նուիրական գործին: Գրոց գիւտին իսկական արժէքը զնահատելով հանդերձ՝ աշխատինք անոր նըպատակը միշտ բարձր պահել:

Սահակ - Մեսրոպի և Վռամշապուհի օրինակելի կեանքերուն հետեւելով ծառայենք եկեղեցիին և ազգին: Քանզի անոնք կեանքի ասպարէզին մէջ հետեւելով իրենց Մեծ-Վարդապետին, Յիսուս Քրիստոսի հետ-

քերուէն, պարտականութեան սահմանը անցան, քալեցին երկրորդ մղոնը, ըրին իրենց լաւագոյնը: Անոնց հոգիներէն ճառագայթող իւրաքանչիւր լուսոյ ճաճանչ որ բարի եւ ազնիւ դիտաւորութեանց եւ բարձրագոյն առաջադրութեանց արդիւնքն է, զմեզ խանդավառութեան մղելով, թող առաջնորդէ բարձր եւ ազգօգուտ ծեռնարկներու: Այդ անմահներուն սրբազան գաղափարականը ազգամշակման և հայրենաշինութեան վերին ըմբռնումներով և հոգեւոր խմորումներով թո՛ղ տոգորէ մեզ:

Մարդուս համար ամենամեծ արժանիքը ընտանիքին, եկեղեցիին, ազգին, հայրենիքին և համայն մարդկութեան ծառայած ըլլալու փաստն է: Ասիկա ո՛չ միայն սրբազան պարտականութիւն մը նկատելու ենք, այլ նաեւ առանձնաշնորհում մը: Որովհետեւ այդ եղանակով նախածեռնութեանց արդար պտուղը եղող հոգեկան ներքին և անսահման երջանկութիւնը պիտի վայելենք:

Ազգօգուտ ծառայութիւն մը կատարած ըլլալու գիտակցութիւնը շատ աւելի մեծ շնորհապարտութեան մը պիտի ենթարկէ մարդս, քան բարիք մը, նպաստ մը ստացած ըլլալու հանգամանքը: Քանզի բարի գործ մը կատարող մարդուն հոգեկան հրճուանքը շատ աւելի է քան բարիքը ընդունող անձինը:

Մենք՝ այրուքենքը հնարելով՝ ոսկեղարը ստեղծողներուն թողնորդիներն ենք: Մեզի անկ է անոնց, այդ ստեղծագործ անծնաւորութեանց արժանաւոր յաջորդներն ըլլալով, բարձրացնել ու փառաւորել մեր ազգը: Մեզի անկ է անոնց անխախտ հաւատքովը հաստատուելով՝ գաղափարական կեանքի առաջնորդել և զուտ հայկական մշակոյթով մարզել հայ ժողովուրդը:

Եւ, վերջապէս, մեզի անկ է ի մասնաւորի նոր սերունդը տոհմային դաստիարակութեամբ օժտել, և ազ-

ներագոյն նկարագրով թրծել, որպէսզի անոր ներքին աշխարհին մէջ սիրտը, միտքը և հոգին ներդաշնակութեամբ գործելով՝ առաջնորդեն զանի կեանքի կատարելութեան ուղիէն դէպ առաջ. . . :

Այս հրաշալի այբուբենը եւ Ոսկեղարու ճոխ գրականութիւնը ստեղծող ու մշակող պատուական ազգը արժանի է ապրելու ու պիտի ապրի ալ:

Գերմանացի հայազէտ եօզէֆ Մարկուարդ անկեղծօրէն ըսած էր թէ «Ազգ մը որ կարող է տալ Մեսրոպ Մաշտոցի և Սահակ Պարթեւի պէս դէմքեր և կը պահէ անոնց անձին ու գործին հանդէպ խոր յարգանք եւ երախտագիտութիւն, չի կրնար երբեք անհետանալ»:

Ու ես քաջ համոզուած եմ թէ Ոսկեղարու ազգային մշակոյթի փառաւորութեամբ պանծացող հայերս, սերունդէ սերունդ, յաւիտեանս շնորհապարտ և խորապէս երախտագէտ պիտի ըլլանք այս ծառայող մեծ անձնաւորութիւններու Վռամշապուհ-Սահակ-Մեսրոպի, մեր վերեւ սաւառնող անմահ հոգիներուն:

Օ՛ն, ուրեմն, հայ-եղբարք, վառ պահենք Ոսկեղարու հրաշագործ երրորդութեան աւանդը. սատար հանդիսանանք Ժողովուրդի վերելքին եւ իբր ազգին ապագայ յոյսը՝ համազգային եւ համայնապարփակ զաւաթարներով առլի, ըռլորենք տիպար եւ օրինակելի կեանք մը, ԱԶԳԻՆ ԾԱՌԱՅԵԼԸ՝ ՓԱՌՔ ԵՒ ՀԱՅԲՆԻՒՔԻՆ ՍՊԱՍԱՒՈՐԵԼԸ՝ ՊԱՐԾԱՆՔ ՆԿԱՏԵԼՈՎ:

ՓԱՌՔ ԲՆԱՏՈՀՄԻԿ ԱՅԲՈՒԲԵՆՔԸ ԿԵՐՏՈՂ ԱՆՄԱՀ ՀԱՆՃԱՐՆԵՐՈՒՆ: ԲԻՒՐ ՀՈԳԵԲՈՒԽ ՅԱՐԳԱՆՔ ԱՆՈՆՑ ԱՆԹԱՌԱՄ ԵՒ ԱՆՄՈՌԱՑ ՅԻՇԱՏԱԿԻՆ:

ԳԼՈՒԽ Ժ.

ՏԻԵԶԵՐԱԿԱՆ ՍՈՒՐԲ ՄԱՏԵԱՆԸ

Այս տարուան Յորելեանը, Աստուածաշունչի գրառար Թարգմանութեան 1500 ամեակի Տօնը, Հայ ըՍփիւռքին առջեւ կը դնէ Սահակ-Մեսրոպ-Վռամշապուհի կատարած պատուական ու պատմական հոյակապ գործը:

Տասնըվեց դարերէ ի վեր՝ Լուսաւորիչէն մինչեւ Խորէն Ա. կաթողիկոսներո, ի զին ամէն դժուարութեանց, անսասան մնացած հայրապետական Մայր Աթոռէն տրուեցաւ Յորելեանի հրահանգը:

Պատմականօրէն սխալ է հայ լեզուի տօն կոչել այս դարադարձը, որովհետեւ այդ մեծասքանչ լեզուն արդէն կար ժողովուրդին բերանը: Սահակ-Մեսրոպ վարպետները և անոնց աշակերտները իրենց Թարգմանութեանց որպէս հեղինակներ և լեզուագէտներ, հայկական ոգին և շունչը դրին իրենց բոլոր գործերուն մէջ: Ասոնց հոգիէն կը բղխէր իւրաքանչիւր էջ որ կը Թարգմանուէր գրաւիչ լեզուով: Սակայն անուրանալի իրականութիւն մըն է թէ այդ հմուտ և խորաթափանց միտքերու ճարտար գրիչներով Ս.Գրոց յարմարագոյն ժամանակին Թարգմանութիւր՝ մեր լեզուին համար մեծ բարեղիպութիւն մ'եղաւ: Որովհետեւ այդ կերպով գրառար դասական լեզուն իր ճոխութեամբ, հարազատութեամբ և անսպառ մթերով մեզի հասաւ եւ այս կեր-

պով հայոց հնագոյն անցեալը յաւիտենական կորուստէ փրկուեցաւ: Աստուածաշունչը զանծարանն է գրաբար դասական լեզուին, իսկ լեզուն եւ Ս. Գրքը համայն ազգին կը պատկանին, որով այս Ոսկեդէն 80-նը գերազանցապէս համազգային է:

Այս պանծալի տօնին առթիւ, լուսապսակ Թարգմանչաց սրբահոյլին ծօնուած մեր այս համեստ աշխատասիրութիւնը կը փափաքինք փակել Ս. Գրոց եւ անոր Թարգմանութեանց շուրջ քանի մը ընդհանուր եւ մասնաւոր գիտելիքներ ամփոփելով:

•••

Աստուածաշունչը, Քրիստոնէութեան թանգարանը, գիրք մը չէ, այլ 66 գիրքեր ունեցող փոքրիկ եւ ճոխ մատենադարան մըն է: Ան կը բաղկանայ երկու գլխաւոր մասերէ. Հին Կտակարանը՝ որ ունի 39 գիրքեր եւ Նոր Կտակարանը՝ 27 գիրքեր: Հինը, տարիքով աւելի մեծ եւ ծաւալով աւելի խոշոր է քան Նորը, վերջինը առաջինին լրումն է: Աստուածաշունչի բնագիր լեզուն եռաբարբառ է, Հին Ուխտի լեզուն Ներայեցերէն, մասամբ ալ Արամերէն է, իսկ Նոր Ուխտինը՝ Յունարէն:

Ս. գիրքը 1500 տարիներու ընթացքին, յիսունէ աւելի ներշնչուած մարդոց կողմէն գրուած է, որոնցմէ եւ ո՛ր մէկը, արդի ըմբռնումով, գիտուն կրնայ նկատուիլ: Բանզի անոնք ո՛ր աստուածաբաններ եւ ո՛ր ալ համալսարանականներ էին, այլ պարզ եւ համեստ, եւ սակայն կրօնական խորունկ փորձառութեան տէր անկեղծ մարդեր. սահմանափակ ծանօթութիւններ ունենալով հանդերձ, կատարելապէս Աստուծոյ յանձնուած եւ Անոր Բարի կամքը ի գործ դնելու ջանադիր անհատներ էին: Ասոնց համալսարանը Մայր Բնութիւնն՝ իսկ օգ-

նութեան միակ աղբիւրը Աստուած Ինքն էր: Ասոնք իրենց հօտը արածելու ատեն Անոր ներկայութիւնը զգացած են, տեսիլքներ տեսած, Անկէ պատգամներ ընդունած և ժողովուրդին հաղորդած: Իւրաքանչիւր հեղինակ Աստուծոյ հետ համախորհուրդ շարժած է իր գրիչը, որով Ս. Մատեանը որքան Աստուածային, նոյնքան ևս մարդկային է: Անիկա երկնային ըլլալուն համար Աստուածաշունչ է, իսկ մարդկային ըլլալուն համար՝ նուիրական: Բրիստափոր Գոլոմպոս երբ Նոր երկիրը գտաւ, իրեն ըսին. — Այդ գտածդ կղզի մըն է. իսկ Գոլոմպոս Օրինորոյ գետը մատնացոյց ընելով անոնց պատասխանեց. — Այսպիսի գետ մը կղզիէ մը չի կրնար բխիլ, այդ զօրաւոր հոսանքը մեծ ցամաքի մը ջուրը պէտք է ըլլայ: Նոյնպէս այս Գրքին անմահ պատգամները ո՛չ թէ մարդկային հունաւոր միտքերէ, այլ տինգերբի Արարիչին անհուն իմաստութեան յաւերժահոս աղբիւրէն կը բխին:

Աստուած միշտ միջոցներով կը գործէ, Ան ներշնչած է մարդիկը, որպէսզի անոնք իրենց մտքի պրիսմակներէն պսպղացնեն Աստուածային Ս. Գրութիւնները մարդկութեան ուղեցոյց ըլլալու համար: Խաղողոյ որթին պտուղն է, սակայն այգեգործը զայն ճիւղերէն կը կթէ, ճիւղերը որթատունկէն անբաժան մնալով անկէ սնունդ և ոյժ ստանալով միայն կրնան այդ ակնապարար ու համեղ պտուղը արտադրել: Նոյնպէս ալ այս անկեղծ եւ կրօնասէր հեղինակները երկնաւոր Որթէն ստացած են իրենց առօրեայ կեանքի հոգեւոր սնունդը եւ ոյժը: Անոր հետ շփում եւ հպում ունենալով զրած են այս գիրքերու Գիրքը: Աստուած խօսած է ընկերային կեանքի զանազան խաւերու ներկայացուցիչներու — խաշնարած, նահապետ, մարգարէ եւ թագաւորներ — միջոցով, Հին Կտակարանին մէջ, իսկ ձկնորս, մաքնաւոր, բժիշկ եւ վրանագործ Առաքեալ-

ներու միջոցով՝ Նոր Կտակարանին մէջ: Այդ ներշնչուած մարդիկը իրարմէ բոլորովին անտեղեակ եւ անկախ, տարբեր երկիր ու միջավայրերու մէջ, տարբեր դարերու եւ պարագաներու տակ, զրի առած են զայն: Այսու հանդերձ Ս. Գիրքը կատարեալ ներդաշնակութիւն եւ զաղափարի բացարձակ միութիւն մ'ունի իր մէջ: Անոր 66 գիրքերէն իւրաքանչիւրը անջատ անջատ գիրք ըլլալով հանդերձ, ներքնապէս սերտիւ իրարու հետ կապուած են եւ զիրար կ'ամբողջացնեն:

Ս. Գիրքը ո՛չ հոգեւոր վարդապետութեան եւ ո՛չ ալ կրօնքի փիլիսոփայութեան գիրքն է, այլ կրօնական փորձառութեան և կեանքի գիրքն է: Անոր մէջ հոգեւոր կեանքի միութիւն մը և բարգաւաճում մը կայ: Այս 66-էն իւրաքանչիւրը որոշ նպատակ մ'ունենալով հանդերձ՝ ընթերցողը զլիսաւոր նպատակին կ'առաջնորդէ: Ի մի բան, Ս. Գիրքին մէջ արծանազրուած է Աստուածային զաղափարի և յայտնութեան յառաջդիմական և աստիճանական զարգացում մը, որը իր լրումին հասած կը գտնենք Յիսուս Քրիստոսով: Աստուած խօսած և կատարելապէս յայտնուած է Յիսուսով. Յիսուս, որ մեղաւոր մարդը փնտռող և փրկող Աստուած մըն է, Ամենակարողին գերագոյն պատգամախօսն և լիագոյն յայտնութիւնն է:

Մարմնացեալ Քրիստոս արարածին Ակնադրելիքը եղող Արարչին մակարդակին բարձրացաւ. այս կերպով Ան թէ՛ Աստուածային անսահման սիրոյ յայտնութիւնը ըրաւ և թէ՛ մարդկային թաքուն կարելիութիւնները երեւան բերաւ: Յիսուս Քրիստոնէութեան աղբիւրը եւ անսպառ ներշնչարանն է: Ան է ճշմարտութիւնը, ճամբան եւ կեանքը:

Աստուածաշունչը լրջօրէն վերծանելով եւ խորապէս ուսումնասիրելով՝ պիտի համոզուինք թէ «Բոլոր գիրքը Աստուծոյ շունչն է, եւ օգտակար է սորվե-

ցընելու, յանդիմանելու, շտկելու եւ արդարութեան խրատելու համար որպէսզի Աստուծոյ մարդը կատարեալ ըլլայ՝ ամէն բարի գործերու պատրաստուած»։ (1)

Այս գիրքին նուիրագործումն ալ ինքնին շատ հետաքրքրական է, որ ազատութեամբ, խղճմտանքով եւ խոր համոզումով տեղի ունեցած է։ Եթէ ժամանակագրական կարգով ուսումնասիրելու ըլլանք 66 գիրքերը, պիտի տեսնենք թէ անոնց առաջինէն մինչեւ վերջին գիրքը գրուելու ժամանակաշրջանը նուազոյն երեք հնգնակ դարեր եղած են, ուրիշ խօսքով ան զըրուիլ սկսած է 1400-թուին Ք. Ա. եւ վերջացած՝ 100 ին Ք. Վ. ։

Հին կտակարանը ստացած ենք հրեաներէն. անոնք հետեւեալ երեք մասերուն բաժնած են զայն. — Օրէնք, Մարգարէներ եւ Գիրքեր։ Ռաբբիներու սինհոտը, հինգ հարիւր տարիներու ընթացքին հետզհետէ գումարուած, վիճած եւ հնգամատենանէն սկսեալ մաս առ մաս ընտրելով՝ Հին Կտակարանի բոլոր գիրքերը նուիրագործած է, այնպէս որ Հին Կտակարանի կանոնական գիրքերու նուիրագործումը տեւած է Ք. Ա. 400 էն մինչեւ 100 Ք. Վ., նոր Կտակարանի 27 գիրքերը նուիրագործուած են 397 ին Կարկեղոսի եկեղեցական համաժողովին որոշումով։ Մէկ խօսքով, 1500 տարիներու ընթացքին գրուած այս 66 գիրքերը ժամանակակից գրութիւններու մէջէն ընտրուելով, ութը հարիւր տարուան մէջ, սինհոտներէ անցած ու եկեղեցական համաժողովի արդար դատողութեան քննական բովէն անցնելէ յետոյ, վերջնականապէս եղած են կանոնական Ս. Գիրքեր։

Աստուածաշունչը տիեզերական գիրք մըն է։ Անիկա ոչ միայն տիեզերական լեզու ունի այլ նաեւ տիեզերական պատգամ։ Ամերիկեան եւ Բրիտանական Ս.

Գրոց ընկերութեանց նպատակն է զայն ամէն մարդու տալ իր մայրենի լեզուով, որ անոր ամենօրեայ ընթերցմամբ բովանդակուած Աստուածային սկզբունքներն ու խօսքերը կեանքի վերածուին: Ս. Գրական բազմաթիւ միութիւններ ալ մեծամեծ գումարներ կը ծախսեն, որ ան տարածուի աշխարհի ամենէն խաւարակուռն անկիւնները բազմաթիւ լեզուներով եւ խիստ ձեռնտու գիններով: Վերջին վիճակագրութեան մը համեմատ Ս. Մատեանը թարգմանուած է, մասամբ կամ ամբողջովին, 950 լեզուներու եւ զաւառաբարբառներու:

Առաջին վեց դարերու ընթացքին Ս. Գիրքը հազիւ ութը լեզուներու թարգմանուած է, մինչեւ Ժ. դար՝ տասը, իսկ ԺԲ - ԺԸ դարու ընթացքին՝ յիսուն լեզուներու եւ ԺԹ. դարէն ասդին, Ս. Գիրքը մեծապէս մըշակեալ Սանսկրիտէն մինչեւ վայրենիներու զաւառիկ լեզուներուն թարգմանելու համար լուրջ ջանք թափուած է: Այսօր ամբողջ Աստուածաշունչը 175 լեզուներու թարգմանուած եւ հրատարակուած է, իսկ ամբողջ Նոր Կտակարանը՝ 367, եւ եթէ անոնց վրայ աւելցնելու ըլլանք Ս. Գրոց մասնակի թարգմանութեանց լեզուներու թիւերը, համագումարը կը հասնի 950 ի, որուն վրայ ամէն տարի կ'աւելնայ տասը նոր լեզուներու թարգմանութիւնները: Ի մի բան, Աստուածաշունչը ցարդ մօտաւորապէս հազար լեզուներու եւ զաւառաբարբառներու թարգմանուած եւ մէկ երկիւրիոն ալ անկէ սպառած է: Անոր տիեզերական լեզուով տարածումը ինքնին բարոյական հրաշք մըն է. սակայն ան իր կարգին, մուտ գտած տեղերը, կատարած է հոգեւոր նորանոր հրաշքներ . . . :

Ս. գրոց հնագոյն մագաղաթներուն վրայ բառերը առանց միջոցի, ետեւէ ետեւ, շարագրուած են: Անոր դասախօսութիւնը եւ ընթերցանութիւնը դիւրացնելու համար, դարեր վերջ, լուսանցքին վրայ նշանգրելով,

ան պարբերութիւններու բաժնուած է: Կարտինալ Հիւկօ Ս. Կարօ, 1248-ին, Ս. Գրոց զուխներու բաժանումը ըրած է: Ռաբրի Նաթան, Ժե. դարուն, Հին Կտակարանի համարներու բաժանումը կատարած է, իսկ Րապրթ Սթիվընս, 1551-ին՝ Նոր Կտակարանինը:

Ս. Գիրքը այլազան և այլացեղ մարդոց պահանջին ու պէտքերուն կը յարմարի. ազգին՝ թէ անհատին, հարուստին՝ թէ աղքատին, թագաւորին՝ թէ զինուորին սեփականութիւնն է. իր մէջ կեանքի բազմաթիւ փորձառութիւններ կը բովանդակէ. իւրաքանչիւր անհատի համար մասնաւոր պատգամ մ' ունի: Անիկա երփնագեղ ծաղկաստանի մը հոգեգրաւ և անուշաքոյր ծաղիկներէն կազմուած սքանչելի ծաղկեփունջի մը կը նմանի: Ս. Գիրքը աղքատին հարստութիւնը, իսկ հարուստին անհրաժեշտութիւնն է, տգէտին՝ գիտութիւնն ու գիտունին՝ լոյսը, երիտասարդին՝ առաջնորդը և ծերունիին նեցուկն է, ուղեւորին՝ աշխարհացոյցը, նաւուղիին՝ կողմնացոյցը և քրիստոնեային հրովարտակն է: Ան քու առաջնորդութեանդ համար լոյս, կեանքիդ համար սնունդ և քաջալերութեանդ համար մխիթարութիւն կուտայ: Անոր վարդապետութիւնները սուրբ. հրամանները վճռական, պատմութիւնները ճշմարիտ և որոշումները անփոփոխելի են: Մարդ անոր մէջ կը գտնէ իր միակ Փրկիչն ու Մխիթարիչը, քանզի Աստուած անով կը մօտենայ ու կը խօսի մարդոց: Աստուածաշունչը թէ՛ մարդոց պէտքերը մատնացոյց կ'ընէ և թէ՛ զանոնք կը լրացնէ. մարդուն տկարութիւնը ի յայտ բերելով հանդերձ, Ամենակարողին հետ անխըզելի հաղորդակցութեան կ'առաջնորդէ: Մարդուն մեղքերը իր աչաց դէմ պատկերացնելով անոնցմէ ազատուելու համար ապահով ՃԱՄԲԱՆ ցոյց կուտայ:

Յուսահատը զայն կարդալով կը քաջալերուի, սրգաւորը՝ կը մխիթարուի, հոգեկան հիւանդը՝ կը դար-

մանուհի, մոլորեալ յաւիտենականութեան ճամբան՝ իսկ մեղաւորը փրկութիւն կը գտնէ: Չայն կարդալով կը հասկնանք թէ Աստուած իր ցկարագրին ցմանութեամբը ստեղծած է մարդը, այլ խօսքով, մարդը աստուածային ծագում ունի և անոր ստեղծագործութեան բարձրագոյն նպատակն է կատարեալ ըլլալ ԵՅՈՒՍԷՄ, ինչպէս որ սիրող Հայրն է...: Անոր առօրեայ ընթերցումով կեանքի նուիրական պարտականութեանց սահմանը միշտ կ'ընդլայնի հաւատացեալին մտաց առջեւ: Ի մի բան, Աստուածաշունչը ամենուն համար հոգեւոր կեանքի անսպառ գանձ մըն է, ներշնչման մըշտաբուխ աղբիւր և կեանքի ընտրեւագոյն ռահվիրայ որ մեզ կ'առաջնորդէ Անոր՝ որ մեզ միշտ կը սիրէ որպէս Հայր: Իմաստուն ըլլալու համար զայն կարդալ պէտք է, ապահով ըլլալու համար՝ անոր հաւատալ և կատարեալ ըլլալու համար՝ զայն գործադրել:

Ս. Գրոց զխաւոր նպատակը հասկնալու և անոր ոգիին թափանցելու համար, պէտք է լրջօրէն ուսումնասիրել զայն, խորասուզուիլ անոր մէջ: Անհրաժեշտ է յարատեւութեամբ պեղել այս ընդարձակ դաշտը՝ անոր մէջ հանգչող գոհարները ձեռք ձգելու համար. ուրիշ ճամբայ չկայ: Խոհական ընթերցողը պիտի հասկընայ թէ Աստուած հո՛ն երկնային անխափանելի ճշմարտութեանց սերմերը ցանած է, որոնք տարիներու ընթացքին ծիլ արծակած, դարձնելով հոլովումով արմատացած և ուռճացած, հսկայ ծառ եղած և հուսկ ուրեմն պտղաւորած են...: Աստուածաշունչին նպատակն է արարածը Արարիչին ո՛չ միայն առաջնորդել, այլ նաեւ Անոր հետ մտերմացնելով՝ Իրեն պէս կատարեալ ընել: Մարդուս Աստուծոյ հետ ունեցած ներքին յարաբերութիւնը Քրիստոսով վերանորոգել ու ամրապնդել, և այս կերպով երկրիս վրայ իսկական դրախտաւայրի մը երջանկաբեր կեանքը հաստատել ու

տարածել է անոր նպատակը: Անոր ընթերցումը ո՛չ թէ վախճան, այլ ինքնին մեծ նպատակի մը սկիզբն է: Անոր ընթերցանութեան նպատակը ո՛չ միայն մշակոյթ, այլ և նկարագրի կերտումն է, ոչ միայն մտաւոր պաշարի ամբարում, այլ և ներդաշնակ ու Քրիստոսատիպ կեանք մը բոլորել կարելի ընելով՝ Աստուծոյ թագաւորութիւնը լայնօրէն տարածելն է:

Աստուածաշունչի շուրջ 50 ներշնչուած հեղինակները որպէս օրինագիրք լեն գրած այս գիրքերը, այլ անոնք փափաքած են որ բոլոր ընթերցողները կարդալով ու գործադրելով զայն, տէր ըլլան նոյն կեանքի և փորձառութեան: Անոր տառերուն ետեւը մարդկային իրական փորձառութեանց հիմնաքարը կայ. ան նախ ապրուեցաւ և յետոյ գրուեցաւ, որով կըրնանք ըսել թէ կեանքի գիրքն է: Այս պատճառաւ Աստուածաշունչը գերազանց և յաւերժական արժէք ունեցող կենդանի գիրք մըն է: Կենդանի գիրքը ան է որ մարդը այլակերպութեան լեռը կը բարձրացնէ ու ներշնչելով գործի դաշտը կը ղրկէ, իր մէջ կը պարունակէ երկնային անսպառ ոյժ և զօրութիւն, որուն ընթերցումը միտքը կը շարժէ, սիրտը կ'ամոքէ և հոգին կը վերացնէ. Աստուածաշունչը այսպիսի ապրող գիրք մըն է:

Ս. Գրոց ետին գտնուող Յիսուս Քրիստոսի եզակի անծնաւորութեան հետ անձամբ հաղորդակցութեան մտնելու շնորհքը պէտք է վայելենք: Որովհետեւ Անոր փրկութեան փորձառութիւնը եւ մտերմական սիրալիր յարաբերութիւնը, առաւելագոյն չափով, պիտի ներշնչէ ու բարձրացնէ մեզ, քան թէ Ս. Գիրքին բովանդակութեան հետ մեր կատարեալ ծանօթութիւնը:

Մովսէսի հետ Սինայի բարձունքները ելլել եւ այրող սակայն չհատնող մորենիին մէջ Աստուծոյ փառքը տեսնել, Նաայիի հետ Նրուսաղէմի տաճարը մտնել ու Տէրոջ տեսիլքովը յափշտակուիլ, Սիոնի աւերակ-

ներուն վրայ երեմիայի ըրած ողբերուն կսկիծը բաժնել, Թովմաս և Բարթողիմէոսի հետ Հայաստան երթալ ու եկեղեցիին հիմնարկէքին ականատես ըլլալ, Հոովմի բանտը երթալ և ալեւոր տիեզերահռչակ Պօղոսի զօրաւոր հաւատքը ու բոց եռանդը տեսնել և հոգեբուղիս պատգամները լսել, վերջապէս Քրիստոսի հետ մտերեւ միջեւ խաչ քալել, ժամանցներ ու տեսութիւններ ունենալ, այլակերպութեան լեռը բարձրանալ, Գերեմիոսի ձորը աղօթել եւ հուսկ յետոյ Գողգոթայի բարձունքին վրայ պատարագուիլ, նոր տեսիլներու, նոր աշխարհներու կ'առաջնորդէ մեզ:

Արդ՝ մեր ընտանեկան, կրօնակրթական և ազգային գործերը Աստուածաշունչի բացարձակ ճշմարտութեան անսասան վէմին վրայ իմաստութեամբ հաստատենք, որովհետեւ այդ կերպով կարելի պիտի ըլլայ գտնել հայ ժողովուրդին ներքին ղեկարութեանց միակ լուծումը:

«Ով որ այս իմ խօսքերս կը լսէ և կը կատարէ զանոնք, զանիկա պիտի նմանցնեմ խելացի մարդու մը՝ որ իր տունը վէմի վրայ շինեց: Եւ անձրեւ իջաւ ու գետերը վազեցին ու հովերը լիւեցին և զարկին այն տանը ու չփլաւ, վասն զի վէմի վրայ հաստատուած էր»: (1)

Սահակ-Մեսրոպ և Թարգմանչաց սրբահոյլը անոնք միայն կը յարգեն ու կը սիրեն, որոնք անոնց օրինակին կը հետեւին, որոնք Աստուածաշունչը խոր գիտակցութեամբ կուսումնասիրեն և այդ յաւիտենական ճշմարտութիւնները Քրիստոսանման ապրելու ջանք կը թափեն իրենց ազգին և համայն մարդկութեան բարօրութեան ու բարձրացման համար:

(1) Մատթ. 7 : 24-25

ԴԼՈՒԽ ԺԱ.

ԱՍՏՈՒԱԾԱՇՈՒՆԶԻ
ՅՈՒՆԱՐԷՆ ԱՍՈՐԵՐԷՆ ԵՒ ՀԱՅԵՐԷՆ
ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Ս. Դրոց հնագոյն եւ կարեւորագոյն թարգմանութիւններն են յունարէն՝ Եօթանասնից և ասորերէն Պե-
cisso կոչուածները: Աստնք, ու մանաւանդ առաջինը,
մայր եղած են բոլոր Ս. Դրական թարգմանութեանց:
Մեր քաջահամբաւ Թարգմանիչներն յալ այս հնագոյն
ամենավստահելի բնագիրներէն հայացուցին Աստու-
ծաւունչը:

1.— ԵՕԹԱՆԱՄՆԻՅԸ

Նարուզոթոնոսոր Թագաւորը 586-ին (Ք. Ա.) իր
քանակով Պաղեստինի վրայ արշաւեց և Երուսաղէմը
գրաւելով՝ անոր մեծ Տաճարը հրոյ ճարակ դարծուց ու
հրեաներն ալ գերի տարաւ: Անոնք չորս կողմ ցրուե-
ցան այս գերութեան շրջանին եւ գաղթավայրերուն
մէջ, ժամանակի ընթացքին, նոր սերունդը կորսնցուց
իր մայրենի լեզուն: Մերծաւոր Արեւելքի մէջ, յունական
լեզուն եւ քաղաքակրթութիւնը սկսան մուտ գործել:
Եգիպտոս դարձաւ հրէից Սփիւռքին մեծագոյն կեդրոնը:

Աղեքսանդրիան մշակոյթի գլխաւոր կեդրոններէն մին էր, ուր հազուադէպ հատորներ պարունակող հոլակաւոր մատենադարան մը կար, որուն վերատեսուչին, Տիմիթրիուս Ֆալէրիուսի, թագաւորին ըրած առաջարկը գրի առնող Արիսթէասի (1) մէկ նամակը հետեւեալ լոյսը կը սփռէ եօթանասնիցի աւանդութեան շուրջ:

Եգիպտաբնակ քաղմաթիւ հրեաներ իրենց մայրենի լեզուն մոռնալով հանդերձ՝ Երրայական հաւատքին հաւատարիմներն էին: Գրադարանապետ Ֆալէրիուս զայս նկատի առնելով, Պտղոմէոս Բ. Եղբայրասէր թագաւորին դիտել կուտայ թէ Երրայական Օրինաց յունարէն թարգմանութիւնը հարկաւոր է մատենադարանին համար: Թագաւորը խորապէս հետաքրքրուելով համամիտ գտնուեցաւ, որովհետեւ յունարէն լեզուն երկրին հրեայ բնակչութեան մէջ աւելի եւս պիտի տարածուէր: Սակայն Երուսաղէմի հեղինակաւոր մարմինէն հասած դարաւոր նախապաշարուած կ'արգիլէր գիրքերու թարգմանութիւնը եւ՝ ընդօրինակութիւնը քացի բնագիր հին Ս. ծնէն:

Թագաւորը երկարօրէն իր աւագանիին հետ խորհրդակցելէ վերջ, նախ՝ հարիւր հազար հրէա գերիներուն ազատութիւն կը շնորհէ և յետոյ՝ առատ պարգեւներով մասնաւոր պատուիրակութիւն մը կը ղրկէ Երուսաղէմի քահանայապետ Եղիազարին եւ Օրինաց գիրքով միատեղ, Իսրայէլի 12 ցեղերէն տարէց, պատուաւոր եւ բանիբուն 72 թարգմանիչներ կ'ուզէ: Քահանայապետը խնդութեամբ ընդառաջելով թագաւորի պահանջին՝ իւրաքանչիւր ցեղէ վեցական յարմարագոյն ուսումնականներ կը ղրկէ Եգիպտոս, անոնց տալով Հին Կտակարանի բնատիպ ընտիր օրինակ մը: Թագաւորը մեծ պատիւներով կ'ընդունի 72-ը եւ տեղաւորել կուտայ զանոնք խաղաղիկ Փարոս կղզիին մէջ որ Ա-

(1) Բրիտ. Համայնագիտ. 1911, Հ. 24 եւ 1929 Հ. 20

դերսանդրիոյ դէմ կը գտնուէր, որպէսզի այդ անաղմուկ կղզիին վրայ, 36 խցիկներու առանձնութեան մէջ՝ զոյգ զոյգ տեղաւորուած թարգմանիչները, առանց խանգարումներու կարենան կատարել պահանջուած նշարտագոյն թարգմանութիւնը:

Ասոնց մաս առ մաս կատարած թարգմանութիւնը, իրերահասկացողութեամբ, Տիմիթրիուս խղճմտօրէն եւ երկիւղածութեամբ կ'ընդօրինակէր: Այս թարգմանութիւնը ամբողջութեամբ լրացած է 72 օրուան մէջ, ք. Ա. 285 էն 247-ի միջեւ: Գիրքին յառաջաբանին մէջ, անոր բովանդակութեան վրայ ո եւ է փոփոխութիւն կատարել փորձողին համար մասնաւոր նշովք մըն ալ գրուած է:

Սոյն եօթանասնից թարգմանութենէն Աղեքսանդրիոյ Հրէից գաղութին օրինակ մը տրուեցաւ, որը ընդունելով զայն պաշտօնապէս վաւերացուց եւ հին նախապաշարումը յաղթահարելով սկսաւ գործածել Սինակօկներու մէջ:

Հին Կտակարանի այս Անդրանիկ Թարգմանութիւնը, որուն շուրջ բանասէրներ տարբեր գաղափարներ ալ յայտնած են, 70 թարգմանիչներու թուոյն համեմատ, աւելի ճիշտը 72, կոչուած է «Եօթանասնից Թարգմանութիւն»: Սա արդարեւ Ս. Գրոց թարգմանութեանց մէջ հնագոյնը եւ կարեւորագոյնը ըլլալով՝ արժէքաւոր է, մինչևոյն ատեն մայր եղած է բոլոր բազմազան ու այլապեղ ազգաց լեզուներու թարգմանութեանց, ինչպէս նաեւ ՀԱՅԵՐԷՆ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԵԱՆ:

2.— Պ Է Շ Ի Տ Տ Օ

Պէշիտտօ, որ կը նշանակէ պարզ, Ա. դարուն Աբգար թագաւորին եւ Եղեսիոյ առաջին Եպիսկոպոս Ադդէ եռյարարին հրամանով, Հին Կտակարանի ընագրէն

ասորական լեզուին կատարուած հարազատ թարգմանութեան ժողովրդական անունն է: Հին Կտակարանի այս ընտիր թարգմանութիւնը պաշտօնապէս ընդունուած էր եւ կը գործածուէր Ասորի եկեղեցիներուն մէջ:

Իսկ Աւետարանը յունարէնէն վերստին թարգմանեց 411- ին, Եղեսիոյ եկեղեցական օրինապահութեան, բարեկարգութեան եւ նոյնաձեւութեան նախանձախնդիր, յոյն եւ ասորի լեզուներուն տիրապետող Բաբուլաս Եպիսկոպոսը, եւ իր թարգմանած Պէշիտտոյի գործածութիւնն ալ պարտադրեց Ասորի եկեղեցիին:

Հին եւ Նոր կտակարաններու վերոյիշեալ Ասորական թարգմանութեանց միացեալ Պէշիտտոյէն ընտիր օրինակ մըն էր, որ Բաբուլաս Եպիսկոպոսը ուրախութեամբ նուիրեց Մեսրոպին, որուն վրայէն կատարուեցաւ ԱՍՏՈՒԱԾԱՇՈՒՆՁԻ ՀԱՅԵՐԷՆ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԻՒՆԸ:

3. — « ԹԱԳՈՒՀԻ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԵԱՆՑ » Ը

Մեսրոպեան տառերու գիւտին դրդապատճառն էր Ս. Մատեանը, և պէտք էր որ անոր թարգմանութիւնըն ալ ըլլար ամենէն մեծ ու չքնաղ հրաշակերտը:

Սահակ-Մեսրոպ կը փափաքէին որ Աստուած հայուն հետ հայ լեզուով խօսի լաւ հասկցուելու համար, ինչ որ մինչեւ այդ ժամանակ չէր եղած: Սակայն ասիկա ո՛չ թէ վախճան, այլ աւելի մեծ նպատակի մը սկիզբը պիտի ըլլար: Անոնց բաղձանքն էր Աստուծոյ Խօսքը մայրենի լեզուին, իսկական հնչումներով և անուշութեամբը կարդալ, որպէսզի անոր ոսկեղէն սկըզբունքները, երկնային պատգամները և ազգօգուտ վարդապետութիւնները ազգիս մէջ խորանալով յաւերժա-

նան: Անոնց նպատակն էր հաւաքական հոգեւոր կեանք առաջ բերել ու մշակել եւ այս կերպով աւելի լայնօրէն տարածել Անոր թագաւորութիւնը:

Հայաստանը տիրող ապագգային կացութենէն փրկելու համար անհրաժեշտ էր մեծ ոյժ մը՝ մէջտեղ բերել, որ կարենայ ո'չ միայն թումը կանգնել 'օտարացման սպառող վտանգին դէմ, այլ եւ ժողովուրդին կրօնաբարոյական եւ ազգային կեանքը ապահովող եւ նախանձելի վերելքներու բարձրացնող ազդակն ըլլայ: Անդին՝ մինչ հարեւան հզօր պետութիւններ Հայաստանի ծուլումը կը ծրագրէին, ասդին՝ կրակ ու բոց հերոս մը մտքի ու սրտի տէր, ազգին տեւականութեան պահանջին գիտակից, կրցաւ քաղաքական ու կրօնական պետերը մէկտեղելով՝ կազմել հրաշագործ երրորդութիւնը . . . :

Յաղթանակը տարուած էր . . . :

Անոնք գլուխ գլխի տալով խորհրդակցեցան, ծունկ ծունկի՝ աղօթեցին, սիրտ սրտի՝ արցունք թափեցին, միասնաբար զգացին եւ որոշեցին Ս. Գրոց հայացման անհրաժեշտութիւնը, համագործակցաբար ստեղծեցին ազգին սպառազինութեան գործիքները, որոնց միջոցով փշրեցին անհասկացողութեան կրանիթեայ ժայռը, ուրկէ ժայթքեց ազգային ոգիին պահպանման ու մօակման անհրաժեշտ կենսասու ջուրը: Աստուածաշունչն է ան, հայ գրին անդրանիկ եւ մեծագոյն հրաշալիքը որուն շնորհիւ ամրակուռ դարձնուեցաւ ազգին՝ հաւաքական նկարագիրը եւ երփնաւորուեցաւ՝ գաղափարական անձնաւորութիւնը: Անիկա ժողովուրդին ստիպողական պահանջին լիուլի գոհացում տուաւ, որովհետեւ ժողովուրդը ուղղակի բարոյական, հոգեւոր ճշմարտութեանց աղբիւրէն պիտի խմէր կեանքի՝ անմահութեան ջուրը: Անոր տուած ԱՍՏՈՒԱԾԱՇՈՒՆՋ անունն ալ, բոլոր լեզուներու մէջէն, միայն հայերէնին յատուկ է եւ

իր անգուգական քարզմանութիւնն նման, ամենեւնի
սխալեցիկն է, զոր ազգ մը երբեք Անոր տուած
ըլլայ:

« Աստուածաւանդի քարզմանութիւնը նոր օրջանի
մը բուսականը բացաւ մասնաւորապէս լեզուական եւ
ընդհանրապէս մասեցեացական տեսակետով:

Աստուածաւանդը մեծ անկիւնաքար էր հայ-
կական գրականութեան: Անիկա իր պատմագրական,
բարոյախօսական, բանաստեղծական, իմաստասիրական
պարունակութեամբ էրաւ յասակագիծը՝ որուն վրայ
հայ միտքն ու սիրտը բարձրացուցին ազգային մասե-
ցեացութեան շէնքը:

Աստուածաւանդ, այդ բանն իսկ անուօ, որով հայ
միտքն ինք միայն բացառիկ եւ ինքնայատուկ որակու-
մով մը կոչած է Ս. Գիրքը, ամբողջ ազգին հոգիին
փրբած խոստովանութեան խօսք մըն է ինքնին, եւ կը
նշանակէ թէ որքան խոր եւ սրագրաւ էրած է անոր
մասին հայութեան համարումը: Անոր կը պատճառմբ մեր
ազգային գոյութիւնն ու կագմը, մեր եկեղեցին, մեր
բարոյականը, մեր ազգային խղճմանքը:

... Բացորոգ է թէ, հայ գրեւոր գիւտէն եւ Աս-
տուածաւանդի հայացումէն ետքն է որ հայը իրացաւ
իր ինքնութեան: Աստուածաւանդը, Գիրքերուն գերա-
զանցագոյնը, իր կագմութեան վերջնական ձեւին
յանգեցուց հայ լեզուն: Կարելի է անվարան ըսել թէ
Աստուածաւանդն է բուն հայերէնին, ոսկեղարեան հը-
րաւալի լեզուն իսկական բառաբանը, հայ լեզուն
հերկանութիւնը իր անկանկիւս աղբիւրն ունի: Աս-
տուածաւանդի մէջ միայն: Ով որ կ'ուզէ իրապէս ու-
նենալ հայ լեզուն ուսումն ու գիտութիւնը, պէտք է
որ լրջօրէն հանչնայ հայ Աստուածաւանդը: Ան է որ կը

հառագայրէ մեր ամբողջ հին գրականութեան վրայ: Խոստովանիմք սիրով եւ համոզումով թէ ա՛յն քր բարոյապէս վերակազմեց կործանումի մօտեցած մեր նիւթական կեանքը եւ շինեց եւ աւելի ամուր հիմնու վրայ կանգնեց զմեզ իբրեւ ազգ եւ եկեղեցի:

Ս. Գիրքի բարգմանութեամբ հայը կարծես թէ նոր քրիստոնեայ կ'ըլլար, այս անգամ միայն բափանցելով կրօնական եւ բարոյական այն մեծ խորհուրդին որ Քրիստոնէութիւն կը յորջորջուի:

Եթէ հայերէն Ս. Գիրքը կրցած է կոչուիլ «**Թագունի Թարգմանութեանց**», իր այդ հանգամանքը կը պարտի ա՛յն առաւելապէս հայ հանճարին ու հայ լեզուին տո՛միկ առաւելութիւններուն:

Գիրքերու գիւտով եւ Ս. Գիրքի բարգմանութեամբ, հայը գտած էր իր գոյութեան եւ յաւերժացման կրօնաւոր, եւ Սահակ Մեսրոպ չէին սխալած իրենց յառաջադրութեան եւ ակնկալութիւններուն մէջ»: (1)

Տարիներէ ի վեր հաստատուած **Թարգմանչաց զըպրոցը պատրաստած էր Ս. Գրոց** այս գրաւոր **Թարգմանութեան զետիներ**: Ս. Սահակ, բարձր իմացականութեամբ օժտուած անծնաւորութիւն և քաջահմուտ հայկաբան, գրական արուեստի ու աւիւնի տէր, **Թարգմանչաց դասուն գլուխը գտնուելով կառավարեց զործր**: Անոր մեծափառ անունին վայել յաւերժական կոթողն է «**Թագունի Թարգմանութեանց**»ը, զոր ինք և հանճարեղն եզնիկ փառաւորապէս կատարեցին իրենց սիրեցեալ հօտին եւ ազգին ու ապագայի սրտահատորներուն վերածնունդին համար:

(1) Սիոն, 1934 եջ 290-5 եւ 1935 եջ 77-78

Յայտնի բանասէր Ա. Վօպանեան հետեւեալ կերպով կ'արտայայտուի:

«Այն անգերագանցելի, նոյնիսկ անհաւասարելի գեղեցկութիւնն ու կատարելութիւնը զոր հայ լեզուն եւ ոճը ստացան զրի զիւտէն անմիջապէս յետոյ կատարուած Աստուածաշունչի թարգմանութեան մէջ, հրաշքի պէս բան մըն է ինքնին, հայ հանճարին մեծագոյն հրաշքներէն մին եւ թերեւս մեծագոյնը . . . :

Հինգերորդ դարու առաջին կիսուն հայերէնը, Մեսրոպի, Սահակի, Եզնիկի ոսկի զրչին տակ՝ իր շքեղութեան գազաթնակէտին հասած, ու այնպիսի բարձր ստեղծագործութիւն մըն է, որ ատով հայր կրնայ ինքզինքը հաւասար զգալ մեծագոյն ազգերուն:

Իր բառաշինական ճապկութեամբ, ճոխութեամբ, իր կառուցուածքի առնական ներդաշնակութեամբ եւ արքայական մեծաւայելչութեամբ ան հիացումը զրաւած է Եւրոպայի ամենէն նրբաճաշակ հայագէտներուն: Հայ մտքին փառքն է ան:

Եւ այդ փառքը մենք կր պարտինք Սահակի, Մեսրոպի եւ անոնց անմիջական աշակերտներուն»: (1)

Նորածին Այբուբենքը խանձարուրին մէջ զտնուած պահուն իսկ, անոր ծնողը փորձեց անմիջապէս թարգմանել Աստուածաշունչէն: Մեսրոպի փետուր գրիչէն թէ առին Առակաց Գրքի հետեւեալ նախադասութիւնները՝ Ազգային նորակերտ Տառերով հայացած.—

«Ճանաչել զիմաստութիւն և զխրատ, իմանալ ըզբանս հանճարոյ»: Վարդապետին հոգիին հարազատ բաղձանքը խտացած է այդ երեք բառերուն Ֆմէջ - իմաստութիւն, խրատ և հանճար: Ահա հոգիին զօրաւոր թեւերը որոնցմով մարդս կը սաւառնի դէպ ի կատարելութիւն . . . :

(1) Հայաստանի Կոչնակ, 1935, էջ 149-150

Հայ Թարգմանիչները խորապէս կրօնական փորձառութեան տէր Գրիստոսատիպ մարդիկ էին:

Ս. Գրքին իմաստին թափանցելու եւ զայն ճշդագոյն կերպով թարգմանելու համար, որքան բանասիրական լայն հմտութիւն եւ զրական մեծ կարողութիւն պէտք է, նոյնքան եւ առաւելապէս անհրաժեշտ է հոգեւոր տեսութիւն եւ փորձառութիւն: Յիշեալ փորձառութեան արդիւնքն է որ Ս. Սահակ եւ բոլոր Թարգմանչաց սրբահոյլը Աստուածաշունչի իմաստին եւ հոգիին կրցած են ճշգրտօրէն թափանցել:

Ազգային նորածին տառերուն պաշտօնական նուիրագործումը տեղի ունեցաւ, բաց ի Յայտնութեան Գիրքէն, որը թարգմանուեցաւ Ը. դարուն, բովանդակ Աստուածաշունչի թարգմանութեամբ, որ մեծագոյն կոթողն է մեր Ոսկեդարուն: Հանճարեղ, վարպետ արուեստագէտներու - Սահակ Մեսրոպի - քսանամեայ յարատեւ աշխատանքով եւ երէց աշակերտներու գործակցութեամբ, ինչպէս նաեւ մեկննաս Վռամշապուհ արքային աջակցութեամբը, Աշտիշատի խաղաղիկ մենաստանին մէջ, տեղի ունեցաւ Ս. Գրոց գրաբար թարգմանութիւնը: Սա նախապէս ասորական եւ յունական լաւագոյն օրինակներէն փութանակի թարգմանուեցաւ եւ յետոյ Բիւզանդիոնէն բերուած յունարէն վաւերական Եօթանասնից օրինակի մը հետ բծախնդիր բաղդատութեամբ սրբագրուեցաւ Սահակ կաթողիկոսի ձեռքով: Այդ վերածնունդեան նպատակն էր հասկնալ թէ իրենց ի ձեռին ունեցած նախկին յունարէն օրինակը եւ Բիւզանդիոնէն նոր բերուածը՝ որ եւ է փոքրիկ տարբերութիւն մը կը ցուցնեն:

«Ս. Գիրքը եղած էր գիրի գիւտին շարժառիթը, Ս. Գիրքը պէտք էր ըլլար անոր նախընծայ երախայրիքն ալ: Կորիւն այնպէս իմն կը ցուցնէ թէ, նոյնիսկ Սա-

մուսատի մէջ Մեսրոպ ձեռնարկեց Ս. Գիրքի թարգմանութեան և թէ առաջին թարգմանած կտորը Առակաց Գիրքն էր:

Փարպեցին աւելի որոշ պարագաներով կը պատմէ Ս. Գրոց թարգմանութեան գործը եւ կ'ըսէ. Եւրացիքն Մատոց եւ ուր ընդ հմա պատուական քանակացն էին համարձակեր այդպիսի ծանր գործի մը ձեռնարկել որ էր թարգմանել գիրս ի յոյն լեզուոյն ի հայ բարբառս, վասնզի յունարէնի գիտնապէս տեղեակ էին, անոր համար թագաւորն ալ, նախարարներն ալ, իրենց հետ առնելով՝ եկան Սահակէ խնդրել, որ հաճի արկանել զանձն յաշխատութիւն հոգեւոր և թարգմանել զաստուածաշունչ կտակարանս ի յոյն լեզուոյ ի հայ բարբառս:

Սահակ հաւանեցաւ իրեն եղած այս առաջարկին և անվեհեր ջանալով զցայգ եւ զցերեկ թարգմանեաց ըզկտակարանս ամենայն: (Փար. 17)

Յառաջ բերուած մտքերուն բաղդատութենէն յայտնի կը տեսնուի, որ երկու թարգմանութիւններ եղած են ժամանակին, մին Մեսրոպէ՝ իբր սկզբնական փորձ եւ միւր՝ Սահակէ, իբր վերջնական գործ: Միանգամայն նկատելով որ մեր ունեցած Աստուածաշունչի հայերէն թարգմանութիւնը յունական Եօթանասնից օրինակին վրայ ձեւուած է, սակայն տեղ տեղ տարբերութիւններ ալ ունի, որոնք ասորական թարգմանութեան կը համապատասխանեն. նկատելով եւս որ Մեսրոպի աշխատութիւնները ասորերէն գործածող զաւառներու մէջ եղած են. եւ մինչեւ իսկ Սահակ ինքնին առաջին անգամ ասորերէնէ թարգմանութեան մասնակցած է: (Խոր. 248)

Նոյնպէս զիտնալով թէ այն ատեն պարսկական կառավարութեան ընտանադատութեամբ ասորերէն Ս. Գիրքը միայն պաշտօնապէս կը գործածուէր, զիտնելով

վերջապէս որ Փարպեցին շեշտելով և կրկնելով ի լոյն լեզուոյ՝ թարգմանութիւնը Սահակի կը վերագրէ, մենք իրաւունք կ'ունենանք եզրակացնել, թէ Ս. Գրոց թարգմանութեան առաջին կտորները կամ փորձերը Մեսրոպէ կատարուեցան ասորերէնի վրայ, սակայն արդիւնքը գոհացուցիչ չը սեպուեցաւ. և յունականին գերազանցութիւնը ընդունուած ըլլալով, Սահակ պարտաւորուեցաւ կամ առաջին թարգմանութիւնը ուղղել յոյնին վրայ, կամ թէ նորէն թարգմանել յունարէնէն ասորերէնն ալ առջեւն ունենալով և այսպէս առաջ եկաւ Ս. Գրոց ամբողջական հայ թարգմանութիւնը Սահակէ կատարուած և անոր թէ կաթողիկոսական եւ թէ գիտական հեղինակութեամբը հաստատուած»։(1)

Ս. Գրոց այս անզուգական թարգմանութիւնը՝ բընագրական նշտութեամբ, բաղդատմամբ ուրիշ թարգմանութեանց, եղած է կատարելագոյնը որուն համար բազմաթիւ օտար բանասէրներն անգամ հիացումով խօսած են եւ այժմ ալ կը խօսին։

Համաշխարհային բանասէրներու վկայութեամբ հազար հինգ հարիւր տարի առաջ խղճմտութեամբ տեղի ունեցած Աստուածաշունչի գրաբար աննման թարգմանութիւնը՝ զնահատուած է. —

«ԹԱԳՈՒՀԻ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԵԱՆՅ» շքանունով, իսկ մերիներն անուանած են «ԳԼՈՒԽ ԵՒ ՊՍԱԿ ՀԱՅ ԴԸՊՐՈՒԹԵԱՆ»։

Աստուածաւանդը ամբողջութեամբ քարգմանուած է 175 լեզուներու, որոնց առաջին շարքին են յունարէնը, ասորերէնը եւ լատիներէնը, բայց այս լեզուներու քարգմանուածներէն եւ ոչ մին կը հաւասարի հայերէնին, որ կ'ըցած է պահել բնագրին ամբողջ հարազատութիւնը։

(1) Ազգապատում, հօք 278-280

Երեւակայել որ անգլիացիք ասկէ 485 տարի առաջ ունեցան Աստուածաշունչի կիսկատար Թարգմանութիւն մը եւ 294 տարի առաջ ալ՝ ամբողջական Թարգմանութիւնը: Իսկ գերմանները իրենց ընտիր Թարգմանութիւնը ունեցան 400 տարի առաջ: Մինչ մեք հայերս ունեցեր ենք Աստուածաշունչը դասական լեզուով՝ անփոփոխելի, 1500 տարի առաջ, եւ այն ալ « ԹԱԳՈՒՀԻ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԵԱՆՑ » պատուանուկով պատկաւոր:

Աստուածաշունչը հայ լեզուին բառարանն է, հայ ժողովուրդին ոգին՝ եւ անոր վրայ դրոշմուած է Թարգմանչաց ամբասիր նկարագիրը, տիտան իմացականութիւնը, ջինջ այնքան որ լուսաւորելով ժողովուրդին հոգին ու պայծառացնելով միտքը, պաշտպանած է ազգը իր տառապանքի երկարատեւ տարիներու ընթացքին:

Յուսմբ մը աշակերտներ՝ Արծան, Եզնիկ, Կորիւն, Ղեւոնդ, Յովհան եւ Յովսէփ եւն. 426- ին, Բիւզանդիոն ղրկուած էին հեղին միտքին եւ լեզուին ուսմանց տիրապետելու եւ Թարգմանութեանց գործով պարապելու համար: Այդ խումբը հայրենիք վերադարձաւ 432-ին, Սահակի Պարսկաստանէ դառնալէն քիչ ետքը: Ասոնք՝ Եօթանասնից Թարգմանութեան ընտրելագոյն օրինակ մը, ինչպէս նաեւ Եփեսոսի մէջ 431- ին գումարուած Գ. ժողովին վճիռ եւ կանոնները, Մաքսիմիանոս պատրիարքէն ստանալով, հետեւին Հայաստան բերին:

Սահակ Պարթեւ « առեալ՝ ինչպէս կ'ըսէ Կորիւն՝ հանդերձ Եզնկաւ զյառաջագոյն զյանկարծագիւտ զփութանակի զԹարգմանութիւնս՝ հաստատէր ճշմարիտ օրինակօք բերելովք » . . . : (1)

Աշտիշատ գումարուած Ազգային ժողովը, 434 ին, վաւերացուցած է՝ քսան տարուան ընթացքին անդուլջանքերով և վայելուչ կերպով տեղի ունեցած Աստուածաշունչի թարգմանութիւնը:

Մաշտոցի հնարած Այբուբենքով Հին և Նոր Կրտակարաններու հայերէն ամբողջական թարգմանութիւնը աւարտելուն՝ Կորիւն և Փարպեցին ծայրագոյն խանդավառութեամբ կ'արտայայտուին հետեւեալ տողերուն մէջ. « Հայաստան աշխարհ երանելի, ցանկալի և անչափ սքանչելի կը դառնար, երբ յանկարծ օրէնքսուսոյց Մովսէս՝ մարգարէներու ղասովը, յառաջադէմ Պօղոս՝ բովանդակ առաքեալներու գունդովը, հանդերձ Դրիստոսի աշխարհակեցոյց Աւետարանով, ամէնքը մէկէն եկան հասան (Հայաստան) և երկու միաբան Հայրերուն ձեռքով հայաբարբառ հայերէնախօս ներկայացան »: (1)

« Երբ Ա. Սահակ գլուխ հանեց Աստուածաշունչի թարգմանութիւնը, անմիջապէս ղարոցներ բացուեցան ժողովուրդին ուսուցանելու համար:

Բազմացան գրչագրողներ, իրարու հետ մրցելով, Ա. եկեղեցւոյ պաշտամունքը զարկ առաւ, այրեր և կիներ բազմութեամբ վագեցին եկեղեցի՝ տէրունի և սրբոց տօներուն: Լիապէս օգտուեցան հոգեւոր շահերով, ուրախութեամբ հաղորդուեցան Մեծ Խորհուրդին, և եկեղեցիէն արծակուելէ յետոյ, մեծեր ու պզտիկներ սաղմոսներ ու կցորդներ երգեցին հրապարակներու վրայ, փողոցներու մէջ եւ տունները:

Եկեղեցիներ պայծառացան, սրբոց վկայարանները շուք առին, ծաղկեցան Հին եւ Նոր Կտակարաններու նուէրներով: Մեկնիչներ մշտաբուխ վտակներու պէս կը հոսէին՝ յայտնաբերելով մարգարէութեանց զաղտնիք-

(1) Կորիւն էջ 12

ները եւ այսպէս ամէն տեսակ հոգեւոր խորտիկներու ամենալից սեղան կը հրամցնէին ժողովուրդին»։ (1)

Թերեւս պիտի խորհիք թէ Ս. Գրոց գրաբար թարգմանութիւնը եւ լեզուն հայկական ըլլալուն համար անպատճառ կը գովենք զայն։

Մենք, կոյր ազգամոլութեան քամահրելի մտայնութենէ տարուած, գովելու չենք հայկականը եթէ ան արժանիք մը չի ներկայացներ։ Որովհետեւ պէտք է խոստովանինք թէ ինչ որ հայկական է, միշտ լաւագոյնը կամ գեղեցկագոյնը չէ։ Բայց այն, ինչ որ մենք գրաբար Աստուածաշունչի մասին կ'ըսենք, քիչ է դեռ։ Թո՛ղ օտարները խօսին ու մենք լսենք թէ ի՞նչ կ'ըսեն անոնք եւ դարու այս հիանալի թարգմանութեան համար։

Շահան Ջրպետ հայազգին՝ ուսուցիչ Բարիզի Արեւելեան Լեզուաց Վարժարանին մէջ, Սէն Մարգէն իմաստուն հայերենագէտ անծին հետ յօրինած է գիրք մը՝ «Հեագոսութիւն Ասիոյ հին պատմութեանց» անունով, որուն 21 ըջ գլուխը կը պարունակէ եւրոպացոց հետեւեալ վկայութիւնները Մեր Աստուածաշունչի մասին։

« Հայ գրականութեան մէջ գանձ մը կայ՝ որ ըտլոր քրիստոնէից կը վերաբերի. պէտք է ճանչցնել զայն . . . Հին և նոր Կտակարանաց հայերէն թարգմանութիւնը իր հնութեամբը, ճշտութեամբն ու պերճախօսութեամբը՝ ճանչցուած բոլոր քաղաքագիտութեան գերագանց ե։ Տեսնող իմաստնոց պատմածին նայելով՝ ասիկա աստուածային պարգեւ մըն է աւելի քան մարդոց գործ»։

Եւ յիշելէ յետոյ հայ լեզուին ինչ ինչ առաւելութիւնները, կ'ըսուի հոն. « Հայ թարգմանութիւնը ուրիշ յատկութիւն մըն ալ ունի որ է ոճի մաքրութիւնը, ներդաշնակութիւնը եւ պերճախօսութիւնը։ Ասորի

ևւ լատին թարգմանութիւնները այնպիսի ոճով մը գրուած են՝ որ ընթերցողին գրական ճաշակին խաթարման պատճառ կ'ըլլան:

Յունականը եթէ բացարձակ գերազանցութիւն մը չունի ալ՝ պարզ ևւ ազնիւ ոճ մը ունի, թէեւ խիստ հասարակ է. իսկ հայ թարգմանութիւնը միանգամայն յստակ, վսեմ ևւ ներդաշնակ է: Ասիկա զարմանալի բան մը չէ. որովհետեւ ատոր թարգմանները խորին հմտութենէն զատ՝ հոշակաւոր քերթող ևւ քաջ ճարտասան էին: Ասոնց Հին Կտակարանի թարգմանութիւնը, մանաւանդ երկրորդ Օրինաց, Դատաւորաց, Թագաւորաց, Յորայ, Դաւթի, Սողոմոնի ևւ Մակաբայեցւոց Դրբերունը այնպիսի վսեմ ևւ ճոխ զրուցուածքով մը գրուած են, որ մարդ եթէ մինչեւ վերջը չկարդայ, ծեռքէն ծոցէ չ'ուզեր: Նոր Կտակարանի թարգմանութիւնը ծայրէ ի ծայր պարզ է՝ գեղեցիկ, վճռաբան, եռանդուն ևւ խիստ վեհ:

Վիլիբրուա արքան՝ որ հայերէն լեզուի հմուտ էր, այս թարգմանութիւնը կարդալով այնքան զմայլած էր՝ որ կը գրէ. «Կրնայի՞ արդեօք մոռնալ Սուրբ Դրոց յունարենէն առնուած այս թարգմանութիւնը, ...որ ամէն կերպով պերճախօսութեան օրինակ է»:

Ուրիշ իմաստուններ ալ ասոր նման վկայութիւններ տուած են:

Շատ գիտուն մարդիկ, ինչպէս Հօդինկ, Կօլիուս ևւ Սորպոնի վարդապետներէն Բիզ՝ մեծ յարգ մատուցած են Սուրբ Դրոց հայերէն թարգմանութեանը՝ եօթնասնիցէն ետքը հնագոյնը ասիկա գտնելով, ևւ յունարէն Սուրբ Դրոց մէջը սպրդած սխալները ևւ փոփոխութիւնները ուղղելու ևւ սրբագրելու յարմար կը դատեն, ինչպէս կ'ըսէ Պետրոս Լը Պրէօն:

Շատ իրաւացի է Բիզ վարդապետին դատումը հայ թարգմանութեան համար: «Զորս Աւետարանաց հայե-

րէն գեղեցիկ ձեռագիրը՝ զոր թագաւորական գրատան մէջ գտայ եւ ինծի համար օրինակեցի. . . թէ որ հայերէն թարգմանութեան գեղեցկութեան, վսեմութեան, պերճութեան վրայ ամէն ըսելիքներս գրելու ըլլայի՝ գիրք մը շարադրուելու էր։ Այս թարգմանութեան վրայ ունեցած մեծ համարումս շատ հիմնաւոր է”։

Վայսիէ Լաքրոզ, Բրուսիոյ թագաւորին խորհրդականը, Բլօտ Լանֆանին գրած մէկ նամակին մէջ այսպէս կ’ըսէ. «Ըստ իս Նոր Կտակարանի հայերէն թարգմանութիւնը քոյրը թարգմանութեանց թագուհին է։ Այս լեզուին այն յատկութիւնը՝ որ բնագիրն ըստ բառից կրնայ բացատրել՝ ուրիշ ոչ մէկ լեզու ունի։

Դնենք իբր վերջաբան՝ Եւրոպացի արդի Հայագէտ բանասէրի մը խօսքը. «Հայկական գրականութեան ամենէն աւելի նշանաւոր արտադրութիւնն՝ Սուրբ Գրոց թարգմանութիւնն է. փա՛ռք իր դարուն, որ հայ ազգին համար ամենէն արդիւնաւորն եղած է եւ որ պատմութեան մէջ անմահացաւ՝ Քաղաքացիաց Դար կոչուելով։ Եթէ կայ թարգմանութիւն մը Ս. Գրոց որ եկեղեցական հաստատութիւն ընդունած է, առանց տարակոյսի՝ հայկականն է։ Ոչ միայն ընդհանուր գործածութեամբն ամէն տեղ մուտ գտած, հայ եկեղեցւոյ բարձրաստիճան անձանց ձեռքով սկսուած եւ ի գլուխ տարուած, այլ նաեւ՝ ինչպէս ոմանք կը համարին՝ յԱշտիշատ գումարուած ազգային ժողովին մէջ (434ին) փաւերացած”։

Անօգուտ է ասկէ աւելի խօսիլը այնպիսի ճշմարտութեան մը համար՝ զոր հայերէն քիչ մը տեղեկութիւն ունեցողները ճանչցած են, եւ ընդդիմախօս մը չէ ելած։ Աներկբայելի է որ հայերէն թարգմանութիւնը ոճին գեղեցկութեամբը եւ եօթանասնից թարգմանութեան նման ըլլալով՝ ամէն թարգմանութիւններէն գերազանց է»։

«Աստուածաշունչի հայացումով հայ աշխարհին ականջը բացուեցաւ կեանքի եւ երջանկութեան պատգամին, հայը հաւատաց անոր, փարեցաւ՝ ծծեց եւ իւրացուց. անոր վրայ ուխտեց ապրիլ ու մեռնիլ. զայն տարաւ մինչեւ դաշտը մարտին՝ զոր մղեց իր հայրենիքին եւ կրօնքին համար, անոր ընթերցումն եղաւ խրախոյսը՝ մեր նահատակներուն, համբերութիւնը՝ հայոց աշխարհի փափկասուն տիկիներուն. . . » (1)

«Ս. Գրքի հայերէն թարգմանութիւնը կրօնական տեսակէտով միայն չէ որ արժէք ունեցած է հայ ժողովուրդին համար, այլ անիկա անգնահատելի նշանակութիւն ունեցած է նաեւ հայ լեզուին, հայ գրականութեան, հայ մշակոյթի եւ արուեստի զարգացման մէջ:

Պատմական ծանօթ իրողութիւն մըն է, որ Ս. Գրքի տիպար թարգմանութիւնը վճռական ազդեցութիւն ունեցաւ հայ գրական լեզուի ծեւաւորման վրայ՝ փաստօրէն ըլլալով նաեւ առաջին հայերէն գիրքը:

Եւ եթէ այսօր հայ լեզուն պահպանուած է, եթէ այսօր կ'ապրի հայ ազգութիւնը իբրեւ ուրոյն հոգեւոր միութիւն մը ազգերու ընտանիքին մէջ, եթէ ունինք հայ մամուլ ու գրականութիւն, հայ մշակոյթ եւ արուեստ, ասիկա մեծ չափով մը պարտական ենք Ս. Գրքի հայերէն սքանչելի թարգմանութեան եւ անոր տաղանդաւոր թարգմանիչներուն»:(2)

415-ին Վռամշապուհ արքան մեռած և իրեն յաջորդած էր իբրեւ փոխարքայ՝ Պարսից Յազկերտ Բ. թագաւորի որդին Շապուհ: 428-ին կաթողիկոսը Ս. Սահակ, իբր յունասէր ամբաստանուած Տիգլթոն մայրաքաղաքը կանչուելով զահագուրկ եղաւ և չորս տարուան արքորական բացակայութենէ վերջ՝ 432-ին վե-

(1) Բագմավեպ, 1934, էջ 322

(2) Հայրենիք Օրաթերք, 7 դեկտ. 1934

րադարձաւ Հայաստան իր սուրբ կոչումին:

Ապականուած էր քաղաքական մթնոլորտը: Կը հալածուէին Հայ Բրիստոնեաները . . . : Բարեբախտաբար Ազգային շէնքը ամրակուռ հիմնուած էր: Թարգմանուած Աստուածաշունչի շնորհիւ հայ հոգիին մէջ խորապէս արմատացան Բրիստոնէութեան սէրը, խղճի արդարութիւնը և կրօնաբարոյական ոյժը, որոնց չի կրցաւ յաղթել հրապաշտ, քինախնդիր Յազկերտի սուրը:

«Առանց հայ գրերու գիւտին դժուար թէ նոր կրօնը կարենար այնպէս զօրաւոր կերպով արմատանալ հայ ժողովուրդի սրտին մէջ: Հակառակ Լուսաւորիչի և իր յաջորդներու ջանքերուն անոր հիմը խախուտ էր և առաջին իսկ հարուածին երեքալու սահմանուած:

Գրիգոր-Տրդատով, Ներսէսով ու Սահակ-Մեսրոպ-Վռամշապուհով կերպաւորուած այդ զաղափարականը վառարանն է կրօնական և ազգային ամենամարտը ապրումներու:

451 ին Աւարայրի դաշտին վրայ տեղի ունեցող հերոսամարտը Սահակ - Մեսրոպի ցանած սերմերուն արդիւնքն էր: Հազիւ կէս դարու աշխատանքը արդէն իսկ ոտքի հանած էր սերունդ մը, որուն սրտին մէջ հայրենի հողին և հաւատքին սէրերը միախառնուած էին: Եկեղեցին ազգայնացած էր՝ պահելով իր համամարդկային հիմը»: (1)

Եւ ահա Սիոնի բարձունքէն հմուտ գրիչ մը վերոյիշեալ զաղափարը աւելի հաստատուն կը շեշտէ:

«Տակաւին Սահակ-Մեսրոպի գերեզմաններուն վերայ մամուռ չնստած, արդէն խաւարածին ուժեր կը զինակցին հայուն դէմ և կը բացուի արիւնաներկ էջը Աւարայրին, ուր Վարդանները անմահութեամբ և Ղե-

ւոնդները արիւնի մկրտութեամբ պիտի պսակուէին, ուր Հայ Աշխարհի փափկասուն տիկիները իբրեւ զերագոյն մխիթարութիւն իրենց խոցուած հոգիներուն՝ սաղմոս պիտի կարդային և հայ զինուորները Մակաբայեցւոց օրինակէն ներշնչուած՝ պիտի՝ մարտնչէին, այս կերպ իրագործելով ոսկեղարու ստեղծագործութեան խոյնը: Աւարայրի դիւցազնամարտը փորձն էր Սահակ-Մեսրոպեան յաղթանակին: Աւարայրով ապացուցուեցաւ թէ հայը տիրացած էր իր մտաւոր ինքնուրոյնութեան և հոգեկան անկախութեան:

Անկէ վերջ այլեւս հայը կարմիր պահակն էր Քրիստոնէութեան Ասիոյ մէկ խուլ անկիւնին մէջ, դարերու խաւարին և մարդերու գազանութեան դէմ: (1)

Աւարայրի հերոսները, որոնք Սահակ-Մեսրոպի հոգիով թրծուած էին, աշխարհակալութեան նպատակաւ չի մղեցին այդ պատերազմը՝ այլ Քրիստոնէական հաւատքը, խղճի ազատութեան սկզբունքը պաշտպանելու նպատակով պատերազմեցան:

«Թող գիտնայ թշնամին որ Քրիստոնէութիւնը հազուստ մը չէ մեր վրայ, որ փոխենք, մեր մարմինին գոյնին պէս է ան, որ չփոխուիր»:

Ահա Աւետարանի Քրիստոնէական այս վեհ գաղափարով տոգորուած սրբազան կրօնքը հաստատուն պահելու համար հայ հաւատացեալ քաջերը նետուեցան մարտի դաշտը: Քանզի կրօնքը հայուն միսն ու ոսկորը եղած էր. կրօնքը հայուն կեանքն էր: Անոնք իրենց անխախտ հաւատքին վրայ յոյսի ոսկեղէն ու յաղթական կոթողը ըարձրացնելէ վերջ գացին կոռուելու: Օրուան սպարապետը, զօրականները և եկեղեցականները՝ բոլորն ալ Սահակ-Մեսրոպեան վարժարաններու սաներ և Աստուածաշունչի հաւատարիմ ընթեր-

ցողներ, վճռականօրէն քրիստոնէական վարդապետութիւնը ջատագովեցին և միաձայնութեամբ Միհրներսեհին յայտարարեցին թէ. —

«Ընդ ոչ ոք կրնայ հեռացնել այս հաւատքէն. ո՛չ հուր, ո՛չ սուր, ո՛չ ջուր եւ ո՛չ տառապանք. . . : Քեզմէ տանջանք՝ մեզմէ յանձնառութիւն, քու սուրդ եւ մեր պարանոցները . . . »: Այս գրաւոր պատասխանը զգացումէ տարուած ճարտասանական խօսք չէր. այլ հայոց ամէնօրեայ առաջնորդ Աստուածաշունչի հաւատարիմ ընթերցման արդիւնքը: Այդ կտրուկ յայտարարութիւնը Աւետարանի հետեւեալ խօսքերուն համառօտ պատկերն էր. —

«Ո՞վ պիտի զատէ մեզ Քրիստոսի սէրէն. տառապանքը, կամ նեղութի՞ւնը, կամ հալածանքը, կամ սո՞վը, կամ մերկութի՞ւնը, կամ վտա՞նգը, կամ սո՞ւրը . . . Հապա այս ամէն բաներուն մէջ ա՛լ աւելի յաղթող կ'ըլլանք անով, որ մեզ սիրեց: Վասն զի ես հաստատ զիտեմ թէ ոչ մահը, և ոչ կեանքը, ու ոչ հրեշտակները, և ոչ իշխանութիւնները, ու ոչ զօրութիւնները, կրնան մեզ զատել Աստուծոյ սէրէն՝ որ Քրիստոս Յիսուս մեր Տէրոջմով է»: (1)

Ղեւոնդ երէց Աւետարան և Խաչի ձեռնին երկնային պատգամներով կը ներշնչէր Տղմուտի ափերը բանակած 60 հազար կտրիճներու հերոսախումբը: Անոնց հոգիներուն մէջ կրօնքի և խղճի Ազատութեան գաղափարը բոցավառած էր: Անոնք իրենց անվկանդ հաւատքին վրայ եւ անխախտ որոշումին ետեւ, անսասան ապառաժներու պէս, հաստատ մ'նացին իրենց անձնուէր — կեանքերով: Հերոսը ռազմաշարուն վրայ չի պատրաստուիր, այլ նախապէս ազգին ծոցը կը պատրաստուի եւ անհատին սրտին մէջ սքողուած հե-

(1) Հոովմայեցիս, Ը. 35-39

ըրեսութիւնը պատերազմի ընթացքին կը յայտնուի: Վարդանանց քաջերու խումբը Սահակ-Մեսրոպեան շըրջանէն պատրաստուած, այլ խօսքով, կրօնակրթական դաստիարակութեամբ թրծուած հերոսներ ըլլալով՝ խոյացան դէպի Աւարայր: Անոնց կեանքը Աստուածաշունչով կը կառավարուէր, և անոնք հաւատքի եւ ազօթքի թեւերով կը սուրային դէպի ճակատամարտ... երկինք...: Անոնք Սահակ-Մեսրոպեան շըրջանի հոգիին մարմնացումին կենդանի ապացոյցներն են: Պատերազմը անոնց մէջ գտնուող լաւագոյն յատկութիւնները նրեւան ընրելու միջոց մը եղաւ միայն: Այդ հաւատքի հերոսախումբը, անձնագոհութեամբ խղճի ազատութիւնն ապահովելով՝ մասնաւորապէս եկեղեցիին կենդանութեան նոր թափ տուաւ. եւ ընդհանրապէս, Բրիստոսի այս անձնուէր վկաները ծառայեցին բովանդակ մարդկութեան, պահպանելով ահաւոր վտանգի առջեւ գտնուող Արեւելքի Բրիստոնէութիւնը: Ուրովհետեւ քրիստոնէութիւնը սաղմին մէջ պիտի խեղդուէր՝ եթէ Վարդանանք հաւատքի վահանը չի շողացնէին մարտի դաշտին վրայ:

Արդ, գրեթե գիւտէն՝ 40, իսկ Աստուածաշունչի թարգմանութենէն 20 տարի վերջը տեղի ունեցած Աւարայրի Սրբազան Պատերազմը Հայոց կրօնական ըմբռնումին եւ հոգեկան բարձրութեան լաւագոյն հաւաստիքն է...:

Համազգային գետնի վրայ ընդունուած իրականութիւն մըն է, թէ Սահակ Մեսրոպեան գիրով թարգմանուած եւ շունչով օծուած Ս. Գիրքը դարերէ ի վեր ոչ միայն ծուլումէ զերծ եւ կորուստէ կանգուն պահած է մեզ ազգովին, այլ նաեւ եղած է մեր ազգին կրօնաբարոյական ամուր խաբիսխը եւ հոգեւոր ոյժերու անըսպառ ու վճիտ աղբիւրը...:

1500 տարիներէ ի վեր Աստուածաշունչը եղած է

մեր լաւագոյն Առաջնորդը բառին լայն եւ ազնուագոյն առումով: Ուրեմն հոգելոյս Տ. եղիշէ Դուրեան պատրիարքի հետեւեալ ազգօգուտ յորդորը թող խօսի մեր սրտերուն. —

«Գրիգիւսն ու Ասուածաւունչի քարզմանութիւնը մոգական արուեստն եղան այդ երկու Մեծ Հոգիներուն, Սահակի եւ Մեսրոպի, . . . այսուհետեւ ձեզի հաւատարմութեամբ հետեւողներուն ու ձեր փառքին նախանձաւորներուն կը մնայ, Ձեր ու իրենց սիրած եկեղեցիին պէտքերուն համաձայն մտածել, ինչպէս դուք քրիստոսայէն կ' ժողովուրդին ընտանի ընել **ԿԵՆԴԱՆԻ ԴԻՐՔԸ**, Ասուծոյ գիտութեան աղբիւրները բանալ ամենուն ...»: (1)

Փառք եւ պատիւ «Թագունի Թարգմանութեանց» ի հազար հինգ հարիւրամեակին առթիւ, մեծատաղանդ եւ անձնուէր Թարգմանիչներու սրբահոյիին, եւ մեկենաս Վոսմապուհ արքային:

Բիւր յարգանք անոնց խնկանուշ ու անմոռաց յիշատակին:

4. — ԱՇԽԱՐՀԱԲԱՐ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

Աստուածաշունչի Ընկերակցութեանց հետեւեալ երեքը — Ռուսականը՝ կազմուած 1800-ին, Բրիտանականը՝ 1804-ին եւ Ամերիկեանը՝ 1816-ին — Թարգմանել տալով հրատարակած են հայատառ թրքերէն եւ

(1) Սիոն, 1934, էջ 194-196

աշխարհաբար Ս. Գիրքերը: Ասոնք և հետզհետէ կազմուող շարք մը ուրիշ Աստուածաշունչի միութիւններ ժ.Թ. դարէն ի վեր, իրենց բազմալեզու և բազմաթիւ հրատարակութիւններով, ամենուրեք մեծ օրհնութիւն եղած են:

Ռուսական և Բրիտանական Ս. Գրոց Ընկերակցութիւնները, 1813-ին, հայոց մէջ Ս. Գիրքի սակաւութիւնը նշմարելով՝ խորհրդակցեցան եւ որոշեցին տպել տալ և դիւրամատչելի զինով տարածել զրաբար Աստուածաշունչը: 1815-ին Ռուսականո՞ւ 5000, իսկ 1817-ին, Բրիտանականը՝ 2000 զրաբար Աստուածաշունչ տպել կուտան: Առաջինը՝ կրկին 2000 օրինակ Աւետարան տպել տուած է, իսկ վերջինը՝ Վենետիկի Մխիթարեաններէն քանիցս մեծ քանակութիւններով Ս. Գիրքեր գնած եւ ցրուած է Արեւմտահայոց:

Թէպէտեւ այս Ընկերակցութեանց տարածած Ս. Գիրքէն դաստիարակութեան տէր մարդիկ կ'օգտուէին, սակայն հասկցուեցաւ որ հայ հասարակութիւնը համահաւասար չէր օգտուէր, որովհետեւ անոր ստուար մեծամասնութիւնը այդ դասական լեզուն չէր հասկնար:

Արդ՝ Ռուսական եւ Բրիտանական Ս. Գրոց միութիւնները համախորհուրդ կը հրատարակեն, 1822-ին, Աստուածաշունչի թրքերէն՝ եւ 1823-ին՝ աշխարհաբար թարգմանութիւնները:

Բրիտանական Ս. Գրոց Ընկերակցութեան խընդրանքին վրայ, Հ. Յովհ. Զօհրապեան, հմուտ հայկաբան, 1827-ին, Կ Պոլսոյ մէջ, կը ձեռնարկէ Աւետարանի աշխարհաբար թարգմանութեան, սա կը տպուի 1825-ին, Բարիզ: Սոյն տպագրութիւնը Ամերիկեան՝ հոգատարութեամբ եւ Վեր. Ճ. Պ. Էտկըրի վերհսկողութեան տակ, խումբ մը հմուտ հայկաբաններու կողմէն կը սրբագրուի եւ 1842-ին, Բրիտանականին ծախքով վերստին կը հրատարակուի Իզմիր:

Վեր. Հ. Տուայթի վերհսկողութեամբ, 1843-ին Իզմիր, Սաղմոսաց Դիրքը ներայերէնէն աշխարհաբարի թարգմանուած ու տպուած է:

Այս ժամանակամիջոցին Իզմիրի Ամերիկեան միսիոնարներէն Տր. Իլիաս Բիկս կը ձեռնարկէ Հին Կրտակարանի խղճամիտ եւ մաքուր թարգմանութեան: Միջանկեալ կ'արժէ յիշել թէ Տր. Ի. Բիկս, Սելանիկի Ամերիկեան Անաթոլիա Գօլէճի այժմու պատուարժան նախագահին առաքինի պապը, հանճար մըն էր: Ան գիտէր քսան լեզուներ, որոնց տասներկուքին ձեռնհասօրէն կը տիրապետէր: Իր թարգմանութիւնները խորապէս գնահատուած են մասնագէտներու կողմէ: Անոր անխոնջ և բազմարդիւն աշխատութեանց առատ օրհնութիւնները վայելած ենք ազգովին: Հանգուցեալին երեք արժանաւոր թոռներն ու մէկ թոռնուհին՝ այժմ կը շարունակեն ընթանալ-իր շաւղէն՝ Մերծաւոր Արեւելքի մէջ:

Տր. Ի. Բիկս Հին Կրտակարանի աշխարհաբար թարգմանութիւնը կը լրացնէ 1847-ին, որ չորս մասերով, հետզհետէ կը հրատարակուի: Հոսկ յետոյ, պետական մասնաւոր արտօնութեամբ և Ամերիկեան Ս. Գրոց Միութեան ծախքով ամբողջ Ս. Դիրքը կը տըպուի Գ. Պոլիս, 1850 — 1856-ին:

Աշխարհաբար թարգմանութիւնը քանիցս սրբագրուած և վերստին տպագրուած է ու հազարաւոր օրինակներ բաժնուած են Ս. Գրոց զանազան միութեանց ջանքերով: Տր. Բիկսն ալ անծամբ սրբագրած է իր թարգմանութիւնը, որ կրկին հրատարակուած է Նիւ-Եօրքի մէջ:

Ա. Հ. Տիտրիխ արեւելեան հայերէնով թարգմանած է Նոր Կտակարանը 1834-ին, որ լոյս տեսած է 1879-ին: Սոյն թարգմանութիւնը ամբողջութեամբ ուրբագրած է Աբրահամ Ամիրխանեանց, եւ Հին Կտակա-

րանն ալ լրիւ թարգմանած. ասոնք Կ.Պոլիս 1882-ին, Ս. Դրոց Բրիտանական Ընկերութեան ծախքով տըպուած են:

Ս. Դրոց մեծ մասը, Սուլթան Մուհամմէտ Դ. Ի իշխանութեան շրջանին (1648—1687), պաշտօնական յանձնախումբի մը կողմէ թրքերէնի թարգմանուած է, ձեռագիրը երկար ատեն պահուելէ յետոյ, 1819-ին տըպագրուած է սրբագրուած և լրացեալ ձևով: Այս տպագրութեան լեզուական աչքադու թերութիւնները նկատի առնելով, հմուտ լեզուագէտ Տր. Ու. Կ. Շաուֆլըր զրական լեզուով նոր թարգմանութեան ձեռնարկած է, որ մասամբ տպուած է Նիւ-Եօրք 1867-1873-ի միջեւ: Սակայն այս թարգմանութիւնն ալ, ժողովրդային լեզուով չլրջալուն պատճառաւ, ակնկալուած արդիւնքը չէ տուած: Նոր-Կտակարանը երկու հմուտ հայերու կողմէ թրքերէնի թարգմանուած է 1815-ին և 1819-ին Ս. Բեթրսպուրկ տպուած է:

Տր. Կուտէլ ամբողջ Ս. Դիրքը թրքերէնի թարգմանած է, որուն Նոր Կտակարանը 1831-ին, իսկ Հին Կտակարանը 1841-ին տպուած է. ասոնք սրբագրուելով կրկին տպուած են 1858-ին եւ 1863-ին:

Ամերիկեան եւ Բրիտանական Ս. Դրոց Ընկերակցութիւնները Տր. Շաուֆլըրի թարգմանութիւնը սրբագրելու համար, Տր. Ի. Բիկսի վերհսկողութեան տակ, Կ. Պոլսոյ մէջ, 1878—1887-ին, օտարներէ եւ տեղացիներէ յանձնախումբ մը կը կազմեն: Սրբագրութեան նպատակն էր Ս. Դիրքի լեզուն հասկնալի ընել բոլոր դասակարգին: Եղած սրբագրութիւնը լաւագոյնը նկատուելով՝ թրքերէն Ս. Դիրքը կը տպուի Արաբերէն, Հայերէն եւ Յունարէն տառերով:

Ժամանակին մեր Եփրեմ կաթողիկոսը Ռուսական Ս. Դրոց ընկերութեան գործը գնահատելով, անոր օրհնութեան գիր մը ղրկած է: Ասոր յաջորդը՝ Ներսէս կա-

ԱՄԵՆ. Տ. ԹՈՐԴՈՄ Ս. ԱՐԲԵՊՍ. ԳՈՒՇԱԿԵԱՆ

Պատրիարք Ս. ՆՐԸՍԱԿԷՄԻ

ՆԱԽԱԳԱՆ Ս. ԳՐԻԻ գրաբար քարգմանութեան

ԺՆ. ԴԱՐԱՊԱՐԱԺԻ ԿԵՂՐ. ՅԱՆՃՆԱԽՈՒՄԲԻՆ

թողիկոսն ալ սոյն ընկերութեան գործը ամէն գովեստի արժանի գտնելով, 600 ռուբլի նուէր ըրած է: Նոյնպէս Կ. Պոլսոյ Պատրիարք Տէր Ներսէս Արք. Վարժապետեան խորապէս զնահատած է վերոյիշեալ ընկերակցութեանց հայոց մատուցած ծառայութիւնները, ի մասնաւորի Աստուածաշունչի աշխարհաբար և թրքերէն թարգմանութեանց և հրատարակութեանց համար:

Շուրջ դար մ'առաջ Ս. Դիրքը աշխարհիկ լեզուի վերածուելով, այսինքն ժողովուրդին դիւրամատչելի ընծայուելով, ըզգում օրհնութեանց պատճառ եղած է. սա անառակելի նշմարտութիւն մըն է: Այսպիսի թանկագին ծառայութեանց փոխան՝ վստահ ենք թէ, հայութիւնը յաւէտ երախտապարտ պիտի մնայ Ս. Դրբական վերոյիշեալ Միութեանց:

Թէպէտեւ Աստուածաշունչի աշխարհաբար թարգմանութիւնը իր ժամանակին ամենէն մաքուր և գործածական հայերէնովը եղած է, սակայն այսօր անոր լեզուին սառուցիկ նապաղումները խիստ ուշագրաւ դարձած են և սրբագրութեան պէտք ունին: Որովհետեւ աշխարհաբար լեզուն, Աստուածաշունչի թարգմանութենէն ասդին զգալիօրէն զարգացած, նոխացած և քերականական կանոնաւոր ձեւերու, գրագիտական վայելչադարձութեանց տիրացած է: Այժմ Աստուածաշունչի մաքուր ու խղճամիտ աշխարհաբար թարգմանութեան պէտքը զգալի է մեզի համար:

Անոր մաքուր վերածնունդութիւնը կամ վերաթարգմանութիւնը Սահակ-Մեսրոպի նման հմուտ Վարդապետներու և եռանդուն Թարգմանիչներու կը կարօտի:

Արդարութիւն է ազգին համար ակնկալել, որ Աստուածաշունչի ժն. Դարադարծի Տօնին առթիւ, Սիոնի բարձունքին վրայ ընտրուած Յոբելինական Կեդրոնական Յանձնաժողովը-որուն մէջ վստահ ենք թէ Սահակի դերը կատարելու ի վիճակի է Ս. Պատրիարքը-ար-

դէն իսկ հրատարակել որոշած է յորելինական հոյակապ հատոր մը, որուն զուգընթաց ձեռնարկէ նաև Աստուածաշունչի արդի լեզուով Թարգմանութեան անոր ամենէն վայելուչ և նուրբ կատարելութեամբը:

Երուսաղէմի Ս. Յակոբեանց տպարանին վերջին տարիներս ցոյց տուած ազգօգուտ ու խղճամիտ գործունէութիւնը, կրօնական-գրական-բանասիրական «Միոն» ամսաթերթի կողքին ոգեպարար հատորներու հրատարակութեամբ, համազգային գնահատանքի և գովասանքի արժանի դառնալ սկսած է արդէն: Այս յիշատակելի Յոբելեանին առթիւ կը մաղթեմք որ ան առաւելագոյն արդիւնաւորութեամբ ծառայէ ազգին, անմահացած «Թագուհի Թարգմանութեանց» ին քով դնելով Աստուածատուին նոր քարգմանութիւնը՝ աշխարհաբար ին բովանդակ վայելչութեամբը, որպէս անլուռ դէսք եւ հոյակապ յուսարձանը համազգային երախտագիտութեան:

Շրջենք արդարութեան մետալը, կարդալու համար անոր միւս կողմը: Գիտակից ենք թէ, այս մեծ ձեռնարկին յաջողութիւնը, որքան բարոյական, նոյնքան եւս նիւթական առատ աջակցութեան կը կարօտի:

Երանի՜ թէ այս նշանակալից Դարադարձին առթիւ, Սփիւռքի հայութեան մէջէն մասնաւոր նուիրատուութիւններ ըլլային միմիայն նոյն նպատակին յատկացուած: Այդ ցանկալի պատեհութիւնը ստեղծելու նիւթական անհրաժեշտ միջոցները հայթայթել, կը խորհինք թէ կարելի կ'ըլլայ ա'յն ատեն, երբ որ Ազգին Հայրապետները, լուսասեռն թարգմանիչներու նախանձայնօրինակին հետեւելով՝ ջանադիր ըլլան բովանդակ կամեցողութեամբ ու հոգւով, կենդանի լեզուով քարգմանելու հրատարակել ԱՍՏՈՒԱԾԱՇՈՒՆԶ ՄԱՏԵԱՆԸ:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

	էջ
Ամենայն Հայոց Վեհ. Կաթողիկոսին Կոնդակը	7
Ժե. Դարադարձի տօնակատարութեան զեկոյցը	11
Մեր խօսքը	14
Ա. ԳԼՈՒԽ — ա-Նախապատմական ընդհ. ծանօթ.	27
բ-» մասնաւոր »	35
Բ. » — ա-Ս. Սահակ և Ս. Մեսրոպ	37
բ-Սահակ Պարթեւ	40
գ-Մեսրոպ Մաշտոց	54
Գ. » — Ձեռնարկին շարժառիթը	64
Դ. » — Պատմական համաժողովր	74
Ե. » — ա-Մեսրոպեան տառերու և նախա- մեսրոպեան նշանագրերու պատ- մութիւնը	77
բ-Նոյնին շարունակութիւնը	92
Զ. » — Մեծն Վռամշապուհի հոյակապ դերը	113
Է. » — Տառերու դասաւորումը և փոփոխթ.	126
Ը. » — Մեսրոպեան տառերու գիւտին թուա- կանը	132
Թ. » — Դրերու գիւտին մնայուն արդիւնքը	137
Ժ. » — Տիեզերական Ս. Մատեանը	155
ԺԱ. » — Աստուածաշունչի թարգմանութիւնները	
1-Եօթնասնից	165
2-Պէշիտտօ	167
3-Թագուհի Թարգմանութեանց	168
4-Աշխարհաբար և Թրքերէն թարգմ.	186

ՑԱՆԿ ՆԿԱՐՆԵՐՈՒ

էջ

1 — Տ.Տ. ԽՈՐԷՆ Ա. Կաթողիկոս Ամենայն Հայոց	
2 — Դրութեան հնագոյն ձեւը — Մեհենադրոշմ	31
3 — Բեւեռագրերու ձեւեր	32
4 — Ս. Սահակ Պարթեւ	48
5 — Ս. Մեսրոպ Մաշտոց	55
6 — Ս. Մեսրոպի հանգստարանը, ՕՇԱԿԱՆ	60
7 — Էջմիածին	73
8 — Հայաստանի արշալոյսը	92
9 — Վռամշապուհ Արքան	118
10 — Այբուբենի առաջին ուսուցիչ-ուսանողները	147
11 — Ամեն. Տ. Քորզում Ս. Արք. Դուշակեան, Պատրիարք Ս. Երուսաղիմայ	190

Վ Ր Ի Պ Ա Կ

Էջ	Տող	Վ. ր. ի պատճ	Ուղիղ
15	վարէն՝ 8	հատուցած	մատուցած
21	վերէն՝ 6	ծառը	Ծառը
51	վարէն՝ 17	«Սիրոն»	Սիրոնի
51	» 16	տարուն	տարուան
54	վերէն՝ 1	վատհօրէն	վատահօրէն
59	վարէն՝ 6	1932 տարուան	1933 տարուան
			Ապրիլ-Մայիս
63	վերէն՝ 7	յաջողութեանը	յաջողութիւնը
63	» 8	խորապէս	խորապէս
64	վարէն՝ 8	իշխանութեւնը	իշխանութիւնը
66	վերէն՝ 17	մտանջուէր	մտատանջուէր
74	» 2	շուրջ	շուրջ
80	վարէն՝ 8	աշխատեցաւ	աշխատեցաւ
83	վերէն՝ 10	կ'ազօթէ	կ'ազօթէ
96	վարէն՝ 1	ունեւ	ունենալ
98	վերէն՝ 9	թարմանութիւն	թարգմանութիւն
142	վարէն՝ 14	ամրակուտ	ամրակուտ
152	վերէն՝ 7	ո	ու
153	վարէն՝ 8	ենք	ենք
160	» 1	նշանգրելով	նշանագրելով
164	վերէն՝ 7	տեսութիւններ	տեսակցութիւններ
165	» 6	ընագիրներէն	թարգմանութիւններէն
176	» 6	մեք	մենք

ԳՍՍ Հիմնարար Գիտ. Գրադ.

FL0319276

7707
840

ԳԻՆ 25 ՏՐԱԽՄԻ

ԱՐՏԱՍԱՀՄԱՆԻ ՀԱՄԱՐ 50 ՍԷՆԹ

ԴԻՄԵԼ ՀԵՂԻՆԱԿԻՆ՝

G. S. FARADJIAN

72, RUE C. PALEOLOGHOU, 72

SALONIKI

(GREECE)